

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА
ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

Кол жазма укугунда

УДК:371.33(575.2)(043.3)

ДУВАНАЕВА КАРАЧАЧ ТОКТОМАМАНОВА

**ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРДА СТУДЕНТТЕРДИН
ӨЗ АЛДЫНЧА ИШТЕРИН ДИФФЕРЕНЦИРЛЕП УЮШТУРУУНУН
ДИДАКТИКАЛЫК ШАРТТАРЫ**

13.00 08 - кесиптик билим берүүнүн теориясы жана методикасы

Педагогика илимдеринин кандидаты
илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган
ДИССЕРТАЦИЯ

Илимий жетекчи:
педагогика илимдеринин кандидаты,
доцент Сыдыкова Т.М.

**Ош - 2016
МАЗМУНУ**

КИРИШҮҮ	3
I ГЛАВА. АНГЛИС ТИЛИН ОКУТУУНУН ПРАКТИКАЛЫК САБАКТАРЫНДА СТУДЕНТТЕРДИН ӨЗ АЛДЫНЧА ИШТӨӨСҮН УЮШТУРУУНУН ТЕОРИЯЛЫК - МЕТОДОЛОГИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ	
§ 1.1. Студенттердин өз алдынча иштөөгө болгон даярдыгын калыптандыруунун теориялык-методологиялык аспектилери.....	11
§ 1.2. Студенттердин өз алдынча таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүн дифференцирлеп уюштуруунун проблемалары	28
§ 1.3. Англис тилинин практикалык сабактарында студенттердин өз алдынча иштөөсүн өнүктүрүүнүн шарттары.....	38
Биринчи глава боюнча корутунду	46
II ГЛАВА. АНГЛИС ТИЛИНИН ПРАКТИКАЛЫК САБАКТАРЫНДА ОКУУ ПРОЦЕССИН ДИФФЕРЕНЦИРЛЕП ОКУТУУНУН ДИДАКТИКАЛЫК ШАРТТАРЫ	
§ 2.1 Англис тилин окутуу процессинде студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруу.....	49
§ 2.2. Англис тилинин практикалык курсун үйрөтүүдө окутуунун мазмунун дифференцирлөөнүн ыкмалары	61
§ 2.3. Англис тили боюнча өз адынча ишти аткаруу процессинде студенттерди дифференцирлеп окутуу.....	101
Экинчи глава боюнча корутунду	103
III ГЛАВА. СТУДЕНТТЕРДИН ӨЗ АЛДЫНЧА ИШТӨӨСҮН УЮШТУРУУНУН НАТЫЙЖАЛУУЛУГУН ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТТЕ ИЗИЛДӨӨ	
§ 3.1. ЖОЖдо студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун педагогикалык шарттары	118
§ 3.2. Тажрыйба - эксперименталдык изилдөөнү уюштуруу жана анын усулдары.....	134
§ 3.3. Тажрыйба – эксперименталдык изилдөөнүн жыйынтыктары.....	154
Үчүнчү глава боюнча корутунду	156
Жалпы корутунду жана практикалык сунуштар	159
Пайдаланылган адабияттардын тизмеси	171
Тиркеме	172

КИРИШҮҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Биздин өлкөнүн дүйнөлүк коомчулукка интеграциялоо саясаты, жалпы европалык билим берүү мейкиндигине кирүүбүз эл аралык байланыштардын жана кызматташтыктардын бардык деңгээлдеги кеңейүүсү жогорку окуу жайлардын алдына сапаттык билим берүүнү уюштуруунун белгилүү бир деңгээлине жетишүү милдетин коюуда. Ал деңгээл ЖОЖдордун бүтүрүүчүлөрүнөн өздөрү үйрөнгөн тилде маданият аралык коммуникацияга катышууга жана англис тилинде сүйлөшүү ишмердүүлүгүнө ээ болууну, өз алдынча өркүндөтүүгө жөндөмдүү болууларын талап кылат.

Кыргыз Республикасынын түрдүү аймактарындагы мамлекеттик ЖОЖдордун жана Ош мамлекеттик университетинин студенттеринин арасында жүргүзүлгөн изилдөөлөр көрсөткөндөй, студенттер окууга короткон жалпы убакыт менен алардын жетишүүсүнүн ортосунда натыйжалуу байланыш байкалбайт. Ош мамлекеттик университетинин биринчи жана экинчи курстарынын студенттеринин арасында жүргүзүлгөн биздин изилдөөлөр, суралгандардын 14,3% (6,4% биринчи жана 7,9% экинчи курстун студенттери) гана англис тилин окутуу сабактарында окутуучунун жетекчилиги астында өз алдынча иштөөгө артыкчылык беришээрин, ошол эле учурда басымдуу көпчүлүгү аудиториядан тышкаркы сабактарда өзүнүн ишин уюштурууда олуттуу кыйынчылыктарга дуушар болушаарын көрсөтүштү.

Жогорудагы жагдайларды эске алганда, келечектеги адис даярдоодо англис тилинин ролу олуттуу жогорулап жаткандыгы байкалат. Бирок кесиби тилдик эмес факультеттерде англис тилин үйрөнүүгө бөлүнгөн окуу сааттарынын аздыгынан, билим алып жаткан студенттердин тилдик компетенциясы төмөнкү деңгээлде болууда.

Билим берүү боюнча ЖОЖдордун азыркы мамлекеттик стандарттары, окуу программалары окутуучуларды студенттердин алган

билимдерин өз алдынча өркүндөтүү ишмердүүлүгүнө, өз алдынча билим алууга, өзүн өзү уюштурууга жана тарбиялоого милдеттендирет.

Англис тилин окутууда өз алдынча иштерди уюштуруу, же аларды башкаруу проблемасы окуу жайлардын ар түрдүү типтерине (мектепке, ЖОЖго, адистиги тилдик эмес факультеттерге) карата уюштурулушу зарыл. Бул алардагы окутуу максаттарынын айрымачылыктары менен шартталат. Өз алдынча иштерди уюштуруу жана башкаруу каражаттар деп айрым изилдөөчүлөр Н.Г.Дайри [44], А.А.Вербицкий [33], О.П. Околелов, [82], И.Л.Бим [30], И.Э.Унт [115], У.М.Халилов [121] ж.б.) окуу китептерин жана колдонмолорду эсептешет. Айрымдары бул максатта окутуунун техникалык каражаттары (ТСО), алардын комплекстери, тиркеме материалдары (О.Н.Андреева [16], И.Т.Огородников [81], П.Н.Пидкасистый [88] А.Н.Рыблова [94], И.И.Малкин [73], ж.б.) кызмат кыларын белгилешет.

Мындай каражат катары топтук-тайпалык же жекече окутууну ишке ашыруунун түрдүү жолдорун В.К.Буряк [32], Ю.А.Ленина [70], А.А.Реан [92], Р.Б.Срода [103] ж.б. бөлүп көрсөтүшөт.

Студенттерди өз алдынча ишмердүүлүккө даярдоонун ар кандай аспекти кыргыз педагогикасынын өкүлдөрү профессорлор А.Алимбековдун [4], И.Б.Бекбоевдин [26], Н.К.Дюшееванын [47], Э.М.Мамбетакуновдун [74] ж.б. эмгектеринде каралган.

Студенттердин өз алдынча ишмердүүлүккө даярдоону калыптандыруу бир катар диссертациялык изилдөөлөрдө, ар кандай окуу предметтеринин материалдарында каралган, Г.Д.Панкованын [83] докторлук диссертациясында “Информациялык технологияны колдонуунун негизинде студенттердин өз алдынча иштөөсүн башкаруунун теориялык жана практикалык аспекти” изилденген.

М.К.Асаналиевдин “Университеттеги билим берүү системасында студенттердин өз алдынча технологиясын долборлоону уюштуруу жана

көзөмөлдөө ” аттуу докторлук диссертациясында студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердиги моделинин негизинде инженердик – педагогикалык кадрларды даярдоону өркүндөтүүнүн механизмдерин илимий-теориялык жактан аныктаган. Р.А.Рыскулова [95] педагогикалык практика учурунда өз алдынча иштөө аркылуу студенттердин инсандык кесиптик жактан өнүгүүсүн изилдеген. Ал эми К.Б.Алдашова [3], А.А.Бекбалаев [25], М.Г.Гарунов [37], Н.П.Ким [56], Л.Ф.Матренина [75] диссертацияларында студенттердин даярдыгын аныктоо үчүн англис тилин окутуунун методикасы аркылуу бирдиктүү окуу максатына жетүүгө багытталган ишмердүүлүктүн калыптанышы изилденген.

Изилдөөлөр көрсөткөндөй, жогорку билим берүү системасы өзүнүн структурасы, уюштурулушу жана эң негизгиси - өзүнүн натыйжалуулугу боюнча да мектептеги орто билим берүү системасынан айрымаланат. Студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн уюшту-рууда болочоктогу адистик профилин эске алуу зарыл. Бул өңүттөн алып караганда, педагогикалык ЖОЖдордо англис тилин окутууда студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштурууда, негизги талаптарды иштеп чыгуу зарыл.

Бирок аталган изилдөөлөрдө жогорку окуу жайлардын тилдик эмес факультеттеринде англис тили боюнча студенттердин өз алдынча иштеринин мазмуну, технологиялары, дидактикалык шарттары аныкталган эмес.

Аталган изилдөөлөрдө студенттердин окуу ишмердүүлүгү процессинде үйрөнүлүүчү дисциплинанын спецификасынын иштелип чыгылбагандыгы, өзүн-өзү жөнгө салуучулуктун окуу ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгына тийгизген таасирин, өз алдынча иштөөнү адистештирбей туруп эле, жалпы жонунан үйрөнүү, өзүн-өзү жөнгө салуучулуктун деңгээлин жогорулатуунун усулу жана технологияларынын жоктугу, ЖОЖдордогу өз алдынча иштерди уюштуруу методикасына координалдуу өзгөртүүлөрдү киргизүү үчүн зарыл шарттарды камсыздай албайт.

Ошентип, диссертациялык изилдөөнүн проблемасы ЖОЖдордо англис тилин окутуу процессинде өз алдынча иштөөгө көңүл аз бурулганынан улам жана маселенин педагогикалык илимде жана практикада чечилбей келе жаткандыгынан соң келип чыккан төмөндөгүдөй карама-каршылыктын негизинде келип чыкты: англис тилин үйрөнүүгө кызыгуунун өсүшү, бирок аны үйрөтүүнүн алдыңкы технологияларынын колдонулбай жатышы; студенттердин өз алдынча иштөө проблемасы психологияда, педагогикада кеңири изилдөөгө алынса да, аны ЖОЖдордун кесиптик педагогикасында колдонуунун мисалында алдыңкы тажрыйбалардын илимий максатта жыйынтыкталбагандыгы; аталган дисциплинага болгон кызыгуу өсүп жатса да, студенттердин өз алдынча иштөөсүн калыптандыруу максатында ал процессти уюштуруу жөнүндөгү маселенин теориясы менен практикасында изилдөө иштеринин атайын максатта аз өткөрүлгөндүгү. ЖОЖдордун студенттеринин өз алдынча билим алууга даярдыгын калыптандырууга байланыштуу объективдүү педагогикалык талаптар менен аны илимий-методикалык жактан камсыздоо маселелеринин ортосундагы байланыштын начардыгы.

Жогоруда пайда болгон карама-каршылыктарды кандайдыр бир деңгээлде чечүү зарылдыгы **“Жогорку окуу жайларда студенттердин өз алдынча иштерин дифференцирлеп уюштуруунун дидактикалык шарттары”** аттуу теманы тандап алууга мүмкүндүк түздү.

Диссертациялык иштин илимий изилдөө иштеринин тематикалык планы менен байланышы: Диссертациялык иштин темасы Ош мамлекеттик университетинин педагогика жана англис тилинин практикалык курсу кафедрасынын илимий иш пландары менен байланыштуу.

Изилдөөнүн максаты: ЖОЖдордун студенттеринин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштуруунун дидактикалык шарттарын аныктоо жана аны педагогикалык экспериментте текшерүү. Адистиги

тилдик эмес факультеттердин студенттери жана англис тилин окуткан окутуучулар үчүн өз алдынча иштерди уюштуруу боюнча методикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн милдеттери:

- Студенттердин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштуруу боюнча психологиялык-педагогикалык жана илимий-методикалык адабияттарды анализдөө, системалаштыруу;

- Англис тили боюнча студенттердин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштуруунун мазмунун жана дидактикалык шарттарын аныктоо;

- Студенттердин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштурууда окутуучунун интерактивдүү методдорун жана каражаттарын тандап алуу;

- ЖОЖдордо студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун негизги талаптарын иштеп чыгуу жана иштелип чыккан методикалык сунуштардын натыйжалуулугун педагогикалык экспериментте текшерүү жана жыйынтыктоо;

Изилдөөнүн базасын студенттердин өз алдынча окуу ишмердүүлүгүн уюштуруу шарттарын ишке ашыруу боюнча, негизги тажрыйба иштери жүргүзүлгөн Ош мамлекеттик университетинин биринчи жана экинчи курстарынын 250 студенти жана 20 окутуучусунан турган контингент түздү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык маанилүүлүгү:

- студенттеринин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштурууда психологиялык – педагогикалык жана илимий-методикалык адабияттарды системалаштыруунун негизинде англис тили боюнча өз алдынча иштердин мазмуну жана классификациясы такталды;

- Англис тили боюнча студенттердин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштуруунун дидактикалык шарттары аныкталды жана аны башкаруунун негизги функциялары иштелип чыкты;

- Практикалык сабактарда жана аудиториядан сырткаркы иштерде студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун каражаттары сунушталды;

- Англис тилинен студенттердин дифференцирленген тапшырмаларды өз алдынча аткаруусунун дидактикалык шарттары аныкталып, педагогикалык экспериментте текшерилди.

Издөнүүчүнүн жекече салымы:

- студенттердин өз алдынча иштерин дифференцирлеп уюштуруу боюнча методикалык колдонмо даярдалды жана аны окуу процессине киргизүү боюнча дидактикалык шарттар аныкталды. Окутуу процессине карата студенттердин өз алдынча иштөөсүнө дифференцирленген мамиленин негизги талаптары аныкталды жана илимий-практикалык сунуштар иштелип чыкты. Аудиториядан тышкаркы иштерде аткарылуучу иш - чаралардын программасы түзүлдү

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Студенттердин өз алдынча иштерин жана уюштуруу боюнча психологиялык-педагогикалык жана илимий-методикалык адабияттарды анализдөөдөн алынган жыйынтыктар жана методикалык сунуштар;
2. Жогорку окуу жайларында англис тили боюнча өз алдынча иштерди дифференцирлеп уюштуруунун мазмуну жана дидактикалык шарттары;
3. Англис тилинин практикалык сабактарында жана аудиториядан тышкаркы иштеринде студенттердин өз алдынча иштөө ишмердүүлүгүн дифференцирленген мамиленин негизинде уюштуруунун методдору жана каражаттары ;
4. Өз алдынча иштерди дифференцирлеп уюштуруунун студенттердин билим деңгээлин жогорулашына тийгизген таасирин тастыктоо боюнча педагогикалык экспериментин жыйынтыктары;

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү:

Изилдөөнүн негизинде төмөнкүлөр иштелип чыкты:

- Жогорку окуу жайларда англис тилин окутууда студенттердин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштуруунун дидактикалык шарттары иштелип чыкты жана ал окуу процессине киргизилди. Окутуучулар үчүн англис тилин окутууда студенттерди өз алдынча ишмердүүлүккө даярдоо боюнча методикалык сунуштар иштелип чыкты.

- Студенттердин өз алдынча иштерин аткарууда, алардын чыгармачыл активдүүлүктөрүн калыптандыруу максатында аудиториядан тышкаркы иштерди уюштуруу жана өткөрүү боюнча окутуучулар үчүн иштелмелер, практикалык сунуштар даярдалды.

Алынган натыйжалардын экономикалык маанилүүлүгү:

ЖОЖдордо кесиптик жактан англис тилинде эркин сүйлөгөн, баарлашуу компетенттүүлүгүнө ээ болгон жана жаңы маалыматтык технологиялар боюнча сапаттуу билим алган ар бир бүтүрүүчү жалпы экономикалык жана экологиялык проблемаларды чечүүгө кандайдыр бир деңгээлде салым кошот. Айрым дидактикалык материалдарды жасоого кеткен убакыт жана каражат үнөмдөлөт.

Изилдөөнүн этаптары:

Биринчи этапта (2007-2009-жж) психологиялык, педагогикалык жана методикалык илимий адабияттар жыйналып, талдоого алынды. Англис тили боюнча практикалык сабактарда студенттерди дифференцирлеп окутууда кездешкен кыйынчылыктар аныкталды.

Экинчи этапта (2010-2012-жж.) практикалык сабактарга байкоо жүргүзүлүп, ар түрдүү илимий практикалык пикирлер, иш тажрыйбалар иликтенип, натыйжалар талданып жана студенттердин өз алдынча иштерин дифференцирлеп окутуунун дидактикалык шарттары иштелип чыгылды.

Үчүнчү этапта (2013-2015-жж) иштелип чыгылган тажрыйбанын натыйжалуулугу жалпылаштырылды. Студенттердин өз алдынча иштерин

дифференцирлеп уюштуруунун маанилүүлүгү жана максатка ылайыктуулугу аныкталды.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо:

- Изилдөөнүн натыйжаларын жана жыйынтыктарын чагылдырган илимий-методикалык макалалар «ОшМУнун жарчысы» (2005 г.), «Социальные и гуманитарные науки», «Известия вузов» (2006-2016,) журналдарында; регионалдык, республикалык жана эл аралык (Казахстан, Москва) илимий конференциялардын материалдар жыйнактарында (2013; 2016) жарык көргөн; 4 окуу-усулдук колдонмо басылып чыккан. ОшМУнун педагогика, англис тилинин практикалык курсу кафедрасынын жыйындарында, университеттин методикалык кеңешмесинде талкууланды.

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү: Диссертациялык иш киришүүдөн, үч главадан, жалпы корутундудан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен жана тиркемеден турат. Диссертациянын негизги текстинин көлөмү 150 бет.

I ГЛАВА. АНГЛИС ТИЛИН ОКУТУУНУН ПРАКТИКАЛЫК САБАКТАРЫНДА СТУДЕНТТЕРДИН ӨЗ АЛДЫНЧА ИШТӨӨСҮН УЮШТУРУУНУН ТЕОРИЯЛЫК - МЕТОДОЛОГИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ

§ 1.1. Студенттердин өз алдынча иштөөгө болгон даярдыгын калыптандыруунун теориялык-методологиялык аспектилер

Жогорку окуу жайларында адис даярдоо процесси студенттердин алдына эки негизги милдетти коет:

- биринчиден өзүнүн адистиги боюнча заманбап илимий жана практикалык билимдердин жана көндүмдөрдүн суммасына ээ болуу;
- экинчиден өз алдынча ой жүгүртүп илимий жана кесиптик милдеттерди иштеп чыгуу жана чече билүү.

Ошол себептен, жогорку окуу жайларында кеңири маалыматты өздөштүрүү менен байланышкан адистерди даярдоодо, студенттердин өз алдынча иштөөсүн, бир жагынын окутуунун натыйжалуулугун, экинчи жагынан жаш адистерди даярдоо сапатын жогорулатуунун башкы резерви катары өркүндөтүү зарылдыгын жаратат.

Бүгүнкү билимдин менен илим ыкчам өнүгүшүнүн, маалыматтардын тез таркалышынын шартында, жогорку окуу жайларынын негизги милдети болуп өзүн - өзү өнүктүрүүгө, баалоого, дүйнө таанымын кеңейтүүгө, инновациялык ишмердүүлүккө жөндөмдүү адисти даярдоо болуп эсептелет.

Бул тема боюнча изилдөө иштердин көптүгүнө карабастан, студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн маңызы толук ачыла элек жана азыркыга чейин өз алдынча иштөөнүн бирдиктүү жалпы аныктамасы жок.

Жогорку окуу жайларында студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруу боюнча изилдөөлөрдү жүргүзгөн илимий-методикалык адабияттардын анализи жана жыйынтыктары, бул иштин маңызы боюнча ар кандай көз караштар бар экендигин көрсөттү. Студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун көп кырдуулугунан улам, бул түшүнүктү дагы да тереңирээк изилдөө, тактоо талап кылынат.

Кээ бир изилдөөчүлөр (Л.В Жарова [49]) өз алдынча иштөөнү окутуунун методу катары карашса, дагы бирлери (А.В. Усова [118]) окутуунун формасы катары эсептешет, үчүнчүлөрү (Е.А. Тупичкина [113]) өз алдынча иштөөнү ишмердүүлүктүн түрү катары, окуу ишмердүүлүгүн уюштуруудагы өздөштүрүлгөн негизги ыкма жана сабактын формасы деп эсептешет. Ошол эле учурда окуу ишмердүүлүгүн уюштуруунун каражаты, өз алдынча чыгармачылык менен изденүүнүн жана жаңы илимий маалыматтарды пайдалануунун методу деп эсептешкендер да бар.

В.П.Тарантей [108] окутуучунун тапшырмасын өз алдынча иштөөнү студент окутуучунун жетекчилиги алдында, бирок аны түздөн-түз катыштырбай эле аткаруусу үчүн жүргүзүлгөн окуу ишмердүүлүгү деп түшүнөт.

Ал эми Л.В. Жарова [49] өз алдынча иштөөнү «педагогдун тапшырмасы жана анын жетекчилиги астында студенттер өз активдүүлүгүн жана аракеттерин көрсөтүп окуу маселелерин чечүүдөгү окутуунун методу катары» эсептөөнү сунуш кылган.

М.Г. Гарунов [38] өз алдынчалык иштерди белгилүү бир коюлган максатка ылайык, окутулуп жаткандарды кайсы бир иш-аракеттерди аткарууга уюштуруунун каражаты катары карайт. Студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн негизги милдети деп илимий билимдерди жекече издөө жана аларды алууга активдүү кызыгуу жолу менен жетише билүүчүлүк деп эсептелет.

В.М Толстова [111] өз алдынча иштөөнү окутууну уюштуруунун формасы да, каражаты да жана студенттердин таанып билүүчүлүк чыгармачылыгынын компоненти катары да карайт.

Айрым учурларда өз алдынча окуу иштери дегенде мугалим тарабынан уюштурулган атайын бөлүнгөн убакыт ичинде дидактикалык максатты аткарууга (билим издөө, алардын маанисин оңдоо, бышыктоо, жөндөм, көндүмдөрдү калыптандыруу жана өнүктүрүү, билимди жалпылоо жана систематизациялоо) багытталган активдүү ишмердүүлүктү түшүнүшөт. Дидактикалык көрүнүш катары, өз алдынча иштөө бир жагынан окутуу

тапшырмасын, б.а. студент аткарууга тийиш болгон нерсени, анын иш аракет объектисин билдирсе, экинчи жагынан-ишмердүүлүктүн тиешелүү формасы (эстутум, ой жүгүртүү, тапшырманы аткаруу учурундагы чыгармачылык тапкычтык) катары бааланат.

О.И. Барменкованын [24] аныктамасы боюнча боюнча, өз алдынча иштөө окуу-тарбиялык процесстин аудиториядан тышкаркы да, аудиториялык да иш-аракеттерди камтыган формасы болуп саналат;

- өз алдынча иштөө эч качан абсолюттук түрдө өз алдынча боло албайт, анткени ар дайым окутуучу тарабынан багытталып турат.

- өз алдынча иштөөнү активизациялоо, тездетип окутуу проблемасынын бардык комплексинен ажырагыс жана анын бири. “Эмнеге окутуу керек жана кантип окутуу керек?” деп суроо салат.

А.А. Вербицкий [33] да ушул эле позицияда туруп, өз алдынча иштөө-бул студенттердин багытталган башкаруу жана пландаштыруу жагынан администрация жана окутуучу, педагогдун жана инсандын ички кызыкчылыгы, баалуулугу жана көрсөтмө, багыттамаларынын таасири астында ишке ашырылган ишмердүүлүгү экендигин белгилейт.

А.К. Маркова [48] өз алдынчалуулукту инсандын жалпы өнүгүүсү менен тыгыз байланышкан сапаты катарында карайт.

П.И. Пидкасистыйдын [88] аныктамасында «өз алдынча иш» деген түшүнүк бир канча конкреттүү жана ырааттуу берилген. Ал «өз алдынча иштөө-бул окуу сабагын уюштуруунун формасы жана окутуунун методу эмес, тескерисинче коюлган максаттарга ылайык студенттердин белгилүү ишмердүүлүктү аткаруудагы жана уюштуруудагы колдонулган каражат», - деген аныктама берет. Ал өздөштүрүүнүн ар бир конкреттүү кырдаалында конкреттүү дидактикалык максатка жана маселелерге дал келет, илимпоздун ою боюнча өз алдынча иштөө окуу процессиндеги студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн башкаруунун, уюштуруунун педагогикалык каражаты болуп саналат. Е.С. Рабунский [93] инсандын өз алдынчалуулугун эркин өз алдынчалыгы катары карайт жана аны өз күчүнө ишенүүчүлүк, өжөрдүк, ишке

чыгармачылык мамиле, демилгелүүлүк катары баалайт. Окумуштуу И.В. Коновалова [64] өз алдынча иштөө-окутуунун маанилүү, алган билим, жөндөм, көндүмдөрдү бышыктоо жана сабактарга даярданууда үйрөнүүчүлөрдүн өзүлөрүнүн жеке активдүүлүгүн талап кылган методу деп белгилейт.

В.К. Буряк [32] өз алдынча иштөөнүн маңызын өтө ишенимдүү аныктайт. Ал анализдин ички жана сырткы жактарын алардын өз ара өзгөчөлүктөрү жана биримдүүлүгү менен тыгыз байланыштырып жыйынтыктайт. Анын пикиринде сырткы тарап педагогдун окутуу функциялары менен өзгөчөлөнсө, ал эми ички тарабы студенттердин таанып-билүү функциялары менен өзгөчөлөнөт. Ошондой эле алардын ичинен татаалыраагы студенттердин функциясы болуп саналат. Ал функциялар ичине татаал жүрүм-турум актыларын камтып, максатка багытталган активдүү таанып-билүү ишмердүүлүгүн камсыз кылат. Мында алдыңкы ролду эффективдүү окуунун негизги өзгөчөлүгү болгон аналитикалык-синтетикалык ой жүгүртүү жараяндары ойнойт. Илимпоздун ою боюнча өз алдынча иштөөгө оозеки же жазма түрүндөгү маселелерди иштеп чыгуудагы педагогдун функциялары кирет, б.а. педагог студенттердин практикалык кыймылын жөн гана көзөмөлдөбөстөн, иш-аракетин контролдойт, аларга өз убагында көрсөтмө берет, божомолдуу каталардын алдын алат, алардын өз алдынча ишмердүүлүгүн анализдейт, тапшырма туура аткарылгандыгын териштирет.

Изилдөөчүлөрдүн (Н.Г.Дайри [44]) пикири боюнча, студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштурууда төмөнкүлөрдү эсепке алуу зарыл: окуу материалдарын айрым окуу бирдиктерине бөлүү, алардын ар биринин дидактикалык максатын, студенттердин өз алдынча жана жекече иштеринин түрү, форма жана усулдарын аныктоо; бул ишти уюштуруунун консультациялардын, жекече жана тайпалык сабактар, усулдук көрсөтмөлөр ж.б. жардамы менен жөнгө салуу; өзүн-өзү көзөмөлдөөнүн жана окутуучулар тараптан көзөмөлдөөнүн жардамы менен кайтарым байланышты ишке ашыруу; ар бир окуу бирдигинин дидактикалык максатка толук жетишүүсүн камсыздоо.

Уюштуруучулук негиздерине карап өз алдынча иштөөнү изилдөөчүлөр (М.А.Данилов [45], Б.П.Есипов [51]) төмөнкүдөй бөлүштүрүшөт:

1. практикалык сабактардагы өз алдынча иштөөлөрлөр;
2. аудиториядан тышкары өз алдынча иштөөлөрлөр;

ЖОЖдогу өз алдынча иштер сабак, зачет, семинар, практикалык сабактар ж.б алкагында өткөрүлүүсү мүмкүн.

Өз алдынча иштерди уюштурууну төмөнкүдөй формаларга (Л.Ф. Матренина [75]) бөлүүгө болот:

1. жекече
2. жуп менен
3. жамааттык
4. топтук-звенолук

Дидактикалык максаттарга ылайык, өз алдынча иштөөнү мына мындай түрлөргө (А.Т. Фатьянова [119]) бөлүштүрүшөт:

1. Жаңы билимди үйрөнүүгө даярдоочу алдын ала иштер;
2. Жаңы материалды үйрөнүү максатында уюштурулган иштер;
3. Билимди пайдалануу жана жөндөмдү калыптандыруу максатында уюштурулган иштер;
4. Жалпылоочу өз алдынча иштер;
5. Текшерүүчү өз алдынча иштер (өз алдынча иштөөнүн бул түрү мугалимге анын окуучулары окуу ишмердүүлүгүндө бет келген кыйынчылыктар туурасында конкреттүү маалыматтарды берип, өз алдынча иштөөнү уюштуруунун бул түрүн диагностикалык деп да аташат).

Дидактик-окумуштуулар (И.И. Кобыляцкий [59]) жана психологдор (А.К. Маркова [48]) студенттердин өз алдынча иштерин, алардын окуу мүмкүнчүлүктөрүнө жараша ишмердүүлүгүн төмөнкүдөй баскычтарга бөлүштүрүшөт:

1. Берилген үлгү боюнча көчүрүп-тууроо аракеттери;
2. Маалыматты кайрадан айтып берүү боюнча репродуктивдүү иш-аракеттер.
3. Алынган билимди өз алдынча колдонуунун продуктивдүү иш-аракети.

Окумуштуу педагогдордун изилдөөлөрү (А.В. Конишева [66], М.А.Данилов, [45], М.Г.Гарунов [37] И.П.Пидкасистый [88] студенттердин өз алдынча ишмердүүлүктүн тиешелүү баскычтарына шайкеш келген өз алдынча иштөөнүн төрт тибин бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берет: кайталап чагылдыруу, реконструктивдик вариативдик, эвристикалык жана чыгармачылдык иштер.

Кайталап чагылдырып берүүчү өз алдынча иштер жөндөм жана көндүмдөрдүн калыптанышына, конкреттүү кырдаалдарда ыкмаларды эстеп калууга көмөк көрсөтөт.

Өз алдынча иштөөнүн реконструктивдик-вариативдик тиби ЖОЖдордун студенттерине билимдерди типтүү кырдаалдарга ойлонуштуруп алып өтүүгө мүмкүнчүлүк берип, окуя, көрүнүш, фактыларды анализдөөгө үйрөтүп, ой жүгүртүүчүлүк активдүүлүгүнүн өнүгүшү үчүн шарт түзүп, таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн ыкмаларын жана усулдарын калыптандырат.

Эвристикалык өз алдынча иштер студенттин чыгармачыл инсан болуп калыптануусуна көмөк көрсөтүп, иштин бул тибин аткарууда дайыма жаңы чечимдерди издөө, алынган билимдерди жалпылоо жана систематизациялоо, аларды стандарттык эмес кырдаалдарга алып өтүү жүргүзүлөт.

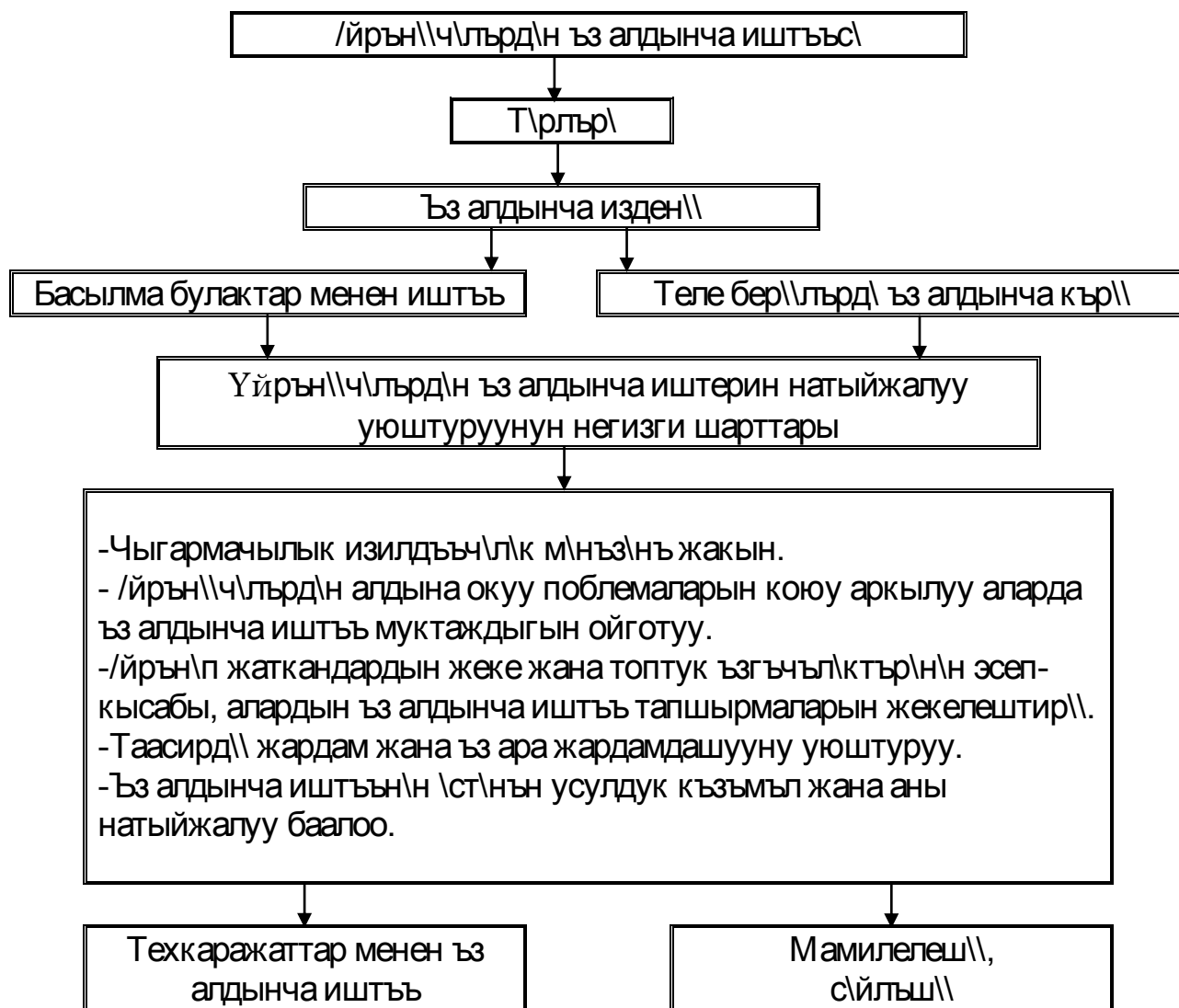
Чыгармачылык өз алдынча иштер студенттерге алар үчүн таптакыр жаңы билимдерди алууга мүмкүнчүлүк ачып, өз алдынча билим издөө көндүмдөрүн бышыктайт.

Жогоруда белгиленгендей өз алдынча иштөөнүн ар бир тиби иштердин көптөгөн түрлөрүн өзүнө камтыйт:

1. Китеп менен иштөө,
2. Компьютер менен иштөө,
3. Түрдүү маанидеги көнүгүүлөр менен иштөө,
4. Ар түрдүү тапшырмаларды чечүү,
5. Өз алдынча текшерүү иштери, контролдук иштер, диктанттар, дил баяндар,

6. Докладдарды жана рефераттарды даярдоо,
7. Кесибине байланышкан тексттерди жекече, топтордо иштөө,
8. Интернет менен иштөө,

Студенттердин билим, жөндөм жана көндүмдөрдүн системасына ээ болуу боюнча окуу ишмердүүлүгү өз ара байланыштагы эки процесс менен аныкталат: репродуктивдик жана чыгармачылык.

1.1-с\\р\\т. \\з алдынча ишт\\\\н\\н мазмуну

\\з алдынча ишт\\\\н\\н мазмуну т\\м\\н\\к\\л\\рд\\ камтыйт: биринчиден, китепти же анын б\\л\\г\\н, мазмуну ж\\н\\нд\\ жалпы т\\ш\\н\\к алуу максатында \\т\\ ылдам темп менен таанышуу; \\зг\\ч\\ \\йр\\т\\п чыгууну талап кылган маселеге т\\зд\\н-т\\з таандык болгон материалды б\\л\\п к\\рс\\т\\уу. Экинчиден,

кайталап салыштырмалуу жайыраак, тексти маани-маңызы боюнча бөлүктөргө ажыратып, негизги жоболор, автордун аргументацияларын бөлүп көрсөтүү, схема, таблица, чиймелерди үйрөнүү менен окуп чыгуу. Иштин бул этабын аткаруу менен, эмгектин негизги түшүнүк, жобо идеяларынын анализи, окуу китеби же анын бөлүктөрү эмнеге окуткандыгы жөнүндө туура отчет түзүүгө мүмкүндүк берүүчү жалпылоо жана корутундулар ишке ашырылат.

Өз алдынча иш-аракет кээде ар бир инсандын өз алдынча билим алуусунун компоненти катары каралат. Өз алдынча билим алуунун максаты реалдуу, туруктуу, жаңы социалдык экономикалык жана саясий шарттарда коомдук турмушту жана өзүң өркүндөтүүгө байкаларык салым кошо алган инсан кылып тарбиялоо деп белгиленет. Бул нерсе эгерде адам тууроо жана өзүн-өзү өнүктүрүү үлгүлөрүн тапкан адабияттын үстүнөн тынымсыз өз алдынча иштегенде мүмкүн. Ошого байланыштуу, маалыматтар агымында адашып калбоо жөндөмдүүлүгү олуттуу мааниге ээ. Ал жөндөмдүүлүк маалымат булактарын, алардын алдуу жана алсыз тараптарын билүү, керектүү маалыматты таап, аны ыкчам жана туура баалоо, алынган маалыматты теориялык жана практикалык ишмердүүлүктө пайдалануунун жолдорун жана шарттарын оперативдүү аныктоодон куралат.

Жогоруда көрсөтүлгөн жана башка эмгектердин анализи көптөгөн изилдөөчүлөр (М.Г. Гарунов [36]) башкы көңүлдү, тилекке каршы, өз алдынча иштөө мазмунунун тышкы белгилерине бурушаарын күбөлөндүрөт. Алсак, айрымдары (Л.Б. Сосновская [102]) студенттердин өз алдынча иштөөсүн үч негизги: окуу, илимий жана коомдук багыттар боюнча дифференцирлештирүүнү пайдалуу деп эсептешет. Башкалары (В.И. Горовая [41]) өз алдынча иштерди эки бөлүккө бөлүшөт: 1) сабак учурундагы жана аларга даярдануу процессинде студенттердин жекече жөндөм-шыгына жараша; 2) атайын окуу планы боюнча милдеттүү академиялык иштерден тышкаркы шарттарда;

1.2 – сүрөт

Жогоруда сүрөттөлгөн мамиледе өз алдынча иштин маңызынын окутуу процессиндеги орду аныкталбай калган. Мындай шарт окутуучуларды студенттердин өз алдынча иштөөсүнө бир канча классификацияларды сунуштоого мүмкүнчүлүк түзөт.

Студенттердин окуудагы ой жүгүртүүсүн жана жекече таанып-билүүсүн анализдөө маалыматтары, ой жүгүртүү жана билимдин таанып-билүү процессинин курамдык компоненттер катары өз ара байланышын жана биримдигин аныктап билүү, «өз алдынча иштөө» түшүнүгүн объективдүү чындыкты чагылдыруу жана кайра түзүү процесси катары кароого негиз берет. Бир жагынан ал окуу тапшырмасы, башкача айтканда студент аткарууга милдеттүү болгон нерсе, бул анын ишмердүүлүк объектиси. Студентке ал окутуучу тарабынан аныкталган же программалаштырылган ыкма менен сунушталат. Экинчи жагынан, өз алдынча иштөө-бул студент тарабынан тиешелүү окуу тапшырмасын аткаруу боюнча иш аракеттин белгилүү бир ыкмасын көрсөтүү формасы болуп, ал акыр түбү аны мурда белгисиз, таптакыр жаңы билимди алууга, же мурда алынган билимди тереңдетүүгө жана иреттөөгө алып келет.

Студенттердин чечимдерди изилдөө зонасын таап жана аны практика жүзүндө ишке ашыруунун жолдору менен ыкмаларын конкреттештирүүгө болгон муктаждыгын ойготуу менен, жогорудагы тапшырма жаңылыкка болгон кызыгууну стимулдаштырып, бара-бара студенттин аң-сезиминде белгисиз нерселерди таанып билүүгө умтулууну жаратат. Бул чагылуу кийин конкреттүү таанып-билүү ишмердүүлүгүндө ишке ашырылат. Мындагы таанып билүүгө болгон муктаждык ошол студенттин ички ойгонуусунан улам пайда болдубу же жогорку жактан стимулдаштырылдыбы, баары бир анын ишмердүүлүк максаты менен ар дайым байланышта болот.

Бир жагынан өз алдынча ишти аткаруу учурунда үйрөнүп жаткандар менен жаңы тапшырманы аткаруу кырдаалынын ортосундагы өз ара аракеттенүү колдо бар билим менен зарыл болуп турган билим жана ишмердүүлүктүн жаңы ыкмаларынын ортосундагы тең салмактуулукту бузат. Бул тең салмактуулукту калыбына келтирүү аракети үйрөнүүчүлөр үчүн зарылдык болуп калат да, анын аң-сезиминде таанып билүүчүлүк муктаждык катары чагылып, ушунун өзү эле аракетке стимул болуп кызмат кылат.

Мына ошентип, тапшырма тышкы себеп болуу менен, ички түрткүгө өз алдынча аракеттенүүнүн жөндөмүнө ээ болуу мотивине айланат. Демек, ал өз алдынча иштөөнүн мазмунун структуризациялоо процессинде, айрыкча алардын типтерин жана түрлөрүн иштеп чыгууда окуу материалынын логикалык жана психологиялык каражаты катары чыгат. Бул учурда тапшырма ар кандай эле өз алдынча иштин өзөгү катары, бир жагынан өз алдынча таанып-билүү иш-аракетинин баштапкы түрткүсү катары чыкса, экинчи жагынан аудиториялык же аудиториядан тышкаркы сабактардын дидактикалык максаттарына ылайык, студенттин окуу ишмердүүлүгүнүн белгилүү бир структурасын детерминдештирет.

Белгилеп кетели, ар кандай эле таанып - билүү ишмердүүлүгү өзүнө айрым учурларда, маалымат менен жаңы изделип жаткан маалымат-билимдин ортосундагы карама-каршылыкты камтыйт. Таанып билүүчүлүк тапшырмасын чечүүнүн жүрүшү, белгилүүдөн белгисиздикке өтүүнү түшүндүрөт жана ал

өтүү логикада айтылгандай, акыл корутундусунун ортонку звеносу аркылуу ишке ашырылат. Дал мына ушул жерде зиректик, тапандык, чечендик акылдын жана башка сапаттарынын бар же жок экендиги, башкача айтканда ЖОЖдогу окуу процессиндеги монотондуулукту, зериктирмелүүлүктү жеңип өтүүнүн маанилүү шарты болуп эсептелген нерсе ачыкка чыгат.

Жыйынтыктоочу тапшырма дал мына ушундай «таза» логикалык ой жүгүртүү, логикалык акыл калчоо жолу менен гана чечилиши мүмкүн. Чыгармачылык тапшырма, булар менен кошо интуитивдик чыгармачылык, башталышында логикалык салтык иреттүүлүктү эсепке ала бербеген ой жүгүртүүнү талап кылат. Мындайда аракеттин баамдалбаган бөлүгүнүн таасири анын ондоп баамдалган бөлүгүнүн мазмунуну канчалык жогоруласа, ошончолук даражада өсөт. Бирок корутундулоочу да, чыгармачылык да тапшырмалардын бардык учурларында тең проблемалдуу кырдаалдын негизинде жаткан кыйынчылык, карама-каршылыктарды баамдап-түшүнүү менен гана анда камтылган тапшырманы, карама-каршылыктарды бириктирүүнүн диалектикалык процесси аркылуу чечүүгө: же логикалык негиздеменин ортонку мүчөсүн табууга же чечүүнүн интуитивдик гипотетикалык идеясынын өнүгүшүнө алып келүүсү мүмкүн. Логика менен интуиция бул жерде бири-бирине карама-каршы келбейт. Алар таанып - билүүнүн бирдиктүү процессинин эле түрдүү тараптары. Өз алдынча иштин ар бир эле түрүндөгү тапшырма өзүнө билимди буга чейин эле белгилүү болуп калган ыкмалар менен табуу жана колдонуу же билимди издөө жана табуунун жаңы жолдорун аныктоо зарылдыгын камтып турат. Окутуу процессинде чечүү биринчи да, экинчи да шарттарды талап кылган тапшырмалар аз эмес кездешет. Бул чечимдерди табуу менен үйрөнүүчүлөр алардын технологиясына ээ болуп, таанып-билүү изденүүчүлүгүнө умтулууну жаратып, акыл аракетинин жаңы операция, жаңы ыкмалары үйрөнүп же мурда өздөштүргөн билимди жаңы материалга алып өтө алышат.

Өз алдынча иштөөнүн маңызын жана ролун кароого болгон ушундай мамиле гана өз алдынча иштөөнүн тышкы шартталуусу менен анын ички

маңызынын ортосундагы антитезаны алып салууга мүмкүнчүлүк берет. Өз алдынча иштөөнүн ички маңызы, үйрөнүүчүнүн ишмердүүлүгүндөгү нукура-таанып билүүчүлүк, активдүүлүгүн жана өз алдынчалуулугун өнүктүрүүдө жана оптималдуу көрсөтүүдө, аныктоочу нерсе болуп саналат.

Мына ошентип, жогорку окуу жайларда өз алдынча иштер студенттин окуу процессиндеги өз алдынча иштөөсүн уюштуруу жана башкаруунун педагогикалык спецификалык каражаты катары чыгып, ал өзүнө окуу жана таанып-билүүчүлүк усулун да камтуусу керек, окуу эмгегинин ар кандай эле түрүндө таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн предмети деп билимдин булагы да, өз алдынча иштин дидактикалык милдети эмес, өз алдынча иштин конкреттүү түрүнө кошулган тапшырма эсептелет. Андыктан өз алдынча иштөөнүн маңызы, спецификалык педагогикалык конструкция катары, өз алдынча иштердин тип жана түрлөрүнүн конкреттүү мазмунуна айландырылган таанып-билүүчүлүк милдетинин (тапшырманын) өзгөчөлүктөрү менен аныкталат.

Бирок, студенттердин өз алдынча иштөөсү, таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн түрү катары каралуу менен эми педагогикалык эмес, гносеологиялык көрүнүш болуп калат жана окуу жана илимий билимдин спецификалык формасы катары чыгат.

«Өз алдынча иштөө» деген дидактикалык түшүнүктө камтылган каражат менен формалардын дидактикалык карама-каршылыгы дал ушул эки педагогикалык жана гносеологиялык тараптардын биримдигинде жана карама-каршылыгында жатат. Бул эки тараптын толук биримдигине жетишүү өз алдынча иштөөнүн ар бир түрүндө таанып-билүүчүлүк (теориялык же практикалык) тапшырма, милдет так таризделсе, (формулировкаланса) гана мүмкүн болот. Ал бир жагынан студент үчүн өз иш-аракетин максатка ылайык жүргүзүүдө негиз болсо, экинчи жагынан студент үчүн өтө алыстай көрүнгөн тоскоолдукту өз убагында таба билүүдө окутуучуга мүмкүнчүлүк берет.

Өз алдынча иштөөдөгү так таризделбеген милдеттин жоктугу, аны аткаруу процесси бери эле болгондо студенттин өз алдынча таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн мүнөзүнө карата нейтралдуу кала берет.

Мына ошондо канча ишти студент өз алдынча аткарбасын анын жекече таанып-билүү процесси принциби боюнча, же мурдатан түзүлгөн схема боюнча өтө берет. Биринчидегидей учурда окутуучу үчүн бул процесс жабык, демек башкарылбас бойдон кала берет. Ошондон улам өз алдынча ишти аткаруунун жүрүшүндө жаралган билим продуктысы, студенттин ой жүгүртүүсүнүн, анын таанып билүүчүлүк жөндөмүнүн, кесиптик даярдыгынын өнүгүүсүнө таасир берип, демилге жана өз алдынчалуулукту стимулдаштырган күндө деле, бул таасир стихиялдуу мүнөздө ишке ашат. Окутуу өзүнүн өстүрүүчү жана үйрөнүүчү функциясын олуттуу деңгээлде жоготот. Албетте, студенттин өз алдынча иштөөсүндөгү тапшырмалардын мүнөзү жана анын ар түрдүү курстардагы татаалдык тепкичтери, айрым алынган окуу предметтерине ылайыкташтырылып өзгөртүлөт. Тапшырманы татаалдаштыруу менен өз алдынча ишмердүүлүктү уюштуруу, азыркы замандагы окуу процессиндеги зарыл шарт болуп саналып, ал аткарылганда, студенттер программада көрсөтүлгөн билим системасын гана өздөштүрүп тим болбой, ошону менен бирге өзүнүн кесиптик чыгармачылык мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрөт жана үзгүлтүксүз өз алдынча билим алууга даярдык көрөт.

Мына ошентип студенттердин өз алдынча иштөөсү дегенде биздин оюбузча, жалпы билимдик, кесиптик өз алдынча билим алуучулук, билим, жөндөм жана көндүмдөрдүн системасын өздөштүрүү боюнча студенттер тарабынан окутуучунун (же өз алдынча) жетекчилиги алдында аткарылган окуу, өндүрүштүк жана изилдөөчүлүк тапшырмалардын типтеринин көп түрдүүлүгүн түшүнсө болот. Студенттердин өз алдынча иштөөсүн мындай түшүнүү, студенттердин таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүк структурасындагы таанып-билүүчүлүк аракеттин бир нече деңгээлин бөлүп көрсөтүүгө жана ушунун негизинде өз алдынча иштөөнүн негизги типтерин классификациялоого мүмкүндүк берет.

Студенттердин көрсөтүлгөн билим, жөндөм жана көндүмдөрдү, чыгармачылык иштин тажрыйбасын өздөштүрүүгө багытталган таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгү төмөнкүдөй иш-аракеттерде чагылдырылган:

1. Тилдик жана визуалдык катнашуунун негизинде билүү жана таанып билүү, ошондой эле ишмердүүлүктүн тигил же бул ыкмасын эстеп калуу жана аткаруу үлгүлөрүн көрсөтүп берүүдө;

2. Жаңы тапшырманы (проблеманы) чечүү үчүн ишмердүүлүк ыкмаларынын системасын реконструкциялоо, актуализациялоо, билим жөндөм жана көндүмдөрдү алып өтүү жана вариациялоодо;

3. Жеке иликтөөчүлүк иш-аракетке азыркы кырдаалга карата жаңы милдетти (проблеманы) аныктоо жана чечүүгө багытталган тапшырмаларда.

Ошого ылайык өз алдынча иштердин төмөнкүдөй типтерин бөлүп көрсөтүүгө болот:

- үлгүлөр боюнча кайра көрсөтүп берүүчү өз алдынча иштер;
- реконструктивдик-вариативдик;
- жеке изилдөөчүлүк, эвристикалык;
- изилдөөчүлүк.

Экинчи деңгээл үчүн калыптанган таанып-билүүчүлүк мотивациясы, окуунун максаттарын андап-түшүнүү, өз алдынча иште, алган билимдердин жалпы системасындагы жыйынтыктарын так көрө билүүчүлүк мүнөздүү.

Таблицанын оң жактагы колонкасында көрсөтүлгөн материалдар практика жүзүндө иштелип чыгылган эмес.

1.1 - таблица

Окутууга карата, түрдүү мамилеге жараша студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн модели

Салыштыруу үчүн параметрлер	Өз алдынча иштөө моделинин компоненттери	
	репродуктивдик модель	ой ишмердүүлүгүнүн модели
Өз алдынча иштөөгө окутуунун жетектөөчү усулу	догматикалык	изилдөөчүлүк
Өз алдынча иштөө үчүн тапшырманын жетектөөчү түрү	интеллектуалдык (проблема «сырттан» коюулуп чечилүү технологиясы белгилүү)	креативдик (маселени өз алдынча формулировкалоо жана чечүүнүн автордук технологиясын талап кылат)

Өз алдынча иштөө процессинде чечилүүчү милдеттер	жабык	ачык
Өз алдынча ишти аткаруу жолу	репродуктивдүү	чыгармачыл
Өз алдынча ишти аткаруунун деңгээли	интуитивдик аңдалбаган	аң-сезимдик рационалдык
Өз алдынча иштөөдөгү билим берүү программаларынын негизги компоненттеринин өз ара катымы: окуу материалынын рефлексиясы	окуу материалы өз алдынча иштөөнүн продуктысы рефлексия -форма	рефлексия –өз алдынча иштөөнүн продуктысы окуу материалы –форма

Көптөгөн басылмаларда жана алдынкы профессордук окутуучулук жамаатардагы тажрыйбаларда чагылдырылган жогорку окуу жайлардын практикасында негизги проблемалар көзгө уруна баштады. Студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруу жана аны башкаруу боюнча илимий жактан негизделген сунуштарды иштеп чыгуу үчүн бул проблемаларды чечүү зарыл.

Алардын ичинен эң маанилүүлөрү болуп, биздин пикирибиз боюнча төмөнкүлөр эсептелет: өз алдынча иштөөнүн маңызын жана студенттин болочок адистигинин профилин эсепке алуу менен алардын конкреттүү түрлөрүн аныктоо; өз алдынча иштөөнү стимулдаштыруунун жана көзөмөлдөөнүн натыйжалуураак усулдарын табуу; ар түрдүү окуу сабактарынын (лекция, семинар, лабораториялык иш ж.б.) ролун аныктоо; студенттердин өз алдынча ишинде көндүмдөрдү жандандыруу методикасын иштеп чыгуу; студенттердин системалуу иштөөсүнө тоскоолдук кылуучу факторлорду аныктоо: студенттин реалдуу убакыт бюджетин өз алдынча иштөө үчүн убакыт ажыратуу жолдорун аныктоо: окуу предметинин спецификасына жана адистигине жараша өз алдынча иштөөнүн мүнөзүн дифференцирлөө; студенттердин өз алдынча иштөөсүн жамааттык жана жекече жетектөөнүн методикасын иштеп чыгуу; окуу процессинде студенттердин окуу таанып-билүүчүлүк жана илимий иш-аракеттерин оптималдуу айкалыштыруунун жолдорун аныктоо.

Бул бөлүмдү жыйынтыктап жатып, өз алдынча иштөөнүн проблема-ларын иштеп чыгуу негизинен төмөнкүдөй багыттар боюнча жүргүзүлүп жатканын белгилей кетели:

Биринчиден, өз алдынчалуулук түшүнүгү такталууда. Ал жаңы проблемаларды коюу жана аларды чечүү жолдорун издөөгө байланышкан продуктивдүү ой жүгүртүү процесстеринин зарыл шарты катары (Н.А.Асипова, [20], Е.Н. Соловова [101], А.Т. Фатьянова [119]; студенттердин таанып-билүүчүлүк проблемаларды чечүү жөндөмдүүлүгү катары (Л.Б.Сосновская, [102], П.И.Пидкасистый [88], В.А.Артёмов [18]); окуу-таанып билүү ишмердүүлүгүнүн активдештирүү шарты (Я.М.Колкер [63], Т.И.Шамова [128], Г.И.Щукина [132]); билим берүү жана өз алдынча билим алуунун өз ара байланышынын шарты (И.В.Коновалова, [64]) катары каралууда.

Изилдөөлөрдүн алкагында аныкталгандай айрым педагог-окумуштуулардын айткан пикирлеринде (М: Клаудио Нодари [141]) өз алдынча иштеген студенттер башкалардан төмөнкү сапаттары менен айырмаланышат деп эсептейт:

- когнитивдик стратегиянын көптүгүнө умтулушат;
- өз иш-аракеттерин аң сезимдүү (билип туруп) пландаштырышат жана багыттап турушат;
- жаңы билимди буга чейин өздөштүргөн билим менен катыштырууга жөндөмү бар;
- өзүнүн түшүнүү процессин байкоого алат;
- аракеттин кандай жасалгандыгы жана ой жүгүртүү прцесси кандай болгондугу жөнүндө ой жүгүртөт, өз иш-аракетинин жыйынтыгынын негизинде корутунду жасайт жана өзүнүн билимин өзгөртүп (кайра уюштуруп) жана кайрадан түзүшө алышат;

Экинчиден өз алдынчалуулукту акыл ишмердүүлүгү менен байланыштырышат. Көрсөткүчтөрү катары төмөнкүлөрдү бөлүп көрсөтүшөт: билимди жана аракеттенүү жолдорун жаңы кырдаалга алып өтүү (Е.Л.Белкин [27], И.И.Кобыляцкий [59], Е.А.Тупичкина [113], И.А.Половникова [91]); ой

жүгүртүүчүлүк аракеттердин кыскартылышы жана аларды ички планда аткарууга жөндөмдүүлүк (Н.И. Гелашвили [39], Б.Пойзнер [90], В.В.Трифонов [112]); иш-аракетти аткаруу шартына суктанууга жөндөмдүүлүк (Г.Е.Ковалева [60], М.А Туркина, [114] ж.б); жогоруда биз атап өткөн Клаудио Нодаринин [141] пикири боюнча, өз алдынча иштеген студенттер:

- кеңири (бай), мыкты уюштурулган билимге ээ;
- өзүнүн билимин кайра уюштура жана структуралаштыра алат;
- тапшырманы аткаруу учурунда өзүнүн билимин кылдаттык менен пайдалана алат жана алар көбүрөөк рефлексивдүү.

Анын белгилөөсү боюнча өз алдынча иштеген студенттер:

- өз иш-аракетин аң сезимдүү пландаштырат жана башкарышат;
- жаңы билим менен буга чейинки өздөштүргөндөрүн бириктиришет;
- өзүнүн ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктары боюнча корутундуларды чыгарат.

§ 1.2. Студенттердин өз алдынча таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүн дифференцирлеп уюштуруунун проблемалары

Студенттердин өз алдынча иштөөсүн дифференцирлеп уюштурууну илимий талдоо, баарыдан мурда адистерди кесипкөйлүккө тарбиялоонун жогорку талаптары менен шартталган. Коомдук өнүгүшүнүн мүнөзүнүн жана

мазмунунун өзгөрүшү жана азыркы социалдык кырдаал адистерге, аларды даярдаган ЖОЖдорго жаңы талаптарды коюп жатат. Бул талаптардын маңызы азыркы заманда квалификациялашкан ар кандай эле профилдеги адистердин тынымсыз өзүнүн үстүнөн иштөөнү өркүндөтүү зарылдыгын өнүктүрүүдө турат. ЖОЖдук билим берүүдөгү таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүн уюштуруунун проблемаларын чечүү үчүн социалдык булак жана буюртма мына ушунда турат, анткени азыркы заманда таанып-билүүчүлүк иш-аракетине жөндөмү активдүү адам гана коомдук жана маданий турмуштун баардык чөйрөсүнө аткаруучу эмес, жаратуучу катары эмгектене алат.

Психологдордун атайын изилдөөлөрү көрсөткөндөй, ЖОЖдук билим берүүнү системалык уюштурууда инсандын таанып-билүүчүлүк активдүүлүгүнүн ички булагы болуп, анын муктаждыгы, баарыдан мурда иш-аракетке муктаждыгы эсептелээрин көрө билүү маанилүү. Мотивдештирилген иш-аракет оң эмоция жана сезимдерди жараткандыктан окуу ишмердүүлүгүндө жогорку маанилүү мотивдердин болушу, ЖОЖдогу билим алуу мотивин, анын максатына максималдуу жакындаштыруу, окуу кесиптик ишмердүүлүгүн активдештирүүнүн педагогикалык шарттарынын бири болуп саналат. Инсандын мотивациясын өнүктүрүү менен бул ишмердүүлүктүн жалпы багыттуулугун, ага кошуп аны менен алектенген студенттин таанып-билүүчүлүк активдүүлүгүн да күчөтүүгө мүмкүн.

Социалдык-психологиялык активдүүлүктү ар кандай эле мотивдер чакырышы мүмкүн, бирок социалдык мамилелер менен шартталган, ал активдүүлүк жогорку окуу жайдын окутуучусу тарабынан өз ара аракеттенүүнүн субъектилеринин биргелешкен аракетин талап кылат. Студенттердин дифференцирлештирилген өз алдынча иштөөсүн уюштуруу системасында окуп жаткандардын көңүл бурууга, түшүнүүгө, көңүл көтөрүү, сезимине ортоктош болууга карата муктаждыгын эсепке алуу керек. Психологиялык-педагогикалык изилдөөлөр көрсөткөндөй, калыптанып калган социалдык психологиялык климат коллектив мүчөлөрүнүн таанып - билүүчүлүк активдүүлүгүн мобилизациялайт же өчүрөт.

Англис тилине окутуунун ийгиликтүүлүгү процессуалдык жана натыйжалуу мотивациянын бар экендиги менен аныкталарын көптөгөн изилдөөчүлөр белгилешет. Процессуалдык мотивация окутуу ишмердүүлүгүндө пайда болот жана окуу материалдарынын мазмунун жөнгө салып турат. Кызыктуу тандалган окуу материалы англис тилди үйрөнүүгө мотивацияны жогорулатып, бул өз кезинде студенттердин аны үйрөнүүнүн практикалык маанилүүлүгүн түшүнүүсүнө б.а. аларда натыйжалуу мотивациянын калыптануусуна алып келет.

ЖОЖдогу окуу мотивациясына арналган эмгектердин (А.В. Конышева [65], Л.Ф. Матренина [75]) анализинин негизинде мотивдердин төмөнкүдөй топторун бөлүп көрсөтүүгө болот:

- профессионалдуу - окутуунун түпкү натыйжасына карата мамилени билдирет;
- окуу-таанып-билүүчүлүк жана окуу процессинин өзүнө карата мамилени билдирет;
- социалдык барктуулук мотивациясы инсандын социалдык бааланууга карата муктаждыгын билдирет;
- начар баа алып калуудан качуу менен байланышкан кыска максатты көздөөнү билдирет;

Демек англис тилди үйрөнүүдө оң мотивдердин калыптануусун камсыз кылуу педагогикалык маанилүү маселе болуп, ал окуу ишмердүүлүгүнүн мотиви, инсанды англис тилди үйрөнүүнүн жөндөмүнө ээ болууга умтулуу катарында кабылданганда гана ишке ашат. Бирок, ЖОЖдордо англис тилди үйрөнүп жаткандар окуу ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугуна же оң, же терс таасирин берүүчү кырдаалдарга көп туш болушат.

Англис тилди үйрөнүү үчүн жаңы маалыматка умтулуу, коммуникативдүү кырдаалдарда жаралуучу сезимдер, англис тилде пикир алышууга кызыктырган эмоция сыяктуу, эмоционалдык абал сыяктуу спецификалык деп эсептелген көрүнүш мында ар дайым эле боло бербейт. Көптөгөн изилдөөлөрдө англис тилди үйрөнүүдөгү жагымдуу шарт деп, дал мына ушундай кооптонуудан

эркин болгон абал баса белгиленет. Ошентип, бул жерде маанилүү карама-каршылык көрүнүп турат.

Психолого-педагогикалык илим жогорку окуу жайларда окутуунун мотивациясынын проблемасы боюнча кеңири маалыматка ээ. Окутуунун мотивациялары көбүнчө ар түрдүү түрткү берүүлөрдүн системасы (керектөө, муктаждык жана мотивдерден тартып максат жана стимулдарга чейин) катары каралат. Практика жүзүндө биз студенттер умтулбаган, өздөштүрүүнү каалабаган учурларды көп эле жолуктурабыз.

Ушуга байланыштуу, билим берүү процессинде дифференцирлештирилген мамиленин маселелерин өзгөчө бир педагогикалык проблема катары анализдөө маанилүү болуп эсептелет. ЖОЖдо окутууда дифференцирлештирилген мамилени практика жүзүндө колдонуу көптөгөн себептерге, эң оболу окуп жаткан топтордун бир түрдүү эместиги, инсандардын жекече айырмачылыктарына байланыштуу, өзгөчө актуалдуулукка ээ болууда.

Дифференцирлештирилген мамиле жогорку мектепте коомдук өнүгүүнүн объективдүү процесстери, анын бардык социалдык топторунун ички өнүгүүсү менен детерминацияланат жана бүткүл коомдук мамилелердин андан аркы өнүгүүсүнүн эң зарыл шарты болуп саналат. Азыркы заман контекстинде бардыгын бирдей окутуу мүмкүн эмес, андыктан инсандык-жекече окутуунун ЖОЖдук формасын да көңүлгө албай коюуга мүмкүн эмес.

Окутууну дифференцирлештирүү проблемасы педагогикалык илимде жана практикада дайыма актуалдуу бойдон калып келе жатат. Анын жаралуусу жана өнүгүүсү В.П.Стрезиковин [105], И.М.Чередов [125], Е.С.Рабунский [93] сыяктуу педагогика илиминин башка ишмерлеринин эмгектеринде да чагылдырылган.

Илимий методикалык адабияттын анализи көрсөткөндөй, «дифференцирлештирилген мамиле» жана «дифференцирлештирилген окутуу» жана башка терминдер окуу ишмердүүлүгүн жекечелештирүүнүн педогогикалык проблемаларын иштеп чыгууга байланыштуу келип чыкты б.а.

«дифференцирлештирүү» түшүнүгү «жекечелештирүү» түшүнүгүнүн туундусу болуп саналат.

Көпчүлүк авторлор, жекечелештирүү дегенде окутуунун жогору ыкмалары, ыргагы студенттердин жекече өзгөчөлүктөрүн, алардын жөндөмдүүлүк деңгээлин эсепке алуу менен тандалып уюштурулган окутуу процессин түшүндүрүшөт.

«Дифференцирлештирүү», «жекечелештирүү» түшүнүктөрүнүн ортосундагы байланышты И.М.Чередов [125], В.П.Стрезикозинге [105] таянуу аркылуу мүмкүн болушунча көргөзмөлүү ачып берет. Студенттердин окуу ишмердүүлүгүн активдештирүүнүн жолу катары Стрезикозин окуу тапшырмаларын, алардын билим деңгээлин таанып-билүүчүлүк мүмкүн-чүлүгүнө жараша тандоону сунуштайт. Буга байланыштуу ал минтип белгилейт: «дифференцирлештирип окутуунун маңызы ар бир студенттин жекече өзгөчөлүгүн (даярдык, өнүгүү деңгээли, ой жүгүртүү өзгөчөлүгү, предметке кызыкчылыгы ж.б.) билүү менен сабакта ага максатка ылайыктуу жана натыйжалуу мүнөздөгү ишти аныктап берүүдө турат. Студенттерге берилчүү тапшырмалар көлөмү боюнча эмес, талаптын мүнөзү жана деңгээли боюнча айырмаланышы керек». Дидактикалык катнаштан алып караганда окутууну жекечелештирүү окутуу процессинин принциби катары, ал эми дифференцирлештирилген окутууну уюштуруунун конкреттүү формасы катары түшүнүү керек.

Дифференцирлештирилген окутууга Н.М.Шахмаев [114] төмөнкүчө аныктама берет: «окуу тарбиялоо процессинде студенттердин типтүү жекече өзгөчөлүктөрүн эсепке алуу менен окутуу-дифференцирлештирип окутуу деп аталат».

Биздин көз карашыбыз боюнча дифференцирлештирилген окутуунун толук мааниси: ар бир студенттин чыгармачылык жигерин өнүктүрүү, анын кызыкчылык ой - өрүшүн кеңейтүү, айрым студенттердин өзгөчөлүгүнө карата, аларга окуу материалын терең жана толук окуу мүмкүнчүлүгүн берүү, билимдин айрым алынган чөйрөлөрү боюнча кызыгууну арттыруу.

Окмуштуулардын изилдөөлөрүнө (Ш.М. Майлиев [72], О.А. Нильсон [80], Н.А.Шайденко [126], И.И.Кобыляцкий [59] ж.б.) таянуу менен Б.Ф.Петин [87] дифференцирлештирип окутуунун түрдүү формалары бар экендигин белгилейт. Алардын бири топтук дифференцирлештирип окутуу формасы. Мында студенттердин пландоо, жыйынтыкты талкуулоо боюнча биргелешкен ишмердүүлүгү талап кылынат.

Ю.К. Бабанский [22] окутууда студенттерге дифференцирлештирилген жана жекечелештирилген мамилени, сабак берүүнү оптимизациялоонун бир жолу катары бөлүп көрсөтөт. Бул мамиле жалпы топтук жана жекечелештирилген окутуу формаларын оптималдуу айкалыштырууну талап кылат. Андан ары ал минтип жазат: дифференцирлештирүүнүн негизги принциби биздин көз караштан алганда билимдин мазмунун дайыма жөнөкөйлөштүрүү (бирине жөнөкөй, экинчисине татаалыраак) эмес, студенттерге окутуучулар тарабынан берилүүчү жардамды дифференцирлештирүү: айрым студенттер жардамга көбүрөөк, экинчилери орточо өлчөмдө, үчүнчүлөрү таптакыр эле аз өлчөмдө муктаж болуп калат.

Педагогикалык практикада окутууну дифференцирлештирүүнүн ар түрдүү типтери калыптанган. Дифференцирлештирүү Н.К. Гончаровдун [40] пикири боюнча ийкемдүү каражат болуп саналып, ЖОЖдун окутуу иштерин байытууга, студенттердин кызыкчылыктарын шык жөндөмдөрүн аныктоо жана өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет.

Проблеманы изилдөөнүн биз тандап алган аспектисин чагылдырган эң ийгиликтүү аныктама В.И.Горова [41] тарабынан берилген окутууну дифференцирлештирүү түшүнүгү. Анын пикири боюнча окутууну дифференцирлештирүү педагогдун ишмердүүлүгүндө фронталдык, топтук жана жекечелештирилген иштерди оптималдуу айкалыштырууну ишке ашыруунун формасын билдирип, ал иштер студенттердин ар түрдүү типологиялык топтордун өзгөчөлүктөрүнүн психологиялык-педагогикалык талаптарына ылайык жүргүзүлүшү керек. Көрүнүп тургандай дифференцирлештирүүгө, карата мындай мамиледе жетектөөчү роль студенттердин окуу-таанып

билүүчүлүк ишмердүүлүгүн педагогикалык жактан уюштурууга таандык болуп, дифференцирлештирип окутууну ишке ашыруу процессинин өзү, окутуучунун бардык окуучулар менен фронталдык иштерди алып барууну жокко чыгарбайт, бирок андан кандайдыр бир жалпы критерий боюнча бириккен топ менен жана айрым окуучулар менен жекечелештирилген иштерди алып барууну талап кылат.

Жыйынтыгында, ЖОЖдун окуу процессине кошулган инсандын максималдуу, активдүү болууга тийиш, себеби окуу - бул окуу субъектисин өз алдынча башкарган ишмердүүлүк. Ал эми таанып билүүчүлүк активдүүлүгү ошол ишмердүүлүктүн бир касиети болгондуктан, ЖОЖдогу окуу ишмердүүлүгүн активтештирүү деген сөз баарыдан мурда активдүүлүктү педагогикалык башкаруу, башкача айтканда мотивация «чакырык» жана активдүүлүктү оптималдуу денгээлге жеткирүү дегенди билдирет. Мында албетте, Н.Ф.Талызинанын [109] белгилөөсү боюнча: «Потенциалдык (иш-аракетке умтулуу жана даярдык абалы) активдүүлүк менен реалдуу, башкача айтканда ишке ашырылган даярдык жана умтулууну айырмалай билүү керек».

Демек, жогорку окуу жайынын окутуучусунун милдети реалдуу активдүү инсандарды жекече-дифференцирлештирип калыптандыруу үчүн зарыл шарттарды түзүүдө турат. Мына ошентип, ЖОЖдо окутууну дифференцирлештирүүнүн артыкчылыгы, окутууну уюштуруунун ушундай ыкмасынын маңызынан келип чыгып, ошол эле учурда, анын инсандын таанып-билүүчүлүк активдүүлүгүн педагог тарабынан андан ары өнүктүрүү аспектисинен алып карагандагы маанисин мүнөздөйт.

Ошентип, окутууну жекечелештирүү, дифференцирлештирүү проблемалары боюнча психологиялык-педагогикалык адабияттын анализинин негизинде, англис тилди ЖОЖдо окутуу үчүн төмөнкүдөй маанилүү корутундуларды жасоого мүмкүн.

Окуу-таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүн жекечелештирүүнүн жолу катары, ЖОЖдук окутуудагы дифференцирлештирүү түшүнүгү төмөнкүлөрдү талап кылат: биринчиден, окутуунун мазмунун педагогикалык чектөө жана

дифференцирлештирүүнү студенттердин окуу-таанып-билүүчүлүк ишмер-дүүлүгүндөгү окутуу процессин уюштуруунун өзгөчө бир жолу: экинчиден окуу процессин студенттердин типологиялык жекече психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен уюштуруу; үчүнчүдөн, дифференцирлештирүү педагог менен студенттердин педагогикалык максатка ылайыктуу кызматташтыгы катары каралып, бул өз ара аракет коммуникациянын мыйзамдары боюнча түзүлүшү керек.

Изилдөөчүлөр Т.В.Шарыгалова [127], В.В.Трифонов [112], Н.А. Асипова [20], А.В.Коньшева [66], А.Л.Беляева [28] тышкы жана ички дифференцирлөөнү чектешет. Алардын пикири боюнча педагогикалык процесстеги тышкы дифференцирлөө ар кандай эле өнүгүү денгээлиндеги студенттердин муктаждыктарын жана таанып-билүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүн эсепке алуу менен билим мазмуну аныкталган системада турат. Ички (денгээлдик) дифференцирлөө болсо, окуу процессинин атайын уюштурмасы болуп, ал студенттердин типологиялык жана жеке психологиялык өзгөчөлүктөрүн эсепке алуу менен, программалык материалды өздөштүрүүнүн бирдей денгээлине алып келүүчү окутуу формаларын жана усулдарын педагогикалык жактан колдонууда турат. Мындай мамиле материалды окутуунун варианттивдүү ыргагын жана окутуучу тараптан дифференцирлеп тапшырма берүүнү (дозалаштыруунун, мобилдештирүүнүн түрдүү баскычтарына жараша) артык көрөт. ЖОЖдо дифференцирлештирип окутуу, мына ошентип өзүнүн макроденгээлдеги (ЖОЖ), мезаденгээлдеги (билим берүү мазмунунда) жана микроденгээлдеги (окуу тайпалары) подсистемаларына ээ.

ЖОЖдо окутууну дифференцирлештирүүнүн жана жекечелештирүүнүн өтө зарылдыгы инсандын өнүктүрүү жана анын өзүнүн таанып-билүүчүлүк активдүүлүгү жана англис тилди үйрөнүүгө карата жөндөмүнө жараша билимге ээ болуу планы менен алганда, процессти мүмкүн болушунча натыйжалуу педагогикалык жаңы технологияларды долбоорлоштуруу менен байланышкан. Бул - окуу деңгээли ар түрдүү болгон студенттерди бирдей окутуу мүмкүн эмес

дегендик. ЖОЖдордогу окуу пландарын жана программаларын түзүү да ушуга негизделет. Бул жерде билим берүү технологиясы менен тигил же бул курстун ортосундагы өз ара байланыш айкын көрүнүп турат. Ошондуктан таанып билүүчүлүк активдүүлүгүнүн жогорку денгээлине жетүү үчүн окутууда ар бир студентке зарыл болгон дидактикалык таасирлердин системасы окутуучу тарабынан тандалат. Бул учурда англис тил сабактарында окутууну дифференцирлештирүүнү жогорку окуу жайдын окутуучусунун долбоордук жана реалдуу иш-аракеттеринин мына мындай схемасында берүүгө болот (3-сүрөт)

1.3-сүрөт. Англис тили сабагында дифференцирлеп окутуу

Изилдөө материалдары көрсөткөндөй, азыркы учурда жалпы жана жекече жөндөмдүүлүктөр боюнча кесипкөйлүк кызыкчылыктарды өнүктүрүүнү долбоорлоо боюнча дифференцирлештирүү кеңири жайылган. Ошентип, изилдөөлөрдө студенттердин таанып-билүүчүлүк активдүүлүгү окутууну дифференцирлештирүү жана жекечелештирүү шарттарында жогорулай тургандыгын белгилейт. Окутуучу айрым алынган студенттерге же алардын

чакан топторуна психологиялык - дидактикалык колдоо көрсөтүүгө реалдуу мүмкүнчүлүк алат.

Студенттерди типологиялык белгилери боюнча топтоштуруу үчүн педагогикалык жогорку квалификация зарыл, анткени педагогикалык илимде студенттерди инсандык типологиялык жана жекече сапаттары боюнча классификациялоонун көптөгөн жолдору бар. Ар түрдүү ЖОЖдордун практикасында студенттерди ар түрдүү педагогикалык бөлүү жолдору бар. Айрымдарда студенттерди бөлүү, алардын изилденүүчүлүк иш-аракетин окуу ишмердүүлүгүнүн составдык бөлүгү катары кароо менен жүргүзүлсө, башкаларында жекече өзгөчөлүктөрүнүн негизинде, дагы бирлеринде өтүлгөн материалдын негизинде, личносттун бул же тигил билим системасын таанып-билүү ишмердүүлүгүндөгү жөндөмүнө жараша ишке ашырылат. Биздин оюбузча, тилдик эмес ЖОЖдордо англис тилди окутуу сабактарында өз алдынча иштерди дифференцирлештирүү студенттерди «күчтүү» жана «начар» деп бөлүү орунсуз, анткени мындай мамиле личносттун өз алдынча өнүгүүсүнө түрткү бербейт. Өз алдынчалуулуктун таанып-билүү активдүүлүгүнүн деңгээлдик өнүгүү концепцияларына негизденүү менен биз студенттерди шарттуу түрдө төрт топко бөлүү максатка ылайыктуу деп эсептейбиз:

1. Баштапкы деңгээлдеги - окуу материалын минималдык деңгээлде өздөштүргөнгө жөндөмдүү, мектептик начар даярдыктагы, англис тилди үйрөнүүгө мотивациясы жетишсиз, окуй албаган, жалпы окуу жана интеллектуалдык билгичтиктиги калыптанбай калган студенттер.

2. Орто деңгээлдеги - окуу тилдик материалдын мамлекеттик стандарттын талабынын деңгээлинде өздөштүрүүгө жөндөмдүү (даярдыктын орточо деңгээли), англис тилди үйрөнүүгө, кырдаалга жараша кызыкчылык, окуу жөндөмдүүлүгү орточо калыптанган, максатка умтулуусу жетишсиз болгон, тактап айтканда, окуу сабактарында жана өз алдынча даярдануу алкагында тилдик материал менен чыгармачылык жана өз алдынча иштей албаган студенттер.

3. Жогорку деңгээлдеги - англис тилди үйрөнүүгө позитивдүү мотивациясы бар, окуу жөндөмдүүлүгү калыптанган, окутуучу сунуш кылган конструктивдик-вариантивдик тапшырманы чече билген студенттер.

4. Чыгармачыл таанып билүүчүлүк деңгээлдеги - окуу тапшырмаларын чыгармачыл таанып билүүчүлүк деңгээлде чече билген жана өзүнүн ишмердүүлүгүн окутуучунун көзөмөлүсүз өз алдынча уюштура алган студенттер.

§ 1.3. Англис тилинин практикалык сабактарында студенттердин өз алдынча иштөөсүн өнүктүрүүнүн шарттары

Коомдун өнүгүүсүндө субъективдүү фактордун ролунун өсүп жаткандыгына байланыштуу, окутууда жана тарбиялоодо студенттердин өз алдынча иштөөсү өзгөчө мааниге ээ болуп, аны жогорку окуу жайларындагы билим берүүнүн шарттарында натыйжалуу пайдалануу, инсандын чыгармачылык өнүгүү мүмкүнчүлүгүнүн кеңейүүсүнө, дегээлинин активдешүүсүнө кеңири жол ачты. Башкача айтканда, студенттердин өз алдынча иштеринин ыкмаларын калыптандыруу – азыркы билим берүүнүн актуалдуу маселелеринин бири болуп калды. Ошол эле учурда окуу материалынын үстүндө өз алдынча иштөөнүн ыкмаларын студенттерге үйрөтүү ийгиликтүү окутуунун милдеттүү шарттарынан болуп саналат.

Илимий изилдөөдө аныкталгандай өз алдынча иштер – бул окутуучунун тапшырмасы боюнча активдүүлүктү жана жоопкерчиликти көрсөтүү менен окуу тапшырмаларын өз алдынча чечкен студенттин ишмердүүлүгү. Ошентип студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн төмөндөгүдөй белгилерин бөлүп көрсөтүүгө болот:

- окутуучунун тапшырмасынын туура жана так болушу;
- студенттердин өз алдынчалуулугу, активдүүлүгү;
- окутуучунун түздөн-түз катышы жок тапшырманы аткаруусу;
- студенттердин ой жүгүртүүсү;

Өз алдынча иштин негизги максаты – студенттерди окууга, жазууга, сүйлөөгө, ой жүгүртүүгө, окуу материалын анализдөөгө, жалпылоого жана өздөштүрүүгө үйрөтүү экендиги белгилүү.

Өз алдынча иш ар түрдүү каражаттар менен калыптанат. Көптөгөн окумуштуулар, педагогдор, психологдор жана методисттер (Антропова М.В., Манка Г.Г., Кузнецова Л.М., Бородкина Г.В. [10]) өз алдынча иштөөнү студенттердин өз алдынча ишин уюштуруунун жана башкаруунун атайын педагогикалык каражаты катары аныкташат.

Англис тилине окутуу процессинде өз алдынча иштөөнү студенттердин аткаруусунун натыйжалуулугу, аны уюштуруунун, пландаштыруунун, башкаруунун жана текшерүүнүн шарттарынан түздөн-түз көз каранды. Өз

алдынча иштөөнү уюштурууда, тапшырманы өз учурунда жана ийгиликтүү аткаруу үчүн педагогикалык шарттарды түзүүгө багытталган окутуучу менен студенттин аракети пландаштырылат. Мындай шарттарды түзүү окутуучудан студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн башкаруунун методдорунун педагогикалык-психологиялык өзгөчөлүгү боюнча билимдерди, окуу ишмердүүлүгүнө баалуулук түзүлүштөрдү, мотивдерди, максаттарды өз учурунда туура, кыска, так айтуу жана өзгөртө алуу жөндөмүн талап кылат.

Башка сабактардан айрымаланып, адистиги тилдик эмес факультеттерде англис тили сабактарында өз алдынча иштөөнү уюштуруу жана өткөрүү өзгөчө мамилени талап кылат. Ошондуктан окутуучуга сабактардын планын кылдат ойлонуу, өз алдынча иштөөнүн мазмунун жана ордун, аны уюштуруунун формаларын жана методдорун аныктап алуу зарыл.. Ошондой эле, өз алдынча иштөөнү уюштурууда студенттерге көзөмөл жүргүзүүнү жана жардам көрсөтүүнү ишке ашыруу керек. Ушундай кырдаалда гана студенттердин өз алдынча иши натыйжалуу болуп, максатына жетет.

Бүгүнкү күндө студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн ар түрдүү классификациялары бар, аларды окумуштуулар түрдүүчө бөлүштүрөт. Кээ бир изилдөөчүлөр (Г.М. Бурденюк [29]) аны максаттары боюнча, башкалары (Е.В. Брылева [31]) – өз алдынча иштөөнүн жүрүшүндө студенттер тарабынан аткарылган окуу тапшырмаларынын мүнөзү боюнча классификациялашат, үчүнчүлөрү (Л.М. Тернавская [110]) ар кандай маселелерди аткаруу процессиндеги окуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрүн классификацияга негиз кылып алышат, төртүнчүлөрүнүн (И.С., Якиманская, С.Г Абрамов [136]) иштеринде жалпыланган негизди эске алуу менен өз алдынча иштөөнү классификациялоого аракеттер жасалган.

Жогорудагы окумуштуулардын аныктамалары боюнча, бул классификацияларда өз алдынча иштөөнүн төрт тиби белгиленген:

Биринчи түрдөгү өз алдынча иштөөгө, ишмердүүлүктүн алгоритминин негизинде жана тапшырманын шарттарында камтылган ишмердүүлүктө эмне талап кылынса, дидактикалык максаты аны тышкы планда көрсөтүү жөндөмүн

студеттерде калыптандырууну көздөгөн өз алдынча иштөө киргизилген (б.а. I деңгээлдеги билимдерди жана ишмердүүлүктү калыптандыруу).

Экинчи түрдөгү өз алдынча иштөөнүн жеке дидактикалык максаты типтүү маселелерди чечүүгө жана өздөштүрүлгөн маалыматтарды эске тутуу боюнча кайра жаратууга мүмкүндүк берүүчү билимдерди жана ишмердүүлүктү калыптандырууда турат (б.а. II деңгээлдеги билимдерди жана ишмердүүлүктү калыптандыруу). Мындай кырдаалда студеттердин өз алдынча иши так кайра жаратууда же аздап реконструкциялоодо, мурда өздөштүрүлгөн маалыматтын түзүлүшүн жана мазмунун кайра жаратууда турат. Бул объектини баяндоону анализдөөнүн зарылдыгын, тапшырманы аткаруунун мүмкүн болгон ар кандай жолдорун, алардын туурасын тандап алууну, же чечүүнүн логикалык ыкмасын ырааттуу табууну болжолдойт.

Үчүнчү түрдөгү өз алдынча иштөөнүн жеке-дидактикалык максаты болуп типтүү эмес маселелерди чечүүнүн негизинде жаткан билимдерди жана ишмердүүлүктү студеттердин калыптандыруу (б.а. III деңгээлдеги билимдерди жана ишмердүүлүктү калыптандыруу). Үчүнчү түрдөгү өз алдынча иштөөнү аткаруудагы студеттердин өз алдынча ишмердүүлүгү билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү ишке ашыруу жолу менен мурда өздөштүрүлгөн формалдуу тажрыйбанын негизинде, алар үчүн жаңы тажрыйбаны тышкы планда топтоодо жана көрсөтүүдө турат. Мындай ишмердүүлүк чечүүнүн ыкмаларын табууга, кыска жана так айтууга жана ишке ашырууга алып келет. Бул өткөндөгү формалдуу тажрыйбанын чегинен чыгууну талап кылат жана ой жүгүртүүнүн реалдуу процессинде тапшырманын шарттарын жана мурда өздөштүрүлгөн маалыматты варианттого, жаңыча көз карашта карап чыгууга түртөт.

Төртүнчү түрдөгү өз алдынча иштөөнүн жеке дидактикалык максаты – чыгармачылык ишмердүүлүк үчүн өбөлгөлөрдү түзүү (б.а. IV деңгээлдеги билимдерди жана ишмердүүлүктү калыптандыруу). Мында студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгү каралуучу объектилердин мазмунуна сүңгүп кирүүдө, жаңы байланыштарды жана мамилелерди, чечүүнүн мурда белгисиз идеялары

менен принциптерин табуу үчүн зарыл байланыштарды жана мамилелерди белгилөөдө турат. Бул иштин ар бир этабында жаңы аракеттердин мазмунунун, түзүүгө керек болгон маалыматтын мүнөзүнүн үстүндө иштөөнү талап кылат.

Ар бир түрдөгү өз алдынча иштөөнүн көрсөтүлгөн мүнөздүк өзгөчөлүктөрүн билүү жана эске алуу, аларды окуу процессине өз учурунда жана ырааттуу киргизүүнүн негизинде ишке ашырылат. Эгер мындай жагдай окутуунун этаптарынын дидактикалык максаттарын эске алуу менен уюштурулса, анда студенттердин өз алдынча иши окутуунун жана тарбия берүүнүн бирдиктүү системасынын органикалык элементи катары ишке ашырылат деп айтууга болот.

Студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн англис тили окутулуп жаткан факультеттердин адистигине, жекече кызыкчылыгына, жөндөмдүүлүгүнө жараша дифференцирлерген тапшырмаларды аткарууда туура тандалган окуу ишинин *мотивдери* чоң мааниге ээ.

Изилдөөлөрдүн натыйжаларынын негизинде окуу иштерине тиешелүү болгон үч топтогу мотивдерди бөлүп алууга болот:

Биринчи топко социалдык мотивдер кирет. Алар жогорку сапаттагы билимдерге ээ болуудагы коомдук керектөөлөрдү студенттердин аң-сезимдүү түшүнүүсүнүн зарылдыгын көрсөтүүнү, мыкты даярдыктын коомдук маанилүүлүгүн түшүнүүнү ж.б. камтыйт.

Экинчи топко илимге жана англис тилин үйрөнүүгө багытталган таанып билүүчүлүк кызыкчылыктарды өнүктүрүүгө багытталган мотивдер, үчүнчү тобуна окуу ишмердүүлүгүн уюштурган бир катар тышкы факторлорго студенттердин багыт алуусу киргизилген.

Үчүнчү топтогу мотивдерди андан ары өркүндөтүү үчүн окутуучу сунуштаган тапшырма боюнча төмөндөгүлөрдү аткаруусу зарыл. Тапшырманы студентке өз учурунда берүү, анын тилдик даярдыгын эске алуу, консультация берүү, тапшырманын аткарылышын көзөмөлдөө, баалоо ж.б.

Белгилеп кетчү нерсе, берилген тапшырма боюнча студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруу – бул таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктү уюштуруунун методдоруна, аларды баяндоону, түшүндүрүүнү жана аткарууну түзүүнүн методикасы менен куралдандырууга – жеке таанып билүүнүн милдеттүү тартиптерин алдын ала үйрөтүү зарылдыгы болуп саналат.

Адистиги тилдик эмес факультеттерде англис тилин окутуу процессинде студенттердин өз алдынча иштерин ийгиликтүү уюштуруу үчүн интерактивдүү методдор жана каражаттар пайдаланылат. Ошондой эле компьютердик жана мультимедиялык технологиялар, интернет ресурстары ж.б.у.с. окутуунун жаңы технологияларды колдонуу натыйжалуу жыйынтыктарды берет.

Студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн формасы анын натыйжасына таасир бере турган педагогикалык баалуулук студенттердин ишмердүүлүгүнүн кандай уюшулгандыгынан көз каранды. Уюштуруунун формасы – бул окуу процессине катышуучулардын өз ордун табуусу, окутуучу менен студенттин, студенттердин бири-бири менен өз ара тыгыз байланышы. Студент өз алдынча жалгыз, кичи топ менен, студенттердин кимдир бирөөсү менен биргеликте иштей алат же жалпы группалык ишке катыша алат. Ошондуктан өз алдынча ишмердүүлүктү уюштуруунун формалары олуттуу тарбиялык мааниге ээ. Эгер окутуучу ар бир форманын мүмкүнчүлүгүн, анын өзгөчөлүгүн жана колдонуунун педагогикалык шартын терең өздөштүргөн болсо, оң натыйжаларга жетишет. Алар төмөндөгүлөр:

Фронталдык өз алдынча иштер. Белгилүү болгондой, аудиториялык-сабактык система студенттер менен биргеликте өз алдынча ишти алдын ала карайт. Бул окутуучунун тикеден-тике байкоосу жана жетекчилиги менен аңгемелешүү аркылуу жана өз алдынча аткарылышы мүмкүн. Студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн фронталдык формасын уюштуруунун өзгөчөлүктөрү төмөндөгүлөрдө турат:

- студенттердин бардыгы тапшырманы жалпы аткарышат;

- окутуучу тапшырманы аткарууга жалпы көрсөтмө берет;
- студенттердин аракетин уюштуруунун жана жетектөөнүн жалпы ыкмалары колдонулат.

Фронталдык иштин башкы артыкчылыгы кызматташууга студенттерди козгогон бирдиктүү маселелерди чечүүдө, жалпы максаттарга коллективдүү умтулууда турат. өз алдынча иштөөнүн ортодогу жана түпкү натыйжалары бардык студенттер тарабынан ийгиликтүү талкууланышы, өз ара текшерүүгө кабылышы мүмкүн. Бул билимдердин жана жөндөмдөрдүн сапатына олуттуу таасир көрсөтөт, студенттердин өз алдынча кызыкчылыгын жана активдүүлүгүн стимулдаштырат.

Фронталдык өз алдынча иштер туура педагогикалык көрсөтмө берүүдө зор тарбиялык мааниге ээ. Эгер бүтүндөй группа бир тапшырманын үстүндө иштесе, өз алдынча процесс коллективдик ишмердүүлүктүн айрым мүнөзүнө ээ болот. Мындай иштин натыйжаларын талкуулоодо өздөштүрүлүүчү материалга мамиле боюнча жалпы пикир, бирдиктүү позиция тез иштелип чыгат. Бул студенттердин көз караштарын жана ишенимдерин калыптандырууга негиз түзөт.

Өз алдынча иштөөнү уюштуруунун фронталдык формасы качан студенттердин теманы үйрөнүүгө киришкенде, качан жаңы темага кызыгууну чакырып, көңүл бурууну жаратуу маанилүү болгондо максатка багыттуу болот. Ошондой эле, ал жөндөмдөрдү калыптандыруунун баштапкы этабында, качан студенттер тапшырманы аткаруунун ыкмаларына ээ болгондо маанилүү жана пайдалуу.

Жеке өз алдынча иштөө – студенттердин кызматташтыгын четке каккан, жекелештирилген тапшырмаларды аткарууну алдын ала караган иш. Бирок, окутуучу менен студенттин кызматташтыгы үчүн кеңири мүмкүнчүлүктөрдү ачат. Мында окутуучунун милдети студентке караганда татаал жана жоопкерчиликтүү. Окуу материалына кылдат анализ зарыл, анын негизинде окутуучу өз алдынча иштеп чыгуу жана өз алдынча кызыкчылыкты өнүктүрүү үчүн маанилүү.

Аудиториялык-сабактык системанын шарттарында жеке өз алдынча иштөөнү уюштуруу окутуучуга айрым учурларда тоскоолдуктарды жаратат. Анткени ар бир студенттин жеке өзгөчөлүктөрүн ачуу кыйын, тапшырмаларды алдын ала иштеп чыгуу көп убакытты талап кылат.

Студенттер тапшырмаларды качан жана кантип жеке аткара алышат?

1. Сабактын түзүмүнө көлөмү боюнча анча чоң эмес иштер жеңил киргизилет, анткени окутуучу айрым студенттерге же топко (2-4 студентке) сунуштайт. Тапшырма фронталдык иш жүрүп жаткан учурда аткарылат. Алар ошол учурда же сабактан кийин текшерилет.

2. Ар бир студент тапшырманы карточкада мурдараак жасап, сабакка көтөрүп келишет. Ошентип аудиторияда окутуучу тарабынан эмес, студенттер өздөрү түзгөн жеке тапшырмалар сунушталат. Аткарылган ишти студенттер да, окутуучу да текшерет жана оңдойт. Бул – окутуучу менен студенттердин кызматташтыгынын кызыктуу ыкмасы.

3. Окутуучу сунуштаган, бирок студент тарабынан альтернативалуу негизде тандалган үй тапшырмаларын аткаруу.

4. Тигил же бул предметти үйрөнүү процессинде өз алдынча же кесиптик кызыкчылыгы калыптанган студенттер менен аткаруу.

5. Аудиториядан тышкары иш студенттердин кызыкчылыктарын жана өз алдынча керектөөлөрүн канааттандырууга багытталган өзүнө өзү билим берүүчүлүк ишмердүүлүгү менен байланыштуу.

Кийинки учурларда өз алдынча иштөөнү уюштуруунун топтук формасы кеңири практикаланууда. Ал окутуучуларды төмөнкүдөй жагдайлардан улам өзүнө тартат. Барыдан мурда, коллективдүү өз ара аракет үчүн, студенттердин өздөрүн кызматташуу үчүн жагымдуу шарттары менен кызыктырат. Сабактагы өтө эле жөнөкөй жана студенттердин жеткиликтүү кызматташтыгынын формасы – туруктуу курамда жупта иштөө. Аны окуу материалын бирдей ийгиликтүү иштеп чыгуу, практикалык тапшырмаларды аткаруу, жазуу көнүгүүлөрүн өз ара текшерүү ж.б. үчүн пайдаланууга болот. Ошондуктан өз ара аракет уюштурууда кыйынчылыктарсыз жана убакытты

коротпостон ишке ашат. Айрым тапшырмаларды аткарууга студенттер 5-10 мүнөт сарпташат, бүтүндөй теманын материалын камтыган өз ара текшерүүгө көбүрөөк убакыт коротулат. Натыйжалуу жуптук иш болуп шериктердин ролу дайыма алмашкан, жетишүүсү ар кыл студенттердин кызматташтыгы саналат.

Топтук ишти өткөрүүгө чейин окутуучу өзү аткара турган функцияларды аткарууга студенттердин арасынан консультанттарды даярдоону уюштура алат. Консультант жалпы тапшырманы бөлүмдөргө ажыратып материал менен алдын ала тааныштыргандан кийин, топтун ортосундагы милдеттерди бөлүштүрөт, бүтүндөй топтун отчетун кантип жасоо керек, ишти кандай тартипте (кандай планда) куруу керек, канча убакытты сарптоо керек экендигин чечет. Муну менен катар ал чечим кабыл алат, топтун мүчөлөрүнүн ишмердүүлүгүн багыттайт жана аны көзөмөлдөйт. Ошентип, окутуучулук жетекчиликтин функциялары жарым жартылай студенттерге өткөрүлүп берилет, бул билим берүүчүлүк гана эмес, ошондой эле тарбиялык мааниге да ээ.

Топ менен материалды өз алдынча иштеп чыгуу, качан ал материал мурда өздөштүрүлгөн материалдар менен кеңири байланышка ээ болгондо акталат. Программалык материалдын негизги жоболорун окутуучу өзү түшүндүрүп берет, ал эми топ бул жоболорду деталдаштыруучу фактыларды, мисалдарды тандоо жана аларды талкуулоо менен ишти улантышат. Окутуучунун көрсөтмөсүнөн кийин студенттердин өз алдынча иши башталат жана ар бир студент тарабынан жеке ишке ашырылат. Бирок топ менен иштешүүнүн зарылдыгынын келип чыгышын алдын алат. Студенттер түшүнүксүз нерселерди айкындоо үчүн группалаштарына кайрыла алышат, жыйынтыгында бири-бирин текшерешет.

Топтук ишти колдонуу студенттердин кызматташтыгынын ар кандай ыкмаларын жана механизмдерин гана жаратпастан, ошондой эле өзүн өзү уюштурууну талап кылат, окуунун мотивациялык чөйрөсүнө таасир көрсөтөт. \

БИРИНЧИ ГЛАВА БОЮНЧА КОРУТУНДУ

Жогоруда көрсөтүлгөн аныктамалар студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун негизги өзөгү болуп эсептелинет жана биз изилдеген проблемага түздөн-түз тиешелүү деп эсептейбиз.

Студенттердин өз алдынча окуу ишмердүүлүгүн уюштуруу педагогикалык - психологологиялык адабияттарда күн тартибиндеги актуалдуу маселелердин бири катары каралып келген.

Бул түшүнүктүн мазмунундагы жетектөөчү белгилер болуп окутуунун уюштуруу методдору жана каражаты саналат. «Өз алдынча иш» түшүнүгүнүн маңыздуу мүнөздөмөсү субъекттин ишмердүүлүгүнүн мотивинде, жеке инсандын өзүн-өзү таанып-билүүсүндө, анын максатка жетүү жөндөмдүүлүгүндө, ишмердүүлүктүн максатын тандоодогу эркиндигинде, аны ишке ашыруучу каражаттарында пайда болот. Окутуу процессинде өз алдынча иштөөнүн оордун эсепке алуучу белгилер өтө маанилүү.

Окумуштуулардын аныктамаларын карап чыгуу менен, жыйынтыгында, ар бир автордун өз алдынча иштөөнү көрүнүш катары аныктоодо өз көз карашы бар деп тыянак чыгарса болот. Андыктан ишмердүүлүктүн бул түрлөрүнө, классификациясына жана практикада колдонулушуна көңүл буруу менен кеңири кароо максатка ылайык.

Ошентип студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн аныктамасынын ар түрдүү варианттарын анализдөөнүн жүрүшүндө педагогикалык адабиятта «өз алдынча иш» түшүнүгүнө болгон мамиленин көп образдуулугу анын жеткиликтүү объективдүү изилденгенинин гарантиясы эмес экендиги белгиленди. Азыркы учурда жөнөкөй билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү, чыгармачыл жана илимий маалымат ишмердүүлүгүнүн тажрыйбасын өздөштүрүүгө болгон өз алдынча иштөөнүн традициялык максатын, болочоктогу адистин ички жана сырткы өзүн-өзү уюштуруусунун алынган маалыматка болгон мамилесин активдүү өзгөртүүгө, өзүн-өзү окутуунун жекече траекториясын түзүү жөндөмдүүлүгүнө кайрадан багыт берүү зарыл.

Өз алдынча иштөө түшүнүгү таанып-билүү ишмердүүлүгү катары анын жараянында студент алган маалыматты активдүү кеңейтет, тереңдетет, кабыл

алат жана жаңы маалыматты түзөт, теория менен практиканы байланыштыруунун негизинде практикалык маселелерди чечет, керектүү болгон профессионалдык билгичтиктерди өздөштүрөт. Демек, өз алдынча иштөөнүн негизги талабы болуп студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү, алардын чыгармачыл өз алдынча ишмердүүлүгүн максималдуу ойготуучу шартка коюу зарыл.

Студенттердин өз алдынча иштеринин эффективдүүлүгү өз алдынча иштөөнү уюштурууну жана пландаштырууну, башкарууну жана текшерүүнү камсыздаган шарттардан түздөн түз көз каранды. Бул бирдиктүү окуу-тарбия процессинде студенттердин окуу ишмердүүлүгүн кыйыр башкаруунун методдорун жана алардын аң-сезимдүү өзүн өзү уюштуруунун ыкмаларына ээ болуудагы башкаруунун методдорун колдонууга мүмкүндүк берет. Мындай шарттарды түзүү студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн башкаруунун түз жана кыйыр методдорунун педагогикалык-психологиялык өзгөчөлүгү боюнча билимдерди, ар кандай өз алдынча иштерди студенттердин аткаруусунда окуу ишмердүүлүгүнө багыттарды жана баалуулук түзүлүштөрдү, мотивдерди, максаттарды туура, кыска, так айтуу жана өзгөртүү киргизүү жөндөмдөрүн талап кылат.

Жогорку окуу жайларда дифференцирлеп окутуунун теориялык негиздерин аныктоо психологиялык-педагогикалык жана окуу методикалык адабияттардын обзору «жекечелештирүү», «дифференцирлештирүү» деген түшүнүктөр, трактовкалоого байланышкан жалпы маселелер жетишерлик түрдө шарттуу чечмеленгендиги аныкталды жана экинчиден иликтөөлөр бир катар маселелердин чечиле электигин аныктоого мүмкүндүк берди. Алсак:

- окуу процессинде студенттин инсадык өзгөчөлүктөрү кантип эсепке алынат;
- контингенттин өзгөчөлүктөрүн эсепке алуу максатында өткөрүлгөн практикалык сабактарда топторду түзүүнүн методикалык жолдору кайсылар;
- өздөштүрүүнүн бир денгээлинен экинчисине өтүүгө мүмкүндүк берүүчү, билим берүү программасынын личносттук-ориентирлик технологиясынын модулунун технологиясы иштелип чыгылган эмес.

Келтирилген анализ көрсөткөндөй, окутуунун ар кандай эле системасында тигил же бул өлчөмдө дифференцирлештирилген мамиле бар болуп, окутуунун аз же көп бутактанган дифференцирлөөсү жана жекечелештирүү ишке ашырылат.

II ГЛАВА. АНГЛИС ТИЛИНИН ПРАКТИКАЛЫК САБАКТАРЫНДА ОКУУ ПРОЦЕССИН ДИФФЕРЕНЦИРЛЕП ОКУТУУНУН ДИДАКТИКАЛЫК ШАРТТАРЫ

§ 2.1 Англис тилин окутуу процессинде студенттердин

ӨЗ АЛДЫНЧА ИШТӨӨСҮН УЮШТУРУУ

Өз алдынча иштөөнү пландаштыруу жана уюштуруу проблемалары окуу процессинде маанилүү орунду ээлейт. Өз алдынча ишти уюштуруунун методикасы, бул ишмердүүлүккө жасалган мамилеге көз каранды. Тигил же бул мамиле, өз алдынча иштөөнүн трактовкасы, өз алдынча иштөөнү уюштурууга көмөктөшүүчү же тоскоолдук кылуучу шарттардын бар экендиги, окуу процессинин өзгөчөлүгү социалдык заказ менен аныкталат. Илимий булактардын анализи алты багытты бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди.

Биринчи багытка кирген изилдөөлөрдүн авторлору (Г.М.Бурденюк [29], Л.В.Жарова [49], Л.Ф. Матренина [75], И.Т.Огородников [81], В.И. Шепелева [129], Н.Ф.Талызина [109] ж.б.) өз алдынча иштөөнү уюштуруу жана башкаруу түшүнүгүн чектешпейт жана аны план, программаларды кайра карап чыгуу жана тартиптештирүү, өз алдынча иштөө графигин жана көзөмөлдөө карточкасын түзүү, окуу сааттарын тегиз бөлүштүрүү, студенттердин убакыт бюджетин иликтөө, окуу иштеринин сааттарын кыскартуу, үй тапшырмасынын көлөмүн кайра карап чыгуу, тажрыйбаны жалпылоо жана башка иштер сыяктуу уюштуруу жана административдик мүнөздөгү бир катар чаралар катары түшүнүшөт. Айрым илимпоз педогогдор студенттердин өз алдынча иштөөсүн аудиторияда «окутуучунун көзөмөлдүгү алдында» уюштуруу зарылдыгын айтышат, мында студенттердин өз алдынча иштөөсү расписаниеге киргизилип, студенттерге өз алдынча иштөөнүн графиги берилет. Өз алдынча иштөө өз алдынчалуулукту калыптандыруу жолдорунун методу жана каражаты катары түшүндүрүлөт. Бирок, мындай түшүндүрүү өз алдынчалуулуктун калыптануусуна алып келбейт, анткени студент окуу ишмердүүлүгүнүн объектиси бойдон кала берип, максатты, мазмунду аныктоо, көзөмөлдү жана баалоону ишке ашыруу толук бойдон окутуучуга жүктөлөт.

Экинчи багыт авторлордун өз алдынча иштөөнү уюштуруу проблемасын студенттерде өз алдынча акыл эмгеги менен иштей билүү жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү аркылуу чечүү аракети менен мүнөздөлөт (Г.И. Мокроусова [77],

Л.Б.Сосновская [102], А.Л.Беляева [28]). Студенттерде бул жөндөм-дөрдүн өнүгүү процесси ар түрдүү жолдор менен жүрүүсү мүмкүн:

- окуу маалыматтарын сиңирүү жолдорун, өз ишмердүүлүгүн уюштуруу ыкмаларын студент өз алдынча табат, анын уюштурулушу алсыз жана таптакыр башкарылбайт;

- өз алдынча окуу эмгегинен жөндөмдүүлүккө тарбиялоо студент менен окутуучунун биргелешкен иш процессинде, окутуучунун түздөн-түз жетекчилиги жана көзөмөлдүгү алдында ишке ашырылат (атайын курстарды окуу практикалык сабактарды өтүү, маектешүү, усулдук колдонмо, инструкцияларды түзүү ж.б.);

- студент атайын тандалып алынган, бара-бара татаалдашкан тапшырмасы бар жана өз алдынча иштин мүнөзү жөнүндө азбы-көппү көрсөтмөлөрү бар материалдын үстүндө иштейт, бирок ал начар башкарылган боюнча кала берет.

Экинчи багыттын өкүлдөрү өз алдынча иштөөнү уюштурууну процеске жетекчилик кылуу катары интерпретациялашып, ал процесстин натыйжасында студент өз алдынча окуунун технологиясына ээ болот, башкача айтканда проблеманы иштеп чыгуу конкреттүү окуу предметинин жана аны өздөштүрүү үчүн өз алдынча иштөөнүн жөндөмдөрүнүн агымында жүргүзүлгөн. Авторлордун көпчүлүгү өз алдынча иштөө жөндөмдүүлүгүн иштеп чыгууну башкаруу керек деген жыйынтыкка келишкен.

Өз алдынча иштөөнү уюштуруунун экинчи багытын орто мектепте, өз алдынчалуулукту калыптандыруунун башталгыч этабында колдонууга болот. Жогорку окуу жайында муну ишке ашыруу мүмкүн эмес, анткени окуу ишмердүүлүгү өз алдынча иштөөнү окутуучунун жетекчилигисиз ишке ашырууну талап кылат.

Үчүнчү багыт, окутуучунун өз алдынча иштөөнүн натыйжалуу типтерин (б.а. окуу тапшырмаларын); түрдүү окуу куралы, эскертме, ТСО жана өз алдынча иштөөнү көзөмөлдөө ж.б түзүүгө умтулуусу менен мүнөздөлөт. Бул багыттагы эмгектерде окуу тапшырмаларынын мазмунун окутуу максаттарына окуу процессинин звенолорун, окуу ишмердүүлүгүнүн мүнөзүн бириктирүү

далаалаты байкалат (Н.Г.Дайри [44], И.Л. Наумченко [78]. «Уюштуруу» дегенде өз алдынча иштердин натыйжалуу түрлөрүнүн негизинде студенттердин ишмердүүлүгүн тартипке салууну түшүнөбүз. Бул маселени интенсивдүү иштеп чыгуу өз алдынча иштер үчүн көптөгөн материалдардын жаралышына алып келди. Ошол себептен бул багыттагы авторлор өз алдынча иштөөнү «окуу тапшырмасы» «өз алдынча аткарылууга тийиш болгон жумуш» маанисинде колдонуп жүрүшөт. Бирок, жүргүзүлгөн эксперименттер көрсөткөндөй, изилдөөчүнүн көз карашында натыйжалуу деп саналган өз алдынча иштин тиби практика жүзүндө ойдогудай жыйынтыкты дайыма эле бербейт. Бул же тигил тапшырманы студенттер өз алдынча аткара алышы мүмкүн, бирок окуу ишмердүүлүгүн уюштуруу жана жөнгө салуу функциялары окутуучуга таандык.

Төртүнчү багыт, өз алдынча иштөө учурунда болуп өткөн психологиялык процесстердин өзгөчөлүктөрүн изилдөө жана аныкталган мыйзам ченемдүүлүктөрдүн негизинде окутууну рационалдаштырууга умтулган авторлорду бириктирет (Г.М.Бурденюк [29], М.Г.Гарунов [36], П.И.Пидкасистый [88], Г.Ф.Шитиков [130]). Мында, баштапкы катары ар кандай эле окуу эмгегинин түрүндөгү таанып-билүүчүлүк иш-аракеттин предмети болуп, өз алдынча иштөөнүн конкреттүү түрүнө киргизилген тапшырма эсептелээри жөнүндөгү жобо алынат да, дал ушунун өзү анын маңызын да аныктайт. Таанып-билүүчүлүк тапшырмасы ЖОЖ окутуучусуна студенттин таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн мүнөзүн, ар бир аракеттенүү этабында алдын ала көрө билүүгө жана бул процессти окутуунун жалпы жана жеке максаттарына жараша программалаштырып башкарууга мүмкүндүк берет. Төртүнчү багыттын өкүлдөрү психологиялык маалыматтарды дидактика менен тыгызыраак жакындаштырышып, студенттердин психологиялык иш-аракетине тереңирээк маани берүүгө аракеттенишет. «Өз алдынча иштөөнү уюштуруу» түшүнүгү студенттердин ой жүгүртүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү менен окутуунун жооп табуучулук тапшырмаларынын негизинде, тышкы факторлордун макулдашылган аракеттенүүлөрүн билдирет.

«Өз алдынча иштөөнү уюштуруу» дегенге «башкаруу» деген сөздү кошуп айта башташты. Анткени, көрсөтүлгөн иштин тиби (психологиядан жана логикадан белгилүү болгондой) ой жүгүртүү мүнөзүн, анын негизги белгилерин аныктайт. Андыктан, окутуучу тарабынан өз алдынча иштөөнүн типтерин иштеп чыгуу өркүндөтүлүп турулат. Интеллектуалдык зарыл ишмердүүлүктү стимулдаштыруучу тапшырмалар (өздөштүрүлгөндү кайталоочу, өздөштүрүлгөндү өнүктүрүүчү, ошондой эле өздөштүрүлгөндүн негизинде чечим издөө, изилдөөгө максат коюу ж.б.) пайда болду. Бирок, канчалык өркүндөтүлбөсүн, таанып-билүүчүлүк тапшырмасынын жардамы менен студенттердин психологиялык реакциясын эсепке алуу мүмкүн эмес жана студенттердин психологиялык абалын башкара албайсың.

Өз алдынча иштерди аткаруу процессинде натыйжалуу кайтарылма (обратная) байланышты камсыз кылуу зарылдыгы жана ошондой эле муктаждык мотивди стимулдаштыруунун тигил же бул ишмердүүлүктүн түрүнө багыттамалык көрсөтмө берүүнүн маанилүүлүгү жөнүндөгү тыянактар өзүнөн-өзү келип чыкты. Анын үстүнө тапшырманы чечүү кайра эле окуу ишмердүүлүгүнүн бөлүгү болуп кала берет. Ал турсун студент бул тапшырманы ийгиликтүү чечкен күндө да, бул анын өз алдынча окуу ишмердүүлүгүнүн көрсөткүчү эмес, анткени ал өзүнүн окуу ишмердүүлүгүн өз алдынча уюштуруп, өз алдынча жөнгө сала албайт.

Бешинчи багыт, өз алдынча иштөөнү окуу процессин интенсификациялаштыруу максатында башкаруу жолдорун издөө менен мүнөздөлөт Л.Ф.Матренина [75], О.А.Нильсон [80], Б.Пойзнер [90], Б.П.Есипов [51]). Ал изилдөө методологиясына, окутуу теориясына, окуу предметине жараша бир нече аспектиде өнүгүүдө. Бардык изилдөөлөрдүн башын бириктирүүчү фактор болуп башкаруу идеясы эсептелет жана ал негизинен кибернетикалык жана системалык ыңгайда иштелип чыгылууда. Англис тилди окутуу да өз алдынча иштөөнү башкаруу идеяларынын практикалык ишке ашырылышынын мисалдарына: программалаштырып окутуу; автоматташтырылган класстарда ТСО жана анын комплекстеринин жардамы

менен башкаруу идеясын иштеп жаткан изилдөөлөр, окуучу-лардын абалын башкарууну максат кылган жана башка эмгектерди кошууга болот.

Башкаруу теориясы менен куралданышкан бешинчи багыттын өкүлдөрү, башкарылма өз алдынча иштөө тезисин ишке ашырууга жакындап келишип, бир жагынан окуу тапшырмаларынын типтери өркүндөтүлүп (программалаштырылган окуу колдонмолору, автоматташтырылган класстар, ар түрдүү ТСО ж.б.) экинчи жагынан окууга эмоционалдык таасир берүүлөр иштелип чыгылды (натыйжалуу кайтарылма байланыш, шыктандыруучу көрсөтмөлөр, сыйлоо, багыттама берип туруу ж.б.)

Алтынчы багыттын өкүлдөрү (М.А Данилов [45], В.И Горováя, [41] В.А.Артёмов, [18], П.И.Пидкасистый [88] ж. б) өз алдынча иштөөнү уюштуруунун проблемаларын изилдөөдө, изилдөөнүн борборуна ишмердүүлүк субъектиси катары студентти коюшкан. Өз алдынча ишти уюштуруу бир эле тышкы факторлорду эмес, ички студенттердин индивидуалдык сапаттарын да эсепке алууну түшүндүрөт. Өз алдынча иштөөнү уюштуруу студенттердин жеке-субъектик, личносттук мүнөздөмөлөрүн иликтегенден кийин алынган маалыматтардан негизделген. Тышкы шарттарды эсепке алуу, студенттер өзүн өркүндөтүүдө өз алдынча эле колдоно ала турган каражаттары (окуу куралдары, таркатма материал окуу видео жана аудио материалдар) бар кабинетти түзүүнү талап кылган.

Өз алдынча иштөө окуу ишмердүүлүгүнүн бир түрү катары каралат жана аны уюштуруу студенттин ишмердүүлүк компоненттерин (максатка умтулуу, пландоо, каражат тандоо, ишке ашыруу, көзөмөл жана баалоо) калыптандырууда турат.

Мына ошентип, өз алдынча ишти уюштуруу жана башкаруу проблемасы татаал жана көп аспектүү. Эмгектердин көптүгүнө карабастан, өз алдынча иштөөнү, өз алдынча окуу ишмердүүлүгү катары кароо проблемасында көптөгөн чечиле элек маселелер бар. Бул маселелер англис тилди окутуу методикасында да жетиштүү чагылдыруусун тапкан жок. Алсак, өз алдынча иштөөнүн маңызы, ага кошулуп өз алдынча иштөөнү уюштуруу методикасы да

жетишсиз аныкталган, өз алдынча окуу ишмердүүлүгүнүн психологиялык-дидактикалык негиздери иштелип чыгылбаган, студенттердин зарыл болгон психикалык абалын калыптандыруунун жолдору жана каражаттары изилденбеген. «Өз алдынча иштөөнү уюштуруу» деген сөз айкашы азырга чейин методикада термин катары кабылдана элек, ошол себептүү изилдөөчүлөр аны ар түрдүү түшүндүрөт.

Биздин оюбузча, «өз алдынча иштөөнү уюштуруу» түшүнүгүн трактовкалоодон мурда «уюштуруу» деген сөздүн маанисин токтоо зарыл. Сөздүктүк маанисинде «уюштуруу» негиздөө, даярдоо, жолго салуу, иретке келтирүү дегенди түшүндүрөт. Ушуга негизденип өз алдынча иштөөнү уюштуруу түшүнүгүнө, бул иш аракеттин алдынан ишке ашырылгандардын бүт баарын кошобуз. Өз алдынча иштөөнү уюштурууну, биз өз алдынча иштөөнүн тышкы зарыл шарттарын студенттин индивиддик өзгөчөлүктөрүнө (ички шарттар) ылайык камсыздап берүүчү окуу ишмердүүлүгүнүн уюштуруу-психологиялык структурасын түзүү процесси катары карайбыз. Өз алдынча иштөөнү уюштуруу системасын иштеп чыгууну тышкы (окуу орду, жабдылышы, тапшырмалар жана алардын камсыздалуусун баалоо, студент менен окутуучунун өз ара байланышы, өз алдынча иштөөнүн жекече стили ж.б) жана ички (студенттин жекече өзгөчөлүктөрү: тажрыйба, билим, жөндөм-шык, көндүмдөр, мүнөз сапаттары, ден-соолук, мотивация) шарттарды түзүү милдети катары кароо керек. Натыйжалуу өз алдынча иштөө үчүн шарт түзүү окуу ишмердүүлүгүнүн буга чейин түзүлгөн шарттарына таянат. Ушуга байланыштуу, англис тилди үйрөнүү боюнча окуу ишмердүүлүгүнө түзүлгөн, студенттердин өз алдынча иштөөсүнө түздөн-түз таасир бере турган шарттарды жана аны уюштуруунун этаптарында милдеттүү болгон эсеп-кысапты карап чыгуу максатка ылайыктуу.

ЖОЖдогу биринчи окуу жылы-бул студенттин жаңы шарттарга, жаңы талаптарга, максаттарга, мазмунга каражаттарга, окуу процессинин көзөмөлүнө жана бааланышына, окутуучу-студент өз ара мамилесине, инсандын өзгөргөн статусуна адаптациялануу мезгили.

ЖОЖдогу окуу процессине студенттердин адаптациялануусу түрдүү багытты камтыгын татаал көрүнүш: жаңы маданий чөйрөгө (шаар, ЖОЖ, жатакана), коллективге, ишмердүүлүккө (окуу, коомдук, өндүрүштүк ж.б.) адаптациялануу керек. Мындай адаптациялануунун үч негизги аспектисин белгилөөгө болот. Алар биофизиологиялык, психологиялык, социалдык.

Адамдын ар кандай эле бирикмесинде топко адаптациялашуу, анын мүчөлөрү менен идентификациялануу зарылдыгы келип чыгат. Адам өзүн комфорттуу сезген топто адаптацияланмайынча, аны таанып билүү муктаждыгы канааттандырылмайынча, ишмердүүлүктүн бардык түрү экинчи маанидеги ролду ойноп, кесипкөйлүк ишмердүүлүгү менен толук кандуу алектене албайт. Адаптация адамдын чөйрөгө алгач кирүүсү менен башталып, бул топтогу мүчөлөрдүн ортосунда оптималдык мамиленин орнотулуусу менен аяктайт. Студенттин жаңы социалдык чөйрөгө адаптациялануусу өз ара таасир берүүнүн, алардын кызыкчылыктары, баалуулуктарынын бири-бирине өтүчү процесси катары ишке ашырылат.

Бир катар изилдөөлөрдү жүргүзгөн В.И Гороя [41] адаптациянын кыйынчылыгынын төмөнкүдөй себептерин белгилеп көрсөтөт:

1. Окуу материалынын мазмуну, көлөмү, мүнөзүнүн, окуу процессинин форма, методдорунун кескин өзгөрүшү, педагогдордун илимий эрудициясы, ал эми студенттерде студенттик эмгекке жана өз алдынча жашоого зарыл болгон көндүмдөрдүн жоктугу. Мындай шайкешсиздиктен улам, сессия алдынан же ЖОЖдон айдалып кетүү ыктымалдуулугу жаралат.

2. Субъективдүү өзгөчө себептер жана факторлорго байланыштуу ЖОЖдо окууга даяр эместиктин күчтүү кыжаалатчылыгы. Бул көбүнчө айылдык мектептердин айрым бүтүрүүчүлөрүнө жана жаңы адамдар менен жуурулушуп кетүүгө жөндөмү аз студенттерге тиешелүү.

3. ЖОЖдун өскөн талаптарына ылайык курулай шектенүүчүлүк, коркуу, өзүнүн адеп-ахлактык, интеллектуалдык, эрктик мүчүлүштүктөрүнөн улам мында басым негизинен өзүн-өзү тарбиялоого эмес, өзүн-өзү анализдөөгө жасалат.

4. Үй-бүлөө, тааныш-билиш, дос-жардан алыстоо студенттик турмуштун ыңгайсыз шарттары менен коштолгондугу курч сезилет.

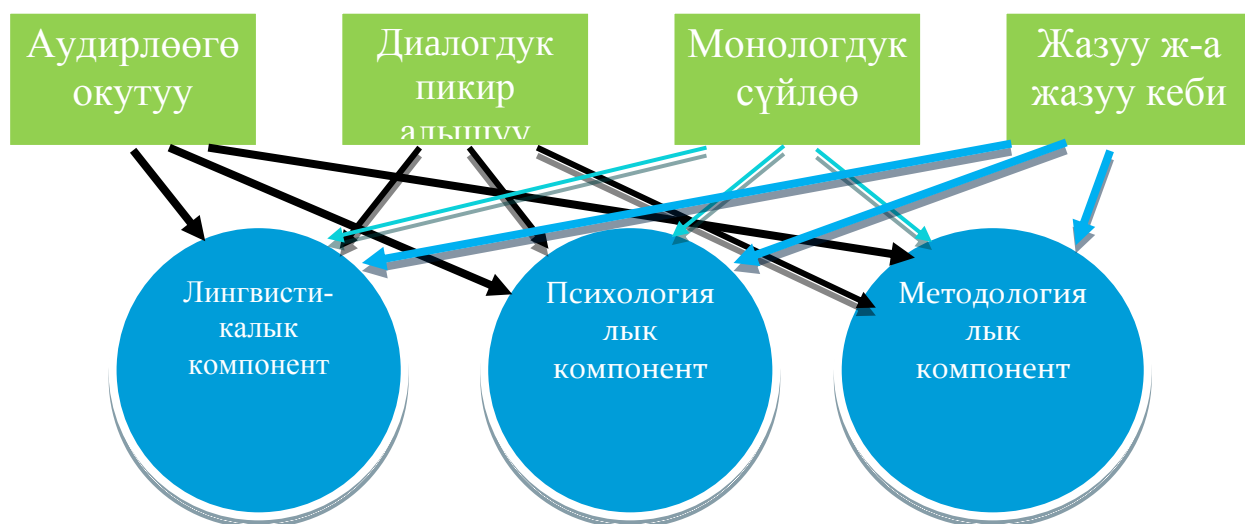
5. ЖОЖду тандоонун тууралыгына шек келтирүүчүлүк, окууга зарыл стимулдардын жоктугу.

6. Кыйынчылык жараткан предмет боюнча окутуучу менен студенттин ортосунда канааттандыраарлык эмес мамиле.

Көрүнүп тургандай адаптациялануунун кыйынчылыктарынын ичинен биринчи орунда студенттерде өз алдынча ишмердүүлүктүн көндүмдөрүнүн жоктугу турат.

Кээ бир ЖОЖдордо англис тилди окутуунун башталышында киришүү курсу өткөрүлүп, анын максаты фонетикалык, грамматикалык жана лексикалык, көндүмдөрдү коррекциялоо эсептелет. Киришүү курсун өткөрүү студенттердин мотивациясынын төмөндөөсү менен коштолот. Бул алардын окуу активдүүлүгү негизинен студенттердин тиешелүү кызыкчылыктарына ылайык келбеген, сүйлөшүү алдындагы көнүгүүлөрдү аткаруу менен чектелгендиги менен түшүндүрүлөт. Айрым студенттер аракет жана максатты жакшы аңдап-баамдай албайт, эмне умтулуп, эмнеге жетүү керектигин жакшы түшүнбөйт, окуу процессинен канааттануу албайт, алардан күн сайын эле бирдей нерсени фонетикалык, грамматикалык жана лексикалык көнүгүүлөрдү аткаруу талап кылынат.

Англис тили - күн сайынкы системалык ишти талап кылган спецификалык окуу предмети. «Англис тили - үйрөнүүгө мүмкүн деп эсептелген эмес, үйрөнүү зарыл деп эсептелген предмет.» Англис тилди үйрөнүү боюнча окуу ишмердүүлүгүнүн мазмуну, ар кандай башка предметтен айырмаланат жана үч компонентти өзүнө камтыйт: лингвистикалык (тил жана сүйлөөнүн бирдиктерине ээ болуу), психологиялык (көндүмдөргө жана жөндөмдөргө ээ болуу), методологиялык (көндүмдөрдүн, жөндөмдөрдүн окуу аракеттеринин үстүнөн натыйжалуу иштөө ыкмаларына ээ болуу). Алар 1-сүрөттө көрсөтүлгөн.

2.1 – сүрөт.

Англис тили сабактарында кептик көндүмдөргө жана коммуникативдик жөндөмдөргө окутуунун каражаты катары өз алдынча иште пайдалануу маанилүү.

Аудирлөөгө окутуу. Аудирлөө – бул ички кептик ишмердүүлүктүн татаал түрү, анткени окутуу процессинде тышкы планга чыгышы керек.

Аудирлөөдө окутуунун лингвистикалык компоненти: а) методикалык уюштурулган лексиалык-грамматикалык жана фонетикалык минимум; б) тилдик форманы кабыл алуу менен байланышкан кыйынчылыктар; в) аудирлөө үчүн текстке карата талапты камтыйт.

Психологиялык компонент өзүнүн структурасына төмөнкүлөрдү: а) кептик ишмердүүлүктүн түрү катары аудирлөөгө окутууда студенттердин мотивдерин жана кызыкчылыктарын эске алуу; б) аудитивдик көндүмдөр жана жөндөмдөр; в) психологиялык механизмдер – узакка жана тез эске тутуу; билүү жана салыштыруу; түшүнүү; д) тилдик форманы кабыл алуу менен байланыштуу кыйынчылыктарды камтыйт.

Аудирлөөгө окутуудагы методологиялык компонент өзүнө төмөнкү структураларды: а) аудирлөөнүн үстүндө иштөөдө өз алдынча иштөөнүн көндүмдөрү; б) уккан нерсени түшүнүүнү жеңилдетүүчү ар кандай таянычтарды колдонуу; в) аудирлөө жөндөмүнүн негиздерин калыптандыруу этабын камтыйт.

Англис тили боюнча аудиториядан тышкаркы иштерди жүргүзүүнүн принциптери анын мазмунуна, методдоруна жана уюштуруу формаларына жараша аныкталат. Алар аудиториядан тышкаркы иштердин максаттарына жана милдеттерине жооп берет жана окутуучунун аудиториядан тышкаркы иштин уюштуруучусунун педагогикалык ишмердүүлүгүнүн маңызын мүнөздөйт. Алар 2-сүрөттө көрсөтүлгөн:

2.2 – сүрөт.

Студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун дидактикалык шарттары иштелип чыкты. Дидактикалык каражаттардын системасы жана аны ишке ашыруунун жолдору аныкталды. (3- сүрөт)

2.3 – сүрөт.

Жогорудагы шарттарды жалпылоо менен, аларды төмөнкүдөй классификациялоого мүмкүн:

1.Тышкы:

- мектеп –ЖОЖдун улантып кетүүчүлүгүнүн жоктугу, адаптация мезгилин узартып, мотивацияны, жетишүүнү төмөндөтөт;
- адаптациялык мезгил;
- англис тилди үйрөнүү үчүн окуу материалдын көлөмүнүн көбөйүшү;
- окуу материалын бышыктоо, баяндап берүүнүн ортосундагы катыштын өзгөрүшү;
- илимий жана окуу иштеринин айкалышы;
- окутуу формаларынын айырмачылыктары;
- туруктуу көзөмөлдүн жоктугу;

2.Ички:

- окуу көндүмдөрүнүн өнүгүшүнүн төмөнкү деңгээли;

- өзүн-өзү жөнгө салуучулуктун төмөндүгү;

- студенттерде иш-аракеттин так ориентирлик негиздеринин жоктугу, ЖОЖдогу окуу ишмердүүлүгү жөнүндө үстүрттөн, дайыма эле туура келе бербеген түшүнүктөр;

- өз алдынча иштөө деңгээлинин төмөндүгү;

- тышкы мотивациянын басымдуулугу;

Натыйжалуу өз алдынча иштөө үчүн мурдагы тышкы шарттар окутуучу тарабынан студенттердин жекече өзгөчөлүктөрүнө кошумча окуу материалдарын берүү жолу менен ылайыкташтырылып адаптациялаштырылат. Мындай материалдарга текстер, шарттуу-сүйлөшмө, сүйлөшмө көнүгүүлөрү, текстер, видео-жана аудио-каражаттар кириши мүмкүн. Өз алдынча иштөөнүн ийгилигине көмөк көрсөтүүчү ички шарттарды түзүү студенттин индивидик, субъективдик жана инсандык мүнөздөрүн өнүктүрүүнү талап кылат. Албетте окутуучу окуу процессинде белгилүү бир практикалык өнүктүрүүчү жана тарбиялоочу тапшырмаларды берүү менен, мунун үстүндө иштейт. Биздин оюубузча студенттин жогорудагы сапаттарды өздөштүрө билүүсү гана өз алдынча иштөөнүн натыйжалуулугуна өзүнчө көмөктөшөт. Мындай жөндөмдү калыптандыруунун бир шарты болуп, биздин оюубузча студенттин окуу ишмердүүлүгүндөгү өзүн-өзү башкаруу деңгээлин жогорулатуу эсептелет. Окуу ишмердүүлүгүн аң-сезимдүү, өзүнчө жөнгө салуу студентке окуу ишмердүүлүгүнүн тышкы шарттарын өзүнүн индивидуалдык өзгөчөлүктөрүнө ылайык адаптациялоого мүмкүндүк берет.

§ 2.2. Англис тилдин практикалык курсун үйрөтүүдө окутуунун мазмунун дифференцирлөөнүн ыкмалары

Психологиялык - педагогикалык адабияттардын анализи, окуу процессин дифференцирлештирүү жана жекечелештирүү ыкмаларына караган проблемасынары ар түрдүү экендигин, ошондой эле окутуу процессинде инсандын өнүгүүсүнүн психологиялык-педагогикалык аспектилерин эсепке алуу зарылдыгын көрсөтүү.

Жогорку окуу жайларда студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн дифференцирлеп жана жекелештирип окутууну уюштуруу эң башкы дидактикалык маселелердин бири. Ал окуу процессинин бардык тараптарын өз кучагына кеңири камтыйт: окутуу процессинин мазмуну, формасы жана методдору, студенттердин билимди өздөштүрүүсү, аны терең жана ар тараптуу изилдөөнү да талап кылат.

Дифференцирлештирилген тапшырмаларды өз алдынча түзүү, окутуучунун негизги критерийлеринин бири. Дифференцирлештирүүнүн мындай жолдорунун бири болуп, анын мазмунун ар кандай тапшырманы чечүүнүн жалпы структурасын анализдөөнүн негизинде конструкциялоо эсептелип, ал жалпы структура тапшырманын шарты, аны чечүүнүн жолу жана бул жол боюнча натыйжаны аныктоодон турат. Мындай тапшырманы биз көп татаал эместердин катарына кошобуз. Эгерде, тапшырма аныкталып, бирок аны чечүү жолу белгисиз болсо, анда бул тапшырманы орточо кыйынчылыктын деңгээлине таандык дешке болот. Студенттерден өнүмдүү иш-аракетти талап кылган оор тапшырма студент өзү көрүп жана өз алдынча тапшырманы аныктап, чечүүнүн жолдорун конструкциялаштырып, өз чечиминин натыйжасына жетишип жана аны өз алдынча баалаган моделди билдирет. (2-таблицаны караңыз)

2.1 - таблица

Тапшырманын мүнөзү	Тапшырманы чечүүнүн структурасы	Шарттуу тапшырма	Чечүү жолу	Чечимди аткаруу
Жеңил		+	+	-
Орто оор		+	-	-
Кыйын	-	-	-	-

Практикалык сабактардын дидактикалык максаттарын карап көрөлү.

Дидактикалык максаттар боюнча практикалык сабактар үчүн төмөндөгүдөй классификация керек болуусу мүмкүн:

- жаңы жөндөмдөрдү жана көндүмдөрдү калыптандыруу (психологиялык, педагогикалык, методикалык);

- профессионалдык билимди, жөндөм жана көндүмдөрдү өркүндөтүү, жалпылоо, анализдөө, системалаштыруу, актуалдаштыруу, билимди практикада колдонуу;

- көзөмөл, билимдин, жөндөмдөрдүн жана көндүмдөрдүн калыптануучулук деңгээлин, аңгемелешүү, анкетирлөө, диагностирлөө, тестирлөө, текшерүү иштерин жүргүзүү жолу менен аныктоо.

Практикалык сабактарды даярдоо жана өткөрүүдө биз төмөнкү дидактикалык жоболорду бөлүп көрсөтөбүз:

- окутуучунун жалпы педагогикалык жана жекече методикалык жөндөмдүүлүгүнүн шайкеш калыптануу деңгээлин билүү;

- сабактын негизги милдеттерин аныктоо;

- сабактын структуралык түзүлүшү;

- материалдын мазмунун, анын адистик предмети боюнча окуу материалдары менен болгон байланышын тандоо;

- иш усулун, усулдук ыкмаларын студенттердин кесиптик даярдык деңгээлине, коюлган милдеттерге жана материалдын мазмунуна ылайык тандоо;

- ички дифференцирлештирүүнү ишке ашырууга көмөктөшүүчү жана окутуунун методикасына окуу материалынын мазмунуна ылайык келген таанып - билүүчүлүк ишмердүүлүктөрдү уюштуруу формалары;

- сабактарды жабдуу, дидактикалык материал жана коюлган тапшырманы ийгиликтүү аткарууга көмөк көрсөтүүчү окуу куралдары;

Коюлган тапшырмага ылайык жагымдуу микроклиматы түзүүнүн шарттарын түзүү жолдорун аныктоо жана студенттер менен кайтарылма байланышты орнотуу;

- ЖОЖдогу студенттердин таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүнө жетекчилик кылуунун жана көзөмөлдөөнүн форма жана методдору.

Практикалык сабактардын натыйжалуулугу көп жагынан дифференцирленген мамилеге көз каранды болот.

Практикалык сабакта кесиптик даярдыктын деңгээлин жекече айрымачылыктарды кандай бир ортоңку нерсе катары кароого болбойт. Микротопторду, подгруппаларды комплектилөө процесси практикалык сабактардын түрлөрүнө көз каранды болот.

Семинардык-практикалык жана практикалык сабактардын милдеттерин биз төмөнкүдөй деп түздүк:

1. Студенттерде окуу процессинин программалык максаттары жана милдеттери, мазмунунун өзгөчөлүктөрү жана ар түрдүү факультеттерде окутуунун психологиялык мыйзам ченемдүүлүктөрү жөнүндө билимдердин системасынын, темасынын калыптануусу үчүн шарттарды түзүү, аларды бул предметтин тарбиялык билим берүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрү менен тааныштыруу.

2. Студенттерди чет тилин үйрөнүү боюнча типтүү методикалык тапшырмаларды чечүүгө системалык (жалпы) мамиле жасоого көнүктүрүү жана студенттерде башталгыч дидактикалык жөндөмдүүлүктөрдү (пластикалык, долбоорлоочулук, конструктивдик-пландоочулук, уюштуруучулук жана коммуникативдик-үйрөтүүчүлүктү) калыптандыруу.

3. Дидактикалык ой жүгүртүмдү өнүктүрүү, студенттердин тандап алган кесибине туруктуу кызыгуусун, анын социалдык маанилүүлүгүн түшүнүүсүн, ага мүмкүн болушунча тереңирээк ээ болууга карата каалоосун жана даярдыгын тарбиялоо. Сабактын мазмуну биз тараптан план, чогуу талкуулоо үчүн проблемалуу суроолор, практикалык тапшырмалар жана таяныч конспектиси түрүндө берилди. Сабакта чогуу талкуулоо үчүн суроолор эреже боюнча теманын теоретикалык бөлүгүнө берилет. Мында тигил же бул темадагы маанилүү деп эсептелген маселелер боюнча ар түрдүү көз караштар көңүлгө түйүлөт. Үлгүлүү талкуулоонун жүрүшү жана талкууланган маселенин чечилиши таяныч конспектисинде чагылдырылып, ал конспект студенттерди бул проблеманы талкуулоого даярдоодо багыттама болуп кызмат кылат.

Семинарлар окутуунун ийкемдүү формасы болуп, ал кесипкөйлүккө даярдыктын жана англис тилди үйрөнүүнүн калыптанып калган тажрыйбасынын белгилүү деңгээлине ээ студенттер курамынын өзгөчөлүктөрүн чагылдырууга мүмкүндүк берет. Семинардык сабактар студенттин окуу процессине активдүү аралашуусуна көмөк көрсөтүп, ЖОЖдук даярдоо методдорун тереңдетүүдө түрдүү функцияларды аткарат. Студенттин семинарга даярдануусу жана катышуусу алардын кесиптик ишмердүүлүгүндө (практикалык долбоорлоочулук, коммуникативдик ж.б.) анализ жасаоо жөндөмүн, көндүмдөрүн, билимди жалпылап жана систематизациялай алуучулукту өнүктүрүп: окуу процессинде анын айрым алынган звено жана компоненттерин түшүнүүгө илимий мамиле жасаганга үйрөтөт: студенттерге өз алдынча окуп билип алуу ишмердүүлүгүнө жана илим изилдөөчүлүк жөндөмүнүн өнүгүүсүнө көмөк көрсөтөт.

Семинарды башка сабактардан айырмалап турган өзгөчөлүк, окутуунун жана тарбиялоонун маанилүү проблемалары туурасында тажрыйба алмашуу боюнча студенттердин таанып - билүүчүлүк ишмердүүлүгү саналат.

Өткөрүү жолу боюнча семинарлар үч түргө бөлүнөт:

1. семинар -маектешүү;
2. реферат, доклад, билдирүүлөрдүн негизинде семинарлар;

3. аралаш типтеги семинар, мында маектешүү менен бирге доклад, реферат билдирүүлөр колдонулат.

ЖОЖдогу окутуу практикасында семинарлардын көрсөтүлгөн үч түрү тең колдонулат.

Дидактикалык негизги максаттар боюнча семинарларды төмөнкүдөй түрлөргө бөлүүгө болот:

1. мурда алынган билимди, материалды кайталоо, системалаштыруу жана тактоо;

2. мурда алынган билимди тактоо жана аларды окуу тапшырмасын аткарууда колдоно билүүчүлүк жөндөмүн калыптандыруу максатындагы семинарлар;

3. мурда алынган билимди тереңдетүү, кеңейтүү жана жалпылоо максатындагы семинарлар;

4. кайталоо, систематизация жана жалпылоону жаңы билим (материал) менен айкалыштыруу максатындагы аралаш типтеги семинарлар.

Семинарларды даярдоо жана өткөрүүдө биз төмөнкү дидактикалык жоболорго таянабыз:

- Англис тилди окутуунун алдынкы тажрыйбасынын фактыларын билүү;
- Семинардын максат жана милдеттерин аныктоо;
- Семинардын мазмунун так аныктоо, семинарга, ошонун ичинде талкууга коюулуучу негизги маселелерди аныктоо;
- Семинарга даярдануу боюнча студенттердин ишинин формалары жана методдору;
- Консультациянын ролу жана орду, семинарга даярданууда алардын мазмундук багыттуулугу;
- Коюлган тапшырманы ишке ашырууда жардам берүү үчүн пландаштырылган методдор жана методикалык ыкмалар;
- Иш методуна жана окуу материалынын мазмунуна ылайык, семинарды өткөрүүнүн натыйжалуу формалары;

- Тандалып алынган методдун ийгиликтүү ишке ашуусуна көмөк көрсөтүүчү дидактикалык материалдарды тандоо;
- Көрсөтмө каражаттардын комплексин жана аларды семинарды өткөрүү процессинде колдонуу методикасын тыкыр тандоо;

Студенттердин таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүн башкаруу, кайтарма байланышты орнотуу;

- Студенттердин көңүл буруусу, ой жүгүртүүсү жана тажрыйба алмашуу, дискуссия, убагында өнүгүүчү түшүнүү денгээлине көзөмөлдүк.

- ЖОЖдогу дискуссиялар практикалык сабактарды уюштуруунун өз алдынча формасы жана жүрүшүндө талкууну жаратууга мүмкүн болгон башка формалары (семинар, конференциялар) менен тыгыз байланышта каралат.

Дискуссия студентти жалпылоо маселелеринде өз позициясын табууга, көз карашын коргоого, экстремалдык кырдаалдарда чечим кабыл алууга үйрөтөт. Дискуссияда ошондой эле өзүнүн оюн айта билүү, башкаларды угуу, сынды кабыл алуу сыяктуу зарыл сапаттар иштелип чыгылат. Окуу сабагынын формасы катары дискуссиянын башка формалардан артыкчылыгы анын студенттерди таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктө активдүүрөөк позицияны ээлөөгө же кыска убакыт ичинде кандайдыр бир маселени тереңирээк түшүнүүгө үйрөткөндүгүндө жатат

Дискуссия мазмуну боюнча экология, медицина маселелерин караган жалпы педагогикалык да, бир предметке байланыштуу маселелерди талкуулоого тийиш болгон предметтик да болушу мүмкүн.

Дискуссияга даярдык көрүүдө талкууга коюлуучу маселелер, сунуш кылынуучу адабияттар алдын ала маалымдалат. Дискуссиянын ийгилиги, анын катышуучуларынын даярдыгынын актуалдуулугуна, сөзсүз анын алып баруучусуна, анын коюлган тапшырманы өздөштүрүүсүнө байланыштуу болот.

Консультация ЖОЖдогу окутуу системасындагы эң эле ийкемдүү форма болуп эсептелет. Консультация студенттердин билдирмелери жана керектөөлөрү боюнча окутуучулардын нөөмөтчүлүк графигине ылайык жүргүзүлөт. Мындайда консультация ЖОЖдогу окутуунун башка формалары

менен кошо чыгышы да мүмкүн. Алсак, семинарга даярдануу учурунда доклад, реферат жазуу да, ошондой эле пайда болгон маселелерди чечүү үчүн практикалык сабактардан кийин консультациялар өткөрүлүшү мүмкүн.

Консультациялар топтук да жана жеке да болот. Алар атайын бөлүнгөн убакытта өткөрүлөт. Стихиялуу мүнөзгө ээ эмес. Консультация окуу сабактарынын жүрүшүндө жана алардын бүтүшү боюнча өткөрүлөт.

2.2 - таблица

ЖОЖдордо окутууну дифференцирлештирүү процессинде окутуу сабактарынын мүмкүнчүлүктөрү

Окуу сабактарынын Формалары	Теоретикалык билимдерди тереңдетүү	Теоретикалык билимди бышыктоо	Педагогикалык көндүм жана жөндөмдөрдү калыптандыруу	Ой жүгүртүүнү өнүктүрүү	Окуу жана тарбия боюнча көз караштарды жана ынаныштарды калыптандыруу	Алдыңкы педагогикалык тажрыйбаны пропагандалоо.
Семинар	+	+!	+!	+	+	+!
Практикалык сабактар	+!	+!	+!	+	+	+
дискуссия	*	*	*	+	+!	-
Өз алдынча иштер	+!	+!	+	+!	+	*
Аудиториядан тышкаары иштер	+	+	+	+!	+	*
Реферат	+!	+	+!	+!	+!	+

Тапшырманы ийгиликтүү чечет

+!

Тапшырманы негизинен чечет

+

Тапшырманы азыраак ийгилик менен чечет

*

Тапшырманы негизинен чечпейт

-

Дифференцирлештирилген иштөөнүн жүрүшүндө биз тараптан студенттердин өз алдынча иштөөсү үчүн атайын тапшырмалар жана адабияттын (негизги жана кошумча) тизмеси, ошондой эле тема боюнча окуу сабактрынын циклинин аягында өзүн өзү көзөмөлдөө үчүн бериле турган суроолор түзүлдү.

Кыйын жана теоретикалык жактан маанилүү маселер боюнча тапшырмалар системасына өз алдынча доклад жана рефераттарды даярдоо үчүн темалар киргизилди. Бул докладдарды жана рефераттарды даярдоонун максаты студенттердин берилген тапшырма же айрым тема боюнча керектүү маалыматты тандай билүүчүлүк баштапкы булактарды сын көз караш менен анализдеп, алардагы керектүү маалыматтарды бөлүп көрсөтүү, окулгандарды системалаштыруу жана чакан доклад же реферат түрүндө тариздөө, ошондой эле аудиториянын алдында чыгып сүйлөө жөндөмдүктөрүн өнүктүрүү.

Англис тил боюнча үй тапшырмасын изилдөө чыгармачылык мүнөздө болууга тийиш. ЖОЖдордун тилдик эмес факультеттеринде иштөөнүн көп жылдык тажрыйбасы көрсөткөндөй, мындай түрдөгү тапшырмаларга биринчи кезекте студенттердин чакан (5-8 минуталарга эсептелген) докладдары жана рефераттарды даярдоосу кирет.

Доклад - студенттердин материалды түшүнүү жана маанисине жетүү денгээлинде жалпыланган репродуктивдүү билдирүүсү болуп, анда билим жана жөндөмдүүлүктү стандарттык кырдаалда колдоно берүүгө багытталган программалардын мурда иштелген маселелер боюнча жыйынтыктары чыгарылат.

Реферат – бул билим жана жөндөмдүүлүктү стандарттык эмес кырдаалдарда колдонууга багытталган программалардын биринчи жолу коюлуп жаткан маселелери боюнча студенттин жалпылаштырган билдирүүсү.

Докладдар жана рефераттар үчүн төмөнкүдөй тариздеги темаларды тандап алууга аракет кылуу маанилүү:

а) табиятка кызыктуу жана «назик» байкоо жүргүзүүдөн алынган, экологиянын азыркы учурдагы проблемалары боюнча, келечектеги кесиптик ишмердүүлүккө байланыштуу;

б) адамдын турмушунда, илим техникада, азыркы өндүрүштө маанилүү орунда турган;

в) студенттерди байкоого жана пайда болгон суроолорго жооп издеп табиятка жана өндүрүштүк- техникалык чөйрөгө көбүрөөк кайрылууга үйрөткөн;

г) изилдөө үчүн татаал приборлорду жана жабдыктарды талап кылбаган;

д) көп эле талашсыз, тривиалдуу эмес,

е) бир канча көз караштарды, өзүндүн негиздүү божомолунду айтууну, жумушчу гипотеза, текшерүүлөрдү сунуштап көрүүнү талап кылган;

ж) көптөгөн түшүнүктөрдү башка илимдерде орногон мыйзам ченемдүүлүктөр менен болгон байланышын, өз ара мамилесин жокко чыгарбайт;

з) студенттерге орто мектептердин окуу курсунан мурда эле белгилүү болгон маалыматтарга таянган;

и) студенттерди окмуштуулар жана ойлоп табуучулардын өмүрү жана чыгармачылык ишмердүүлүгү, улуу ачылыштардын тарыхы менен тааныштырууга багытталган;

к) азыркы учурдагы илимдин дүйнө таанымдык жана методологиялык проблемаларын чагылдырган;

Мындай мамиленин негизинде окутуучу окуу жылынын башталышында доклад жана рефераттардын тематикасын аларды болчок кесип үчүн керектүүлүгүн эсепке алган ЖОЖдун окуу предмети менен байланыштырып түзүп чыгат.

Мисалы МИТ факультетинин спецификалык өзгөчөлүктөрүн эсепке алуу менен биз тараптан студенттерге: «Математика-баардык илимдердин падышасы», «Н.Лабачевский – жаңы системанын түзүүчүсү», «Математикалык амалдардын белгилери», «Компьютердик машина», «Жаңы технологиялар»

деген темалар сунуш кылынды. Искусство факультетинин студенттерине «Менин сүйүктүү композиторум», «Пейзаж», «Фольклордук музыка», «Мода дүйнөсүндө», Медицина факультетинин студенттерине: «Кыргыз Республикасындагы медициналык тейлөө» «Экологиянын адамдын ден-соолугуна тийгизген таасири», «Ооруканада» «Поликлиникада» жана башка темаларды сунуш кылдык.

Реферативдик ишмердин бул сыяктуу тематикасы эреже катары көптөгөн студенттерди кызыктырып көңүлсүз калтырбай, өзүлөрүн «микро изилдөөчүлөр» катары сезишет. Анын үстүнө, ар түрдүү адабий булактар менен таанышуу жана башка жолдор, каражаттар менен жыйноо жөнөкөй эле бир ойго жетелейт: «Көбүрөөк ойлонуу жана акыл жүгүртүү өзүмө керек», анткени:

а) чечиле турган проблемага жооп табуу адатынча ишке ашпады;

б) аракеттенүүнүн жолдору жана аларды пайдалана билүү жөнүндө жалпыланган билим менен байланышкан айрым таанып-билүүчүлүк аракетин билдирүүлөрү, бул учурда акылдык операциялардын керектүү ыраттуулугун тандап алуу үчүн алгоритмдик көрсөтмө менен эмес, өз компоненттеринин вариантивдүүлүгү жана динамикалуулугу менен мүнөздөлөт.

Докладдарды жана рефераттарды шарттуу түрдө эки түргө: тематикалык жана обзордук деп бөлүүгө болот.

Практикада апробациядан өткөрүлгөн тематикалык докладдардын жана рефераттардын багыттамалык тизмесин келтиребиз.

Адистиктердин спецификалык өзгөчөлүктөрү эсепке алынуу менен, ар түрдүү факультеттер үчүн докладдардын жана рефераттардын түрдүүчө тематикасы сунуш кылынды.

I. Искусство факультетинин студенттери үчүн төмөнкү темалар сунушталды:

1. Менин үй-бүлөм
2. Менин досум
3. Менин квартирам
4. Жыл мезгилдерин сүрөттөө

5. Менин болочок кесибим
- 6 . Менин өлкөм
7. Чет тилинин азыркы күндөгү ролу
8. Искусства дүйнөсүндө
9. Гапар Айтиевдин өмүрү жана чыгармачылыгы
10. Кыргызстандагы белгилүү сүрөтчүлөр
11. Элдик музыка
12. Р.Абдыкадыровдун өмүрү жана чыгармачылыгы
13. Менин сүйүктүү ырым
14. С.Чуйков- Кыргыз искусствосунун баштоочусу
15. Мен модалуу болгум келет.
16. Леонарде де Винчи
17. Тарыхый музейлер
18. Сулайман-Тоо шаарыбыздын жүрөгү
19. Дизайн

II. Математика жана информациялык технологиялар факультетинин студенттери үчүн төмөнкү темалар сунушталды:

1. Өзүм жөнүндө.
2. Менин жумушчу күнүм.
3. Менин дем алыш күнүм.
4. Күндөр жана апталар.
5. Менин сүйүктүү мезгилим.
6. Менин шаарым.
7. Менин университетим.
8. Бишкек - Кыргызстандын борбору,
9. Менин сүйүктүү мугалимим.
10. Улуу Британия.
11. Улуу Британиянын жаратылышы,
12. Улуу Британиянын шаарлары.
13. Лондон.

14. Универсалдуу окумуштуу М.Ломоносов.
15. Математиканын негизги жана кошумча булактары.
16. Компьютерлердин түрлөрү.
17. Геометриялык фигуралар.
18. Алгебранын тарыхы.
19. Биринчи компьютер.

III. Медицина факультетинин студенттери үчүн темалар:

1. Өзүм жөнүндө.
2. Мен медицина факультетинин студентимин.
3. Биздин факультет.
4. Биздин университет.
5. Ден соолук.
6. Менин болочок кесибим-врач.
7. Менин досум-балдар врачы.
8. Чондор үчүн областык оорукана.
9. Операциялык бөлмөдө.
10. Пирогов-биринчи орус хирургу.
11. Гиппократтын керээзи.
12. Кыргыз Республикасындагы медициналык билим берүү.
13. Биздин шаардагы медициналык тейлөө.
14. Кыргызстандын улуттук кардиологиялык борбору.
15. Профессор Ахунбаев Иса Коноевич - биринчи кыргыз хирургу.
16. Профессор М.Мамытов - нейрохирург.
17. Улуу Британия.
18. Улуу Британиядагы медициналык билим берүү.

Даярдалган докладдардын жана рефераттардын баары төмөнкүдөй критерийлердин негизинде анализделүүгө тийиш:

- 1) теманын ачылышынын тереңдиги жана толуктугу;
- 2) темадан четтөө;
- 3) текстке байлануучулук;

4) колдонулган адабияттан башкы нерсени бөлүп алуу;

5) ар түрдүү булактардагы билимди байланыштыра билүүчүлүк;

6) ар түрдүү булактарды анализдей билүүчүлүк: адабият булактарынан жүргүзүлгөн байкоолордон жасалган эксперименттерден туура жыйынтыктарды чыгара билүү;

7) пайдаланылган адабияттардын тизмесинин бар экендиги;

8) мазмундун компактуулугу жана кыскалыгы;

Жумушту аткарууда студенттер өздөрүнүн кызыгууларын көрсөтө алышат, бирок докладдардын жана рефераттардын тыкыр анализи көрсөткөндөй, өзүлөрүнүн алгачкы эмгектеринде алар өз алдынча ой жүгүртүүнүн жетишсиздигин байкашат:

а) ойдун эркин болбоосу;

б) тексттен четтеп кетүүдөн коркуу;

в) ойду кыска же тескерисинче кеңейтип бере албоочулук;

г) анализдөө, салыштыруу, ой жүгүртүү, далилдөө жөндөмүнүн жоктугу.

Чет тилди окутууда реферативдик ишти аң-сезимдүү жана системалуу колдонуу картинаны кескин өзгөртөт: студенттер докладдарды жана рефераттарды даярдоодо активдүүлүгүн жана өз алдынчалуулугун көрсөтө баштады. Дискуссия менен полемиканын мүмкүндүгү жана зарылдыгы, өз алдынча жыйынтыктарды жана жалпылоолорду талкуулоо жана сын көз караш менен ой жүгүртүүнү жана илимий дүйнө таанымды калыптандырып, ал эми анализ, синтез, салыштыруу, конкреттештирүү жана башка ой жүгүртүү операцияларына машыгуулар, студенттердин логикалык ой жүгүртүшүнүн өнүгүүсүнө көмөк көрсөтөт. Ошол себептен доклад жана реферат түрүндөгү тапшырмалар изденүүчүлүк, чыгармачылык мүнөздү алып жүргөн деген мыйзам ченемдүү жыйынтыкты чыгарууга мүмкүн.

Студенттер алгачкы докладдарды жана рефераттарды даярдоодо сунуш кылынган адабияттарды гана колдонушса, андан ары зарыл адабияттарды өздөрү тандашып, мындан сырткары айрымдары өзүнүн ишин даярдоо менен

кошо, жолдошторунун жазма иштерин (доклад, реферат) рецензиялап да беришет.

Рефераттарды темасы боюнча салыштырганда семестрдин башталышындагыларга караганда семестрдин аягында даярдалгандарында ой тереңирээк жана тагыраак берилип, өз алдынчалуулук кошумча адабияттарды көбүрөөк пайдалануу аркылуу жалпылоонун негиздүүлүгү даанараак байкалат.

Ар бир доклад жана реферат төмөнкү негизги талаптарга жооп берүүгө тийиш: 1) окуу материалындагы эң эле маанилүүсүн өздөштүрүүгө жана окуу иштеринин тигил же бул ыкмасын өркүндөтүүгө багытталышы; 2) өзүнүн проблематикасы жана болочок адистиги, окуу иштеринин мазмуну жана ыкмалары; 3) студенттер үчүн эмгек өтө эле көп талап кылынган; 4) студенттердин жалпы өнүгүүсүнө көмөк көрсөткөн; 5) болочок кесипти эсепке алуу мүмкүнчүлүгү;

Баяндоо формасын студенттер өзүлөрү тандашат, бирок алардан фактылардын кургак баяндамасын талап кылбастан, доклад же рефераттан ички өз ара байланыштары аркылуу бир бүтүнгө бириктирилген экологиялык жана жаратылыштык мыйзам ченемдүүлүктөрдү издеп көрүү керек. Алгачкы мезгилдерде сандын артынан сая түшпөстөн өгөчө көңүлдү иштин сапатына бөлүш керек. Студенттер белгилүү бир тажрыйбага ээ болгондон кийин, алардын докладдары жана рефераттары толугураак ар түрдүүрөөк жана кызыктуураак боло баштайт.

§ 2.3. Англис тили боюнча өз алдынча ишти аткаруу процессинде студенттерди дифференцирлеп окутуу

Биринчи главада студенттердин өз алдынча иштөө жаатындагы изилдөөлөргө анализ берилип, экинчи баптын 1-2 бөлүкчөлөрүндө биз ЖОЖдогу дифференцирлештирилген жана жекечелештирилип окутуунун жолдорун жана мазмунун карап чыктык. Топтун ичиндеги жекечелештирүү негизинен өз алдынча иштөөнүн алкагында жүрөт, анткени иштин дал ушундай формасы жеке темпте аткарыла турган түрдүү тапшырмаларды студенттерге берүү мүмкүнчүлүгүн жаратат. Бирок уюштуруучулук себептерге байланыштуу алардын мүмкүнчүлүктөрү өз алдынча иштөө менен салыштырганда чектелүү.

Топ ичиндеги жекечелештирүү негизинен өз алдынча иштөө форма-сында ишке ашырылгандыктан, өз алдынча иштөөнүн методикасынан келип чыккан талаптарды эске алуу керек.

Өз алдынча иштөөнүн методикасынын негизги маселелерин карап көрөлү.

«Өз алдынча иштөө» деген түшүнүктү тактайлы. Бул түшүнүктү анализдөөнүн зарылдыгы, анын ар түрдүү авторлор (Г.Ф. Шитиков [130], Г.Е. Ковалева [60], И.В. Коновалова [64],) тарабынан түрдүү мааниде колдонулуп жүргөндүгү менен шартталат. Түшүнүктүн ар түрдүүчө трактовкаланышы баарыдан мурда «өз адынча» деген сөзгө кандай мазмун киргизилип жатканына көз каранды.

Биз бул түшүнүктү негизинен үч маанисинде жолуктурганбыз:

1. студент ишти өзү, окутуучунун түздөн-түз катышуусуз аткаруусу керек;
2. студенттен өз алдынча ой жүгүртүүнү, окуу материалын өз алдынча өздөштүрүүнү талап кылат;
3. иштин аткарылышы олуттуу түрдө регламенттештирилип, студентке тапшырманын мазмунун жана аткаруунун жолдорун тандоо эркиндиги берилет.

Топтук маектешүү формасында англис тилде оозеки байланышууну уюштурууда студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн ролу жана мазмунуна тиешелүү, айрым маселелерди карап көрөлү.

Мисалы: ЖОЖдун тилдик эмес факультеттеринин студенттерин диалогдо кеңейтилген монологтук сөздөрдү айтууга үйрөтүү максатындагы, оозеки байланыштын формасы катары топтук маектешүүлөр кеңири колдонулат. Мындай маектешүүлөрдүн түрлөрү көп: проблемалык жана информациялык таанып-билүүчүлүк маектер: ролдук жана кырдаалдык ролдук оюндар; маек дискуссиялар.

Бардык изилдөөлөрдө чет тилде топтук сүйлөшүүлөрдү уюштуруудагы башкы проблема болуп, тилдик өз ара катнаштын «мазмундук» жана «формалдуу» жактарын катнашка даярдык көрүү этабында да, жана аны түздөн-түз ишке ашыруу моментинде да окутуучу тарабынан башкаруу маселеси негизги болуп эсептелет. Буга байланыштуу методикалык адабияттарды, ар түрдүү стимулдарды жана таянычтарды пайдалануу маселерин теоретикалык жана психологиялык методологиялык жактан негиздөө кеңири практикаланат.

Таянычтардын (мазмундук маанилик, сүйлөмдүк) маанилүүлүгү жана зарылдыгы туурасында методисттердин пикири менен толук макул болуу менен топтук маектешүүлөрдү даярдоо жана аларга катышуу процессинде студенттердин ар түрдүү каражаттар менен өз алдынча иштөөсүнүн ролун жана мазмунун көрсөтүүгө аракет жасайлы. Топтук маектешүү бир же бир нече сүйлөшмө тема боюнча жыйынтыктоочу сабак катары гана каралбастан, оозеки тилдин сүйлөшмө темалары үйрөнүүнүн бардык учурундагы практикасы боюнча, окутуунун негизги формасы катары да каралат.

Таянычтардын негизги түрлөрүнүн бири катары тексттер студенттер үчүн жалпы эмес, «жекечелештирилген» тексттер катары пайдаланылат. Ар бир айрым алынган текст студенттин сүйлөп берүүсү үчүн мазмундук жана лингвистикалык таянычты билдирип, ал эми баардык тексттер бүтүндөй бир темага негиз болуп же ассоциативдик түрдө байланышып, топтук маектешүүлөрдү жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк түзөт.

Тексттер менен өз алдынча иштөө, топтук маектешүүлөрдү даярдоо учурунда ар түрдүү теманын үстүндө иштөөнүн башталгыч этабында

маектешүү сюжеттик эмес болуп, ал эми анын негизги максаты лексикалык - грамматикалык көндүмдөрдү жана жооп кайтара билүүнүн элементардык жөндөмдөрүн калыптандырууда турса, текст бир студентке, үйдө өз алдынча иштеп келүү үчүн берилиши мүмкүн. Мындай учурда тапшырма жана анын аткаруу методикасы - салттык.

Студентке тексттин мазмунун бүт камтуу менен жана аны коллективдүү ангемелешүү учурунда тайпалаш жолдошторуна кайталап баяндап берүү үчүн окуп чыгуу сунушталат. Сабакта алынган маалыматты билдирүүнү каалоосун ойготуу демилгеси окутуучу тарабынан көтөрүлүп, бирок ал формалдуу (тапшырманын аткарылышын көзөмөлдөө максатында) эмес, коммуникативдик мүнөздө болот. Мисалы: англис тилде маектешүүнүн учурунда медициналык факультеттин студенттерине төмөнкүдөй суроолорго жооп берүү сунушталат:

1. Гастроэнтологияда лазер кандайча колдонулат?
2. Кан агууну токтотуу үчүн лазерди колдонуу мүмкүнбү?
3. Жаранын бүтүшүн кантип тездетүүгө болот?
4. Медицинанын түрдүү чөйрөлөрүндө лазердин жардамы менен дарылоо жөнүндө өз оюңду айтып бер?

Суроолорго жооп бергенден кийин окутуучу студенттерден лазердин медицинадан башка чөйрөдө жана эл чарбасында колдонулушу тууралуу дагы кандай маалыматтарды билишээрин сурайт. Бул учурда студент үйдө тапшырмасын аткаруу учурунда башка адабият булактарынан пайдаланган болсо, андан ал булак өз оюн айтууга түрткү болуп берет. үйдө окуп даярдаган тексттин негизинде ой пикир айтуу көбүнчө репродуктивдүү мүнөзгө ээ жана мындай учурда студентке топтук катнашууда «активдүү өнөктөштүн» ролунда чыгууга мүмкүнчүлүк берет.

Бир тексттин негизинде оюн формасындагы топтук маектешүүнү аткаруу пландаштырылганда студенттердин өз алдынча иштөөсү башкача болот. Бул учурда текст жалгыз пикир айтуу үчүн эле таяныч кызматын аткарбастан, маектин бүтүндөй мазмундук негизин аныктап жана оюндун бир канча катышуучуларынын ролдоруна жараша сүйлөөнү, маектешүүнү камсыздайт.

Топтук маектешүүдө маалыматтуулуктун сакталуусу үчүн текст менен топтун бардык эле студенттер тааныш болушпайт, ушундай учурда гана сабак табигыйраак болот.

Текст менен өз алдынча иштөө аудиториядан тышкары өткөрүлөт. Сабактагы ролдук оюндун ар бир катышуучусу тексттен өзүнө ылайык келгендерин тандап алат жана андан сырткары студенттер алдыдагы топтук маектешүүдөгү сүйлөө, шарттарын жана сюжеттин болжолдуу өнүгүүсүн пландаштырышат.

Маалыматтык таанып-билүүчүлүк маектешүүлөрдү өткөрүү үчүн жалгыз тексттүү таяныч жетишсиздик кылат. Бул функцияны ишке ашыруу үчүн студенттер башка коммуниканттарга белгисиз болгон маалыматтарга ээ болушу керек. Ал үчүн тематикалык жактан же ассоциативдүү байланышта болгон бир нече тексттер пайдаланылат. Ассоциативдүү байланыштагы тексттер пайдаланылган учурда топтор бир теманын алкагында чектелип калбайт. Ал табигый түрдө башка темаларга да өтүп кетет. Бир канча текст таянычтын болушу (топтогу студенттердин санына жараша) студенттердин өз алдынча иштөөсүн «индивидуали-зациялаштырууга» мүмкүндүк берет. Студенттин тилдик даярдыгынын денгээлине жараша текст-таяныч англис тилинде же эне тилинде берилет. Англис тилинде студенттердин текст менен иштөөсүн дифференцирлештирүү, текстин лексико-грамматикалык жана логикалык, композициялык мазмун жана маанисин түшүнүү оорчулугуна жараша ишке ашырылат. Окутуучу да начар өздөштүргөн студенттерге текст менен үйдө, эки тилдүү сөздүктүү пайдаланып иштеп келүүнү сунуштоо мүмкүнчүлүгүн пайдаланат.

Эне тилиндеги тексттерди кээде аудиториядан тышкаары иштөө үчүн берүү максатка ылайыктуу. Бирок, даярдыксыз сөз сүйлөөнүү өнүктүрүү үчүн, текст -таянычтарды аудиториялык сабактагы маалыматтык таанып-билүүчүлүк маектин башталыш алдынан берүү пайдалуу. Мындай текст-таянычтар көбүнчө студенттерге тааныш лексико-грамматикалык материалды камтып, көлөмү салыштырмалуу чакан (басма барактын жарымына чейин) өтө эле маалыматтуу

болбоосу керек. Студенттердин милдети маалыматтык таанып-билүүчүлүк мүнөздөгү топтук маектешүүдө, колдонууга мүмкүн боло турган маалыматтын максимумун алуу. Мындай маектин темасы да, сюжети да, студенттерге алдын ала белгисиз болгондуктан, текстти анализдөөнүн учурунда сунушталган маалыматка карата студент өзү берген баага таянат. Алардын текс менен өз алдынча иштөөсү бир катар операцияларды талап кылат:

- тексттин темасын аныктоо;
- маалыматтагы башкы ойду же фактыны бөлүп көрсөтүү;
- тексттин логика-композициялык структурасына маани берүү, түшүнүү, маанилүү учурларын бөлүктөргө ажыратуу (же окуя фактыларын иреттүүлүгү);
- экинчи даражадагы маалыматтарды түшүнүү;
- тексттин маанисин, идеясын түшүнүү.

Мында студент көңүлдү тексттин маанисине буруп, анын мазмунун айтып берүүдө, баардыгын эсинде сактап калууга аракеттенет. Бирок, текст менен өз алдынча иштөө муну менен эл чектелбейт.

Текст менен иштөөнүн экинчи этабы окулган текстке таянуу аркылуу маалыматтык таанып-билүүчүлүк маеги. Анда алып баруучунун ролуна окутуучу чыгып, маектешүүнүн «сценарийи» жалгыз ага белгилүү болот да, студенттер өздөрү окуган тексттин тема жана маектин «сюжети» менен болгон байланышын аныктап, дайыма даярдык абалында турушат. Маекте студенттин окуган текстинин мазмуну сөздү андан ары улантуу үчүн актуалдуу деп эсептелинет, башкалардын айткандарын далилдейт, өнүктүрөт, кошумчалайт же тескерисинче, карама-каршы келет, жокко чыгарат ж.б. Мында текст-таянычтын негизинде ой айтуу студенттен коммуникативдик жактан шартталган бир катар операцияларды өз алдынча аткарууну талап кылат:

- окулган текстти маектин темасын, анын сюжетин студенттин коммуникативдик максаттары жана каалоолору менен айкалыштыруу;
- текстте буга чейин белгиленген маалыматтардын ичинен маекке катышуучулар үчүн зарыл жана пайдалуу деп эсептелген маалыматтарды тандап алуу;

- текстти кыскартуу же кеңейтүү (кошумча фактылардын, аргумендтердин, баалардын эсебинен);
- маалыматка карата өзүнүн мамилесин билдирүү;
- зарыл болгон шартта, логика-композициялык жактан өзгөртүүлөрдү ишке ашыруу;
- тексттен ой-пикир айтууну жасалгалоо максатында тилдик жана сүйлөмдүк каражаттарды тандап алуу, зарыл болуп калса тилдик жана оозеки сүйлөмдүк трансформацияларды ишке ашыруу.

Окулган тексттин мазмунун, маектин негизги темасын салыштырып кароодо студент түзүлгөн кырдаалдагы маанилүү нерсени текст-таянычта камтылган башкы эмес, экинчи даражадагы мааниге ээ маалымат түзөөрүн байкоосу мүмкүн. Бул учурда студенттин чыгып сүйлөөчү сөзү мазмундук планда да, баяндоочулук планда да алдын ала даярдалган деп эсептөөгө мүмкүн экендигине карабастан, анын толук бойдон репродуктивдүү эместиги, жарым чыгармачыл же чыгармачылык мүнөздү алып жүрөрү талашсыз.

Топтук маектешүү жетектөөчү фактор болуп студенттердин өздөрүнүн өз алдынча чыгармачылык иш-аракети эсептелген, ал эми окутуучу алардын тең укуктуу өнөктөшүү же жөн эле байкоочусу болгон максаттуу денгээлге чыгат. Ушундай эле натыйжага проблемалуу маселе же проблемалык кырдаалдын (проблемалык маектешүү же дискуссиянын элементтери бар маек) негизиндеги маектерде жетишүүгө болот. Мында таянычтар негизги проблемага же тезистке карата негизги көз караштардын кыскача формулировкалары түрүндө берилиши мүмкүн. Мындай маектешүү өткөрүлүп, ал эми, студенттердин сүйлөө, ойлоо активдүүлүгү максималдуу жогору болуусу үчүн маектин катышуучуларын подгруппаларга негизги көз караштардын саны боюнча бөлүп чыгуу зарыл. Эгерде алар кайсыл көз карашты жоктоону өз алдынча чечишке, сүйлөшүүчүлүктүн табигый мотивациясы өсөт.

Проблемалык маекти алдын ала пландаштыруу жана андан ары кеңейтүү процессинде студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн мазмуну таянычтын мүнөзү менен аныкталат. Эгерде, маектин катышуучуларына бир гана

проблемалык кырдаал, проблемалык суроо же баштапкы тезист сунуш кылынса, анда аларды өнүктүрүү аргументтөөнү студенттер өздөрү жүргүзөт. Бул учурда студенттер индивидуалдык сүйлөөчүлүк жана турмуштук тажрыйбасынын бүт баарын колдонушат.

Экинчи бир мүмкүн болгон вариант: ар бир тарап өз көз караштарынын пайдасына иштей турган кошумча вербалдык таяныч-тардын айрым түрлөрүн сунуш кылат. Бул таянычтарды пайдалануунун зарылдыгын проблемалык маектин мазмуну басымдуу өлчөмдө студенттердин жекече турмуштук тажрыйбаларына, алардын эрудициясына таянат. Мындай вербалдык таянычтар студенттердин демилгелерин токтотуп кое албайт. Тескерисинче алар сүйлөө-ойлоо ишмердүүлүгү үчүн активдүү стимуль же методисттер адилеттүү белгилеп жүрүшкөндөй, таяныч ар дайым өзү түздөн-түз чагылдыргандан да көп нерсени алып жүрөт. Ал ойдун кыймылына түрткү берип, анын кеңейишине көмөк көрсөтөт, арасындагы боштуктар болсо студенттердин индивидуалдык тажрыйбасына жараша толтурулат. Студенттердин проблемалык маектериндеги кеңейтилген пикир айтуулары көбүнесе чыгармачыл мүнөзгө ээ, анткени таяныч, эреже боюнча, абдан кыска болот жана сөздү баштап берүүчү механизмге стимуль болуп кызмат кылат. Маектин өзү болсо жогоруда белгилеген «өзүн-өзү өнүктүрүү» феноменинин негизинде жүргүзүлөт (эң башталгыч фазасын кошпогондо), аны студенттердин коллективдүү өз алдынча сүйлөшүү формасы катары кароого болот. Мында өз ара аракеттенүүнүн, проблеманы чечүүнүн максаты сүйлөө ишмердүүлүгүнүн чегинен тышкаары да болуп, бирок сүйлөө ишмердүүлүгү ой жүгүртүүчүлүк милдетти чечүүнүн каражаты болуп, ал эми аны чечүүнүн процесси чет тилди окутуунун көз карашынан алганда, таянычтардын жардамы менен багытталган жана алар менен гана чектелип калбаган чет тилде сүйлөө үчүн атайын уюштурулган машыгуу катары эсептелет. Жогоруда айтылгандардын баары топтук окутууну ишке ашырууну баштоо же аны жүзөгө ашырып жаткан учурдагы студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштурууга багытталган. Бирок кеңейтилген ой-пикир айтылуучу маекке кошулуу үчүн басма же

аудиотексттин мазмун-маанилик маалыматтарын кайра иштеп чыгууга байланышкан операцияларды аткара билүүчүлүк жана өзүндүн айта турган ой-пикиринди таянычтын негизинде көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү билүү аздык кылат. Өз ой-пикиринди диалогко (биздин учурда көбүнесе монологиялык) органикалык түрдө кошулуп кетүүгө мүмкүндүк берүүчү сөз сүйлөө жөндөмдөрүнө ээ болуу керек. Мындай жөндөмдөрдү калыптандыруу үчүн топтук маектин алдынан даярдоо этабы өткөрүлүшү зарыл болуп, анда атайын диалогдоштурулган көнүгүүлөр аткарылат.

Студенттердин өз алдынча иштөөсү, кырдаалдардын бир типтүү, андан соң вариативдик үлгүдөгү аракеттерди аткаруудан турат. Эгерде көнүгүү студенттердин сүйлөө аракетинин варианттивдүүлүгүн талап кылбастан, олуттуу денгээлде программалаштырылган болсо, анда алар өз алдынча үйдө же оозеки сүйлөө лабораториясында компьютердик каражаттардын жардамы менен аткарылышы мүмкүн. Сүйлөө аракетинин варианттивдүүлүгү мүмкүн болгон же талап кылынган учурларда иштөө аудиторияда, жуп-жуп уюштурулуп, андан соң окутуучу тарабынан көзөмөлгө алынат. Бирок кандай болгондо да ишмердүүлүктүн натыйжасы байкалаарлык жакшырып, эгерде студенттерге сүйлөө аракеттеринин үлгүлөрүн (микродиалог түрүндө) берүү болгондо да студенттин каалоосу боюнча аракетти тандоону талап кылган бир нече үлгүлөрдү, пайдалануу тапшырманы аткарууга карата кызыгууну жогорулатат жана сүйлөө каражаттарын мүмкүн болушунча көбүрөөк алууну калыптандырууга көмөк көрсөтүп, өз кезегинде бул тилдин ийкемдүүлүгүнө алып келет.

Мына ошентип, оозеки сүйлөөнүн практикасы боюнча сабактарда топтук окууларды уюштуруу, топтук маектешүүнү өткөрүү маалында студенттердин өз алдынча иштөөсүсүз мүмкүн эмес.

Ал эки максатты көздөйт: маектешүүнүн мазмундук тарабын камсыздөө жана англис тилде сүйлөөнүн каражаттарына жана жолдоруна ээ болуу процессин активдештирүү. «Жекечелештирилген» таянычтарды пайдалануу өз алдынча иштөөнү студенттердин тилдик даярдыгынын денгээлине, алардын

кызыкчылыктары жана эрудициясына ылайыкташтырылып дифференцирлештирилүүгө мүмкүндүк берет. Мындай таянычтарды колдонуу студенттердин сүйлөө ишмердүүлүгүнүн коммуникативдүү мотивдештирилишин шарттайт.

Окуу процессин дифференцирлештирүүгө байланыштуу англис тилдин практикалык сабактарында студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн түрлөрүн карап чыгалы.

Практикалык сабактардагы окуу процессин уюштурууда оозеки сүйлөөнүн өз алдынча практикасы үчүн студенттердин китеп окууга убактысын ажыратуу зарыл. Мындай практика аларга көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү калыптандыруу же өркүндөтүү этабында айрыкча керек. Ал өзүнчө иштердин фронталдык түрлөрүн алмаштырат.

Тилдик материалды, киришүүнү түшүндүрүү окутуучу тарабынан жүргүзүлөт. Окутуучу андан ары тилдик материалды бышыктоону уюштуруусу керек. Ал түшүндүргөн материалды студенттер канчалык денгээлде андан түшүнгөнүн билүү ага маанилүү.

Студенттер эреже-жобону кандай түшүнүштү, лексика канчалык даражада семантикалаштырылды, тилдик материалды өздөштүрүү боюнча, аны сүйлөө ишмердүүлүгүнүн практикасында пайдалануу боюнча алардын андан аркы өз алдынча иштеринин ийгилиги ушуга көз каранды.

Тилдик материалга киришүүдөн, түшүндүрүүдөн кийин окутуучунун түздөн-түз жетекчилиги алдында студенттердин фронталдык иштөөсүнө кезек келет. Качан окутуучу студенттердин тилдик материалды аңдап түшүнгөндүгүнө ынанганда гана алага окуу же оозеки сүйлөөнүн практикасын бериши керек.

Студенттердин өз алдынча оозеки практикасынын айрым түрлөрүн карап көрөлү. Эгерде студенттер көндүмдөрдү калыптандыруу жана өркүндөтүү этабында кандай тапшырманы кандайча аткарууну так билишсе, мындай практика ийгиликтүү болот. Бул шарттар студенттердин жуп-жуп болуп жана компьютер менен иштөө учурларында камсыздалат. Жуп менен атайын иштелип чыгылган программа жуп менен иштөө үчүн дидактикалык таркатма

материалга таянуу менен иштөө мезгилинде студенттердин бири көзөмөлдөө функциясын, экинчиси аткаруучунун функциясын ишке ашырат. Көнүгүү бүткөндө студенттер орун алмаштырышат. Компьютер менен иштөө учурунда студенттер аудио-видео көнүгүүлөрүн аткарат. Компьютердин мониторунда адегенде инструкция жазылып анда студент жасоого тийиш болгон аракеттер кыскача баяндалат.

Жуп менен жана компьютерде көнүгүүлөрдү аткаруунун ырааттуулугу кандай болушу керек? Жуптагы көнүгүүлөрдүн типтери ар түрдүү жана ар түрдүү методикалык багыттарга ээ болушу мүмкүн. Бирок айрым алынган тилдик структуралардын үстүндө иштөө, тилдик материалды өздөштүрүү учурларында жөнөкөйдөн татаалга деген жалпы дидактикалык принципти кармоо керек.

Көрсөтүлгөн өз алдынча иштердин ичинен өзүн-өзү көзөмөлдөөгө байланышкан компьютер менен иштөө эсептелет. Студенттер тапшырманы түшүнүүсү, эсте тутуп калуусу, көрүнүп турган элестер менен салыштыруусу, өзүнүн жообунун тууралыгы жөнүндө өз алдынча жыйынтык чыгаруусу, катчылыкты аныктап жана кийинки экинчи паузада туура вариантты табуусу керек.

Текст менен тааныштыруу жана үйрөтүү учурунда өз алдынча иштөөнүн кандай түрлөрүн уюштуруу керек? Текстти окууга үйрөтүү учурундагы студенттердин өз алдынча иштөөлөрүнүн түрлөрүн карап көрөлү. Эреже катары окуунун бул түрү үчүн студенттерге көлөмү боюнча жетиштүү эле чоң текистер (1,2-2 бет) сунуш кылынат. Мындай тексттер үйдө окулушу, ал эми сабактарда бул тексттерди окууга, ошондой эле андан кийинки иштерди жасоого даярдыктар жүргүзүлүшү керек. Бул максат үчүн көлөмү чакан (0,5 бетке чейин) тексттер колдонулат. Сабакта мындай тексти окуунун убактысы олуттуу регламенттештирилет. Практикалык сабактарда ар түрдүү студенттерге бир маалыматты ар түрдүү жолдор менен берүүнүн мүмкүнчүлүгүн алдын ала караштыруу керек. Алсак CD, DVDнин жардамы менен үч ар түрдүү жолду пландаштырууга болот: окутуучу тарабынан күчтүү студенттер үчүн тиешелүү

денгээлдеги кыйынчылыгы бар чакан баянды диске жаздыруу: орто окуган студенттер үчүн ошол эле маалыматты алардын тилдик даярдыгынын салыштырмалуу төмөнүрөөк денгээлине ылайык жөнөкөйлөштүрүп баяндоо менен диске жаздыруу керек. Студенттердин үчүнчү тобу үчүн окутуучу ушул категориядагы студенттерге түшүнүктүү индивидуалдык программа боюнча айтып берет. Мына ошентип бул топ бир эле мезгилде бир эле маалыматты ар түрдүү вариантта алат (эки топ биринчи жана экинчи компьютерден, ал эми үчүнчүсү окутуучудан угушат). Даярдыгы күчтүрөөк студенттер үчүн окутуучу киришүү маегин алдын ала диске жаздырып, башкасына алардын тил даярдыгын эсепке алуу менен өзү айтып бериши мүмкүн. Эң эле начарлары үчүн студенттер унутуп кала турган сөз айкалыштары түрүндө, энчилүү аттарды, чыгарманын аталышы, даталарды көрсөтүү менен көргөзмөлүү таянычтарды берүүгө мүмкүн. Мындай киришүү маектеринин тесттери студенттерге тааныш материалдардын негизинде түзүлүшү керек. Киришүү сөзүнөн кийин окутуучу кыскача маектешүүнүн жүрүшүндө ар бир топтун студенттери өзүнүн вариантын канчалык түшүнгөнүн аныктайт. Айрым сөз айкалыштары, энчилүү аттар ж.б. Кийинчерээк өз тобундагы фонетикалык кайра иштөөгө алып чыгылуусу мүмкүн. Ал үчүн окутуучу сабакка чейин эле сабакта бардык студенттер аткара турган имитациялык көнүгүүлөрдү диске жазып коет. Мындай көнүгүү студенттерге мындан аркы текст окууда текстти туура эмес түшүнүп алуучулукка алып келүүчү сөздөрдүн айтылышындагы жаңылуулардан качууга жардам берет. Тилдик мүчүлүштүк даярдык циклинин көнүгүүлөрүндө атайын кайра иштөөдөн өткөрүлүүгө тийиш, мында окутуучу коммуникацияны бузган жаңылыштыктарды оңдойт. Бара-бара күчтүү топтордун студенттери эки - үч адамдан турган топчолорго биригип, өз алдынча иштөөгө өтүшөт. Анан бул топторго начар өздөштүрүп жаткан студенттер да аралашып, күчтүү студенттердин жетекчилиги астында өз көз караштарын да айтууга мүмкүнчүлүк алышат. Бул этап үчүн да топтун эки адамдан турганы жана мүмкүн болсо бирөөсү, экинчисине салыштырмалуу тил жагынан даярдыгы боюнча күчтүрөөк болушу шарт. Ошондо баардык

студенттерде тааныштырма окууга үйрөтүү процессиндеги оозеки практикасы бар болот да жана ошону менен кошо эле сүйлөшүү жөндөмдүүлүгүнүн зарыл болгон денгээлин кармап турууга мүмкүнчүлүк алышат. Окулуучу тексттерге келсек, бул жерде фронталдык иштөө окутуунун башталышында маанилүү ролду ойнойт жана акырындык менен студенттердин сөздүк менен иштөө көндүмдөрүнө ээ чыгуусуна тилдик айрым көрүнүштөрүнүн анализине жараша аны студенттердин ар түрдүү сандагы топторуна өз алдынча иштөө үчүн алмаштырууга мүмкүн.

Мына ошентип англис тилинин практикалык сабактарында студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн төмөнкүдөй түрлөрүн бөлүп көрсөтүүгө болот.

2.3 – таблица

Жөнөкөй топ		Тилдик лаборатория	
Окутуучунун иш аракети	Студенттин иш аракети	Окутуучунун иш аракети	Студенттин иш аракети
Материалды түшүндүрүү	угуу	Материалды түшүндүрүү	Угуу
Материалды бышыктоо	Бирөө сүйлөйт калгандары угат	Материалды бышыктоо	Бирөө сүйлөйт калгандары угат
Көндүмдү калыптандыруу		Көндүмдү калыптандыруу боюнча өз алдынча иштөөнү уюштуруу	Өз алдынча иштер: 1) жуп менен иштөө 2) компьютер менен иштөө
Жөндөмдөрдү калыптандыруу		Жөндөмдөрдү калыптандыруу боюнча өз алдынча иштерди уюштуруу	Өз алдынча иштер: 1) коллективдүү 2) топтук 3) жуптук
Сабакта бир студенттин сүйлөгөн убактысы	1–1,5 мүнөт	Сабакта бир студенттин сүйлөгөн убактысы	20-25 мүнөт

Көндүмдөрдү калыптандыруу жана өркүндөтүү этабында:

- 1) Дидактикалык материалга таянуу менен жуптук иштөө;
- 2) Студенттердин компьютер менен иштөөсү.

Сүйлөө жөндөмдөрүн калыптандыруу этабында:

- 1) Окуу үчүн сунуш кылынган текст боюнча чыгып сүйлөөнү аудирлөө;
- 2) Көлөмү боюнча чакан текстти анын негизги мазмунун түшүнүү максатында окуу;

3) Окулган текст боюнча студенттердин бир мезгилде оозеки ой-пикирлерди монологиялык же диалогиялык формада айтуусу жана студенттердин индивидуалдык мүмкүнчүлүктөрүн эсепке алуунун зарылдыгы.

Тилдик эмес факультеттердеги чет тилинин практикалык сабактарында биз колдонгон таркатылма материалдардын эки түрүнө токтололу. Көндүмдү калыптандыруу жана өркүндөтүү этабында сабактарда ар бир студентке системалык оозеки практиканы берүү максатка ылайыктуу деп айтууга мүмкүн эмес. Дидактикалык таркатма материалды пайдалануу процессинде окутууну дифференцирлештирүүнүн маселеси кандай чечилээрин карап көрөлү.

Дифференцирлештирүүнүн иштөө процессинде ар бир студент (ар бири өзүнчө) тапшырманын туура аткарылып жаткандыгын жана кантип туура аткаруу керектигин билүүсү керек.

Үн жазма менен (паузалаштырылган көнүгүү) иштөө учурунда бул маселе жарым-жартылай чечилген. Эмне үчүн жарым-жартылай? Себеби, ар кандай башкаруу процесси анда түз кайтарылма байланыш жана жөнгө салып туруучулук алдын ала каралган болсо гана натыйжалуу деп эсептелет. Түз байланыштуу, б.а студентке окутуучудан түшүүчү маалымат кыйынчылык туудурбайт. Окутуудагы бир негизги мүчүлүштүк деп көптөгөн авторлор туруктуу кайтарылма байланыштын (б.а. тапшырманын кандай аткарылгандыгы жөнүндө студенттерден түшүүчү маалыматтын) жоктугун аташат. Үн тема менен иштөө учурунда студент өзүнүн жообун анын добуштук үлгүсү менен өз алдынча салыштыруу менен жооптун тууралыгы же туура эместиги жөнүндө жыйынтык чыгарат. Бул өзүн-өзү көзөмөлдөөчүлүк же

кибернетикалык тил менен айтканда, кайтарылма байланыштын ички формасы. Бирок кайтарылма байланыштын ички формасынын бар экендиги башкаруу маселесин чече койбойт. Кайтарылма байланыштын тышкы формасы да керек. Студент кайсыл бир этапта өзүнүн жообунун тууралыгы жөүндө сырттан маалымат алышы керек. Ага бир эле мезгилде тапшырмалуу жана анын туура аткарылып жатканына көз салуу кыйынчылыкты жаратат. Бул маселе студенттердин иштөөсүн жуп менен уюштуруу жана анда студенттердин жубу үчүн атайын программаны колдонгон алардын бирөөсү тапшырма берип жана аткарылышын көзөмөлдөгөн жана анын канчалык туура аткарып жаткандыгы жөнүндө туруктуу маалымат алып турган шартта гана чечилүүсү мүмкүн. Бул кайтарылма байланыштын тышкы формасы болуп калат. Психологдордун пикири боюнча өзүн-өзү көзөмөлдөөчүлүк да тышкы көзөмөлдүн базасында калыптанат. Мындан тышкары үн жазма менен иштөө учурунда программа диске мурда эле жазылып калат да, тапшырманы аткаруунун жүрүшүндө эч нерсени өзгөртүүгө мүмкүн эмес. Студенттер тапшырманы паузада да аткарышат же жок. Анын жообуна карабастан, программа маалыматтын кийинки үлүшүн берет. Жуп менен иштөө маалында студенттер талашып тартышып кетишип, ойлонуп, зарылдыгы жаралган учурда башка студенттерге тоскоол болбогондой шарт менен түшүндүрүп берүү үчүн окутуучуга кайрылуулары мүмкүн. Студенттер ар бир өзүнө таандык темп менен иштөөсү мүмкүн жана программалардын өзү да студенттердин ар түрдүү тилдик даярдыгына ылайык ар түрдүү болуусу мүмкүн.

ЖОЖдогу тилдик эмес факультеттерде чет тилин окутуунун негизги милдетин, ошондой эле оозеки практиканын ар бир студент үчүн зарылдыгын эсепке алуу менен төмөнкүдөй көнүгүүлөрдү бөлүп көрсөтүүгө болот:

- 1) орто мектептин лексика-грамматикалык материалдарын кайталоо;
- 2) оозеки сүйлөө темалары боюнча монологиялык ой айтуу көндүмдөрүн эсте сактоо;
- 3) оозеки сүйлөө темалары боюнча ой айтуу жөндөмдөрүн эсте сактоо;

4) окулган текстти түшүнүүнү текшерүү үчүн мындай көнүгүүлөрдү окутуучу студенттерге практикалык сабактарда эле эмес, сабактан тышкаары убактарда аткарууну сунуш кылуусу мүмкүн.

Жуптарда иштөө үчүн программа түзүүдө өнөктөштүн так же болжолдуу тобун да алдын ала болжолдоо зарыл. Студенттердин жооптору инструкция менен бекем детерминдештирилген, бирок тапшырма формалдуу эмес, катнашуу кырдаалына кандайдыр бир даражада айкалыштырылган кырдаал көнүгүүлөрдөн көнүгүүлөргө карай өзгөрүп олтурат. The Present Perfect Tense ди коррективдүү курста кайталоону иллюстрациялаган мисалды келтирели. Демек студент А айткан бардык сөзгө өнөктөшү: А Мистер Асанов муну жасап койгон деп жооп берүүсү керек. Катнашуу кырдаалында бул кандай болоорун карап көрөлү. Адаттагыдай эле сөздү студент А баштайт:

1. *Mrs., Nazarov wants to turn on the TV-set an interesting film is on now.*

- *Mr. Asanov has just turned on the TV – set.*

2. *That, s very nice of him. May I put an armchair nearer to the TV-set*

- *Mr. Asanov has just put it nearer to the TV-set*

3. *Can you bring us two cups of coffee?*

- *Mr. Asanov has just brought two cups of coffee for you. Etc.*

hasn't sent it yet.

Көнүгүү акырына чейин аткарылганда студент А минтип айтат: «*Thank you. Now your turn, please*». Эми ал өзүнүн брашурасын табат. Студент Б. өзүнүкүн ачат да «*Say that Mr. Asanov hasn't done something yet*». Инструкциясын берет. Эми студент Б. айткандын баарына ал Мистер Асанов муну жасайт элек деп жооп берүүгө тийиш: 1. *You say that Mr. Asanov asked you to post a letter to his daughter. But there is no address on the envelope.*

-Mr. Asanov hasn't written it yet.

2. *What about a stamp?*

-Mr. Asanov hasn't put it yet.

3. *I know that Mr. Asanov wanted to send a birthday present to his daughter.*

-He hasn't sent it yet.

Келтирилген мисалдардан көрүнүп тургандай, студенттер the Present Perfect Tense. сөздөрүн колдонууну кайталашат. Бирок кайталоо катнашуу кырдаалында өтөт. Мындай көнүгүүлөр көрүү таянычы жок аткарылат жана грамматикалык материалды кайталоо жана активдештирүү үчүн кызмат кылат. Начар өздөштүргөн студенттер үчүн жеңилирээк көнүгүүнү берүүгө болот.

Answer the questions:

1. *Have you done your best to master English this term?*

- *Yes, I have done my best to master English this term.*

2. *How many books have you read?*

- *I have read only some books.*

3. *Have you attended all lectures and seminars this month?*

- *Yes, I have attended all lectures*

4. *Have you passed the examination yet?*

- *Yes, I have passed all of them successfully.*

5. *Has anybody failed?*

- *No, nobody in our group.*

6. *What about the holiday*

- *I have already booked ticket. I am leaving Bishkek tomorrow.*

Лексикалык материалды кайталоо үчүн орто жана начар окуган студенттер үчүн даярдалган ар түрдүү татаалдыктагы көнүгүүлөрдү пландаштырууга да мүмкүн. Лексика катнашуунун кырдаалына жалгаштырылышы же орус тилинен которуу үчүн сөз айкалышы, дефиниция түрүндө берилиши мүмкүн. Мисалы: «Театр» жана «Искусство» темаларын кайталоо үчүн көнүгүүлөр:

Answer the questions:

1. *What is your favourite theatre in your town?*

- *My favourite theatre is . . .*

2. *Are you theatre lover?*

- *Yes, I am.*

3. Which plays do you like: comedy, tragedy or drama?
– I like . . .
4. Do you prefer serious or light music?
– I prefer . . .
5. Which do you like most: landscapes, portraits, historical or battle painting?
– I like . . . most.
6. Who is your favourite artist? My Favourite artist is. ...
7. Are his pictures on show in the Tretyakov Gallery?
– Yes, they are.
8. Have you been to the Tretyakov Gallery?
– No, I haven't.
9. How many museums in our town? – There are . . .

Көнүгүүнүн кийинки тиби күчтүү студентке сунуш кылынат:

1. Say a few words about drama, opera, ballet, musical.
2. What is your favourite theatre and why?
3. What can you say about Kyrgyz painters?

Монолоктук ой айтууга даярдык көрүү учурундагы көнүгүүлөр суроо - жооп схемасы боюнча түзүлүүсү мүмкүн мисалы:

Let's Speak about Bishkek:

1. In what part of the Kyrgyz republic is Bishkek situated?
– Bishkek is situated in the Chui valley.
2. How many people live in Bishkek? – More than
3. Can you name some places of interest in Bishkek?

Студент өнөктөшүнө Ош шаары жөнүндө сүйлөшүүнү сунуш кылат.

Let's speak about Osh.

1. Tell me in what part of the Kyrgyz republic Osh is situated? – Osh is situated in the south of the Kyrgyz Republic.
2. How many people live in Osh?
– More than...
3. Can you name some places of interest in Osh?

Студенттерди монологиялык ой айтууга даярдоо көнүгүүлөрү башкача түзүлөт. Студент өзүнөн китепчесин ачып, ой айтуунун планын жана инструкциясын окуйт. Ушул жерде ага эгер керек болсо таяныч элементтери, фактылар берилет. Ал өзүнүн оюн пландагы суроолорго жооп берүү менен түзө баштайт. Максаты микрокырдаал боюнча монологиялык ой айтуу болгон көнүгүүнүн мисалын келтиребиз:

Suppose you want to visit London on your journey. Say:

- 1. Where it is situated;*
- 2. What it is famous for;*
- 3. How (in what way) you want to travel there;*
- 4. How long you are going to stay there;*
- 5. What places of interest you want to see?*

Here are some facts to help you.

- 1. On the Thames river;*
- 2. The residence of the queen Nelson's Column, Saint Paul's Cathedral, Tower of London.*
- 3. On board a ship.*
- 4. A week ago*
- 5. Trafalgar Square and Hyde Park.*

Listen to your groupmate's story about London. Help your groupmate if he (she) makes any mistakes.

London is situated on the river Thames. It's famous as the residence of the queen, Nelson's Column, Saint Paul's Cathedral, Tower of London. I want to travel there on board a ship. I'll stay there for a week or so. I want to see Trafalgar Square and Hyde Park.

Ар бир студент эки микрокырдаал боюнча өзүнүн оюн айтып, ушундай жол менен фронталдык иштегидей эле убакытта төрт кырдаалды талкуулайт. Бирок фронталдык иштерде бул көнүгүүлөрдү бир нече гана студент жана бир эле микро кырдаал боюнча аткара алат. Жуп менен иштөө учурунда көнүгүүлөрдү ар бир студент аткарат.

Көрсөтүлгөн көнүгүүлөрдүн баардык типтери окуучулар орто мектепте ээ болушкан чет тилди үйрөнүүнүн көндүмдөрүнүн жана жөндөмдөрүнүн денгээлин кармап турууга багытталган. Мүмкүн аларды аткарууга ар бир эле сабакта убакыт табыла бербейт. Окулган текстти түшүнүүгө багытталган көнүгүүлөрдү болсо сабактарга кошуу милдеттүү, анткени мындай көнүгүүлөр студентке өзү окуган текстти канчалык түшүнгөндүгүн текшерип алууга мүмкүнчүлүк түзүп берет. Негизинен бул таанышуу үчүн окула турган тексттерге тиешелүү, бирок бир катар учурларда аларды окулган текстти түшүнүүнү текшерүү үчүн пайдаланууга болот. Мында окутууну дифференцирлештирүү төмөнкүдөгүдөй ишке ашырылат. Начар студенттер көнүгүүнү текстке таянуу менен аткарышат. Демек алардын милдети текст боюнча берилген суроону тезирээк табуу жана окуп берүүдө турат. Күчтүү студенттер көнүгүүнү текстке таянбастан туруп эле аткарышат. Мисал келтирели: (англисче мисал 115-бетте).

Мындай көнүгүүлөр бир жагынан окулган текстти түшүнүүнү текшерүүгө мүмкүндүк берсе, экинчи жагынан, студенттерди текстти кыскача айтып берүүгө, талкуулоого даярдайт.

Текстти окууда студенттер туш болгон кыйынчылыктардын бири болуп башка тилдүү тексттеги башкы окуяларды, фактыларды бөлүп көрсөтүү, салыштыруу жана жалпылоо сыяктуу ой жүгүртүүчүлүк операцияларды начар билүү эсептелет. В.Ф.Шпаковский студенттерди бул операцияларга окутуунун атайын каражаттарынын жардамы менен үйрөнүүнү сунуш кылат. Мындай карточкалардын негизги кызматын студенттердин ой жүгүртүүсүн текстте баяндалган башкы окуяны жана фактыларды салыштыруу жана жалпылоого багыттоону карап көрөлү. Ар бир карточка бир типтүү блокторго ээ: таяныч сүйлөмдөр кыйынчылыктардын түшүндүрмөсү. Текшерүү суроолору ачкычтын номери, мурунку тапшырмада берилген көрсөтмө тапшырма, ошол себептен акыркы айтылган блок кийинкинин башталышы болуп калат.

Ачкычтар жакындаштырылган багыттоочу гана жоопту берип, студенттерге текстин бул же тигил үзүндүсүн туура түшүнүүсүн аныктоодо

жардам берет. Ачкычтын багыттоочулук мүнөзү ар түрдүү студенттер салыштыруу, жалпылаштыруу, бир эле предмет жөнүндө жыйынтык чыгаруу операцияларын ар түрдүүчө жасашаары менен түшүндүрүлөт. Абзацтарга бөлүү эреже катары, текстте чагылдырылган негизги моменттер менен ылайыкташтырылат. Андыктан, бүткөн ойду билдирген ар бир абзацка же абзацтар тобуна багыттоочу карточкаларды түзүү сунушталат. Эгерде жуп менен иштөө үчүн көнүгүүлөрдүн жардамы менен студенттер текстти окугандан кийин анын мазмунун логикалык туура айтып берүүгө, андап-түшүнүүгө жалпылаштырууга жана эң башкы маанилүү жерлерин бөлүп көрсөтүүгө үйрөнсө, багыттоочу карточкалардын жардамы менен алар бул аракеттерди текстти окуп баратып жасоого үйрөнүшөт.

Биздин практика көрсөткөндөй, студенттер зарыл болгон ой жүгүртүүчүлүк операцияларын жетишээрлик даражада тез үйрөнүшөт. Мыкты окуган студенттер багыттоочу карточкалар менен өткөрүлгөн 4-5 сабактан кийин эле татаалдаштырылган текст менен өз алдынча иштеп кете алышат. Начар өздөштүргөн студенттерге азыраак багыттоочу карточкаларды колдонуунун узагыраак практикасы талап кылынат. Алсыз студенттер үчүн азыраак татаалдаштыруу үчүн тексттин айрым моменттерине айрым түшүндүрмөлөрдү, иллюстрацияларды жасоого мүмкүн.

Сабактарда багыттоочу карточкалар кандайча пайдаланылат?

Карточкалар иш-аракеттин рецептивдик түрүнө эсептелгендиктен, аны практикалык сабактарда пайдалануу өзгөчө спецификаны талап кылбайт. Бирок окутуучу башкалардын текст менен өз алдынча иштөөсүнө тосколдук келтирбей тургандай шартта каалаган студенттин ой жүгүртүүчүлүк тажрыйбасына көз салуусу мүмкүн. Окутуучу бул максатта кайсыл бир студенттен багыттоочу карточкада көрсөтүлгөн операциялардын баарын үн чыгарып айтып берүүсүн өтүнөт.

Бир катар угуларда, эгерде топто алсыз студенттер көп болсо, анда бул этапда деле аларды багыттоочу карточкалардын тапшырмаларын мүмкүн болушунча оперативдүү аткарууга жардам берген күчтүү студенттер менен

жупка бириктирүүгө аракеттенсе да болот. Бирок мындай бириктирүү менен көп эле алаксып берүүгө болбойт, анткени мында ар бир студенттин окулуп жаткан текстти өз алдынча териштирип алууга үйрөнүүсү өтө пайдалуу экендиги маанилүү. Өтө кыйынчылык жаралып баратса, ал жолдошторун алагды кылбагандай шартта окутуучуга жардам сурап кайрылуусу мүмкүн. ЖОЖдогу окутуунун мазмунун дифференциациялаштыруу маселесин чечүүнүн бир жолу чет тилге окутуунун адаптивдик системасын түзүү болуп калуусу мүмкүн.

ЖОЖдо англис тилди окууга үйрөтүүдө адаптивдик системанын маселелерин колдонуу мүмкүндүгү, биздин билишибизче, атайын адабиятта каралган эмес жана тилдик ишмердүүлүктүн бул түрүнө ээ болуу процессин уюштуруу учурундагы жекечелештирүү жалпы маселелерине жана проблемаларына арналган изилдөөлөрдө бул же тигил деңгээлде козголгону менен окутуучулардын практикасында өзүнүн чагылдыруусун тапкан эмес. Мындай эмгектердин авторлору жеке дифференцирлештирилген мамилени иштеп чыгуунун негизине окуунун көндүмдөрүнүн, жөндөмдөрүнүн айрым механизмдеринин кошо жуурулушуна калыптануучулук даражасын эсепке алууну коюшат. Башкалар бул проблеманы караганда үйрөнүүнүн жетишилген деңгээлине гана эмес, студенттердин психологиялык-жеке өзгөчөлүктөрүнө да таянышат.

Жогоруда айтылгандарга таянуу менен, ЖОЖдо англис тилде окууга үйрөнүүнүн адаптивдик системасын иштеп чыгуу учурунда, чечүүгө зарыл болгон негизги милдеттерди аныктоого болот:

1) окуунун «мазмундук моделин», башкача айтканда орто мектепте англис тилде окуганга үйрөтүү учурун, умтулууга зарыл болгон «моделүлгү» эталонду түзгөн операцияларды жана иш-аракеттерди аныктоо; 2) айрым алынган студенттерде зарыл операциялар жана аракеттер жана алардын системасы канчалык калыптанганын (бул нерсе студенттер текст окуу учурунда реалдуу ишке ашырууга тийиш болгон аракеттердин сүрөттөмө-моделин түзүү үчүн зарыл болот); 3) айрым студенттердин (студенттердин тобунун) текст окуу

процессинде «модель-сүрөттөмө», «модельүлгүдөн» эмнеси менен айырмаланарын табуу, башкача айтканда аларды калыптандыруу, өркүндөтүү жана коррекциялоо боюнча атайын иштерди жүргүзүүдө кандай операциялар жана аракеттер зарылдыгын аныктоо; 4) окуганга үйрөнгөндүктүн деңгээлине жана ага үйрөтүү процессине көбүрөөк таасир этүүчү психологиялык касиеттерди жана процесстерди аныктоо; 5) айрым студенттердин тиешелүү мүнөздөрүнүн калыптандыруу деңгээлин жана өнүктүрүү жолдорун табуу; 6) чет тилде окуганга адаптивдүү үйрөтүүнүн моделин студенттердин окуу жөндөмдөрүнүн жана көндүмдөрүнүн калыптануу деңгээлин эсепке алуунун негизинде иштеп чыгуу жана бул моделдин базасында студенттердин иш-аракетин уюштуруунун көнүгүүлөр, таянычтар, каражат жана ыкмаларынын комплексин камтыган дидактикалык чаралардын системасын куруу.

Ошентип, окуганга үйрөтүүнүн адаптивдүү системасынын төмөнкүдөй аспектилерин бөлүп көрсөтүүгө мүмкүн:

1. *Диагностикалык аспект:* а) студенттердин психологиялык өзгөчөлүктөрүн аныктоо; б) чет тилде окуганга үйрөнүүчүлүк деңгээлин билүү.

2. *Үйрөтүүчү аспект:* чет тилде окууну аныктаган психикалык процесстерди жана психологиялык механизмдерди өнүктүрүүгө багытталган дидактикалык чаралардын системасын уюштуруу жана ишке ашыруу; б) жеке психологиялык мүнөздөмөлөрдү эсепке алуунун, жогорку деңгээлде иштеп жаткан процесстерге жана механизмдерге таянуунун жетишээрлик деңгээлде өнүкпөй калган сапаттарды компенсациялоонун негизинде окуунун көндүмдөрүн жана жөндөмдөрүн калыптандыруу.

Өтө эле маанилүү маселелердин бири болуп биздин көз карашыбыздан алганда, текстти чет тилде окуу жана түшүнүүгө жана окутуу процессине таасир бере турган личносттун туруктуу касиеттерин аныктоо эсептелет. Бул маселе боюнча изилдөөлөрдүн авторлорунун белгилөөсү боюнча, мындагы кыйынчылык индивидуалдык факторлордун көп түрдүүлүгүндө жатат. Өтө эле көп болгондуктан, алардын баарын эсепке алуу мүмкүн эмес.

Англис тилде окууга үйрөтүүдөгү мындай мүнөздөмөлөр катары көбүнчө студенттердин ой жүгүртүү, кабылдоо, эсте сактоо, көңүл буруу процесстеринин өнүгүү денгээлин, эмоционалдуу чөйрөсүн мотивдердин жана кызыкчылыктарын, өткөн тажрыйбасын бөлүп көрсөтүшөт, эмгекте окуганга үйрөтүлгөндүктүн ой жүгүртүү операциясынын окуу эмгегинин жөндөмдөрүнүн жана көндүмдөрүнүн калыптанышынын даражасы, жоопкерчилик, уюшкандуулук, эмгекчилдик ж.б. инсандын кээ бир оң сапаттарында (баамчылдык, кызыгуучулук, жоопкерчилик, уюшкандык, эмгекчилдик ж.б.) такталган.

Маалым болгондой психикалык процесстер дайыма психологиялык механизмдердин иштеп туруусу менен шартталат. Текст окуганды ички психологиялык процесс катары кароо менен биз анын механизмдерине (кабылдоо ыкчам жана узак мезгилге эстутум, андан түшүнүүчүлүк ыктымалдуу болжолдоо таянууга тийишпиз. Бул механизмдердин табияты эне тилинде да, чет тилде да бирдей, бирок экинчи учурда милдет аткаруунун денгээли боюнча айырмаланышып, бул өз кезегинде эне тилде жана чет тилде окуунун операциялары менен аракеттеринин калыптануусун аныктайт. Бул түрдөгү тилдик ишмердүүлүктүн көндүмдөрү менен жөндөмдөрүнүн сапаттык мүнөздөмөлөрү психологиялык процесстердин өзгөчөлүктөрүнө көз каранды. Аларды өнүктүрүү менен биз окуу механизмдерин өркүндөтөбүз, бул психикалык процесстер (кабылдоо, эс тутум ойлоону) үйрөтүүчүлүк таасирди адаптациялоонун бир багыты ишке ашырылуучу психологиялык база болуп калуусу мүмкүн. Экинчи жактан чет тилди окуу учурундагы психикалык процесстердин жана механизмдердин иш-аракеттерине бир гана үйрөнүүчүлүктүн денгээли эмес жогорулатуунун, тандоо, башкача айтканда окутууну уюштуруунун жолдорун тандоо да көз каранды. Окууга үйрөнүүнүн адаптивдүү системасын мындай уюштурулуштун бир жолу катары кароо, андагы адаптациялоонун багытын бөлүп көрсөтүү менен, биз адаптация дегенде индивидуалдык өзгөчөлүктөрдү эле эмес, аларды өркүндөтүү боюнча жүргүзүлчүү атайын иштерди да түшүнөбүз. Ушуга байланыштуу «эки

биримдиктүү» тапшырмасы бар дидактикалык чаралардын комплексин иштеп чыгуу зарылдай туюлат. «Эки биримдиктүү» тапшырмада психолог процессти өнүктүрүүчү тапшырма окулуучу материалды түзүү менен, өз кезегинде бул түрдөгү тилдик иш-аракеттердин көндүмдөрүн жана жөндөмдөрүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө багытталган көнүгүүлөр болуп калат.

Окууга үйрөнүүнүн адаптивдүү системасы дидактикалык чаралардын системасы катары сабакта да жана сабактан тышкары иште да окутуунун көнүгүүлөрүн таянычтарын каражаттарын жана ыкмаларынын комплексин өзүнө камтыйт. Бирок сабакта текст окуунун көндүмдөрүн жана жөндөмдөрүн калыптандыруу жана өркүндөтүүнүн процессин атайын уюштуруу маанилүүдөй сезилет, анткени дал ушул окуу сабактарында гана студенттердин окуу ишмердүүлүгүн көбүрөөк натыйжалуу башкарууга мүмкүн. Жогорку окуу жайларда жекечелештирүүгө уюштуруучулуктун негизи болуп студенттердин өз алдынча иштөөсү өзгөчө ролду ойнойт.

Окутууну жекечелештирүү, сабакта өз алдынча иштөөнү уюштуруу өз ара байланыштагы көрүнүш: окууга үйрөтүүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу жекече тапшырмаларды аткаруу үчүн убакытты үнөмдөйт, ал эми окутууну жекечелештирүү сабактын натыйжалуулугун жогорулатууга көмөктөшөт. Тексти окуу же сабактагы тиешелүү көнүгүүлөрдү аткаруу учурунда студент коюлган милдетти чечүү үчүн кандайдыр бир аракеттерди өз алдынча көрүү зарылдыгына туш келет. Окутуучу мындай учурда аракеттин алгоритмин айтып берүү таянычтарды көрсөтүү, башкача айтканда мындай учурга үйрөтүүнүн адаптивдүү системасы сунуштаган жекече өзгөчөлүктөрдү эсепке алуунун каражат жана формаларын пайдалануу менен, студентке зарыл болгон жардамды көрсөтөт.

Окууга үйрөнүүнүн адаптивдүү системасынын негизи болуп көнүгүүлөрдүн комплекси кызмат кылат жана алардын максаты болуп төмөндөгүлөр эсептелет: а) окуунун студенттердин айрым топторунда коррекциялоону жана көндүмдөрүн калыптандыруу жана өркүндөтүү; б) текст окуу учурунда милдет аткаруучу психикалык процесстерди өнүктүрүү жана

психологиялык механизмдерди өркүндөтүү: в) «Эки биримдиктеги» тапшырманы окуунун көндүмдөрүнүн жана жөндөмдөрүнүн тиешелүү психикалык процесстерди жана психологиялык механизмдерди өнүктүрүү аркылуу калыптандырууну чечүү;

Окууну үйрөнүүнүн адаптивдүү системасына кирген окутууну дифференцирлештирүү жана жекечелештирүүнүн каражаттары болуп текст, схема, эскертмелердин варианттары тапшырманы даярдоо мөөнөттөрүн, иштөөнүн ыргагын жана режимин жана башкаларын вариациялоо эсептелет.

Окууга үйрөтүнүн адаптивдүү системасында программалаштырылган окутуунун элементтери чоң роль ойнойт. Студенттердин жекечечилдик мүнөздөмөлөрүнө адаптациялануу анын маанилүү касиети. Сүйлөө процесстери алгоритмикалык, жарым алгоритмикалык, жарым эврикалык жана эврикалык элементтерди камтып окуу операцияларынын жана аракеттеринин калыптануусунун жүрүшүндө чечиле турган тиешелүү тапшырмалар да чечими канчалык даражада бир маанилүү болгонуна жараша, алгоритмикалык, жарым алгоритмикалык, жарым эвристикалык жана эвристикалык мүнөздү алып жүрүүлөрү мүмкүндүгү бир катар изилдөөлөрдө белгиленген. Бул маселеге арналган эмгектерде алгоритмдик тапшырмалар рецептивдик көндүмдөрдү калыптандыруу жана өркүндөтүү этаптарында кеңири колдонууга мүмкүндүгү аныкталган; окуу жөндөмдүүлүгүнүн өнүктүрүү учурунда аларды пайдалануу бир маанилүү түшүнүгү жол берген текст менен иштөөдө гана мүмкүн. Тапшырмаларды алгоритмизациялоонун даражасы бир гана тапшырманын мүнөзү менен эмес, студенттердин үйрөнүүчүлүк деңгээли жана жеке мүнөздөмөлөрү менен да аныкталып, алгоритмикалык тапшырмалардагы катуулук менен ийкемдүүлүктүн катышына таасир көрсөтөт. Англис тилде текст окууга үйрөтүүдө жекечелештирүү жана дифференцирлештирүү каражаттары болуп негизги окуя, фактыларды бөлүп көрсөтүү жөндөмүн өстүрүүчү жана түшүнүүгө көмөк көрсөтүүчү иллюстрациялар, диктордук текстер жана ар түрдүү татаалдык деңгээли бар видеофильмдер да эсептелет.

Окуу ыкмаларынын атайын көнүгүү сериялары бар жекече карточкалар да окуунун рецептивдүү көндүмдөрүн коррекциялоо үчүн кызмат кылуучу дидактикалык материал катары пайдаланылышы мүмкүн.

Студенттердин текстти түшүнүү жана интерпретациялоо ар түрдүүчө болоорун эсепке алганда, анын үстүндө коллективдүү иштөө «эс тутумдун биргелешкен фондун» түзүүгө алып келет. Мындайда студенттердин алдына: а) ар биринин өз натыйжаларын салыштыруу үчүн бир эле тапшырма; б) студенттердин өзгөчөлүктөрүнө ылайык бир нече тапшырма коюлат.

Өз алдынчалуулукту, өзүн-өзү көзөмөлдөөчүлүктүн көндүмдөрүн жана жөндөмдөрүн калыптандыруу максатында студенттерге тапшырманы тексттерди жана аларга көнүгүүлөрдү таянычтарды тандап алуунун белгилүү бир эркиндигин берүү өзгөчө мааниге ээ.

Жогоруда айтылгандарга айрым жыйынтыктарды чыгаруу менен, окууга үйрөтүүнүн адаптивдүү системасынын окутуу аспектисинин уюштуруунун төмөнкүдөй багыттарын сунуш кылуу мүмкүнчүлүгү бар:

1. Татаалдыгы жана мазмуну боюнча тапшырмаларды вариациялоо:

а) татаалдыгы боюнча ар түрдүү тексттерди пайдалануу;

б) айрым студенттердин (студенттер топторунун) окуу жөндөмдүүлүктөрүн жана көндүмдөрүн калыптандырууга, өркүндөтүүгө жана коррекциялоого багытталган ар түрдүү татаалдыктагы тексттерди тандоо; в) чет тилде текст окууда милдет аткарган психикалык механизмдерди өнүктүрүү максатында ар түрдүү татаалдыктагы тексттерди: г) «эки бирдиктүү» психикалык мүнөздөмөлөрдү өркүндөтүү жана окуганды үйрөтүү тапшырмасы бар ар түрдүү татаалдыктагы көнүгүүлөрдү тандоо;

2. Тапшырманы аткаруунун шарттарын вариациялоо:

а) алардын пайдаланылышына жараша мүнөзү жана таянычтардын толуктугу боюнча; б) тапшырманы аткарууга ажыратылган убакыт саны боюнча; в) көзөмөлдөөнүн жолу жана формасы боюнча; г) иштөө режими жана формасы боюнча (жекече, топтук, фронталдык, коллективдүү); д) алгоритмикалык көрсөтмөлөрдүн мүнөзү, кадамдардын саны, кыймыл

аракеттери боюнча; е) текст жана тапшырмаларды тандоодо студенттердин өз алдынчалуулук жана эркиндик даражасы боюнча.

ЖОЖдо англис тилде окууга үйрөтүүнүн жекечелештирүү жана дифференцирлештирүү проблемасын чечүүгө карата, биз бул бапта карап өткөн окууга үйрөтүүнүн адаптивдүү системасын дифференцирлештирилген мамилени ишке ашыруунун бир жолу катары пайдалануу, студенттердин потенциалдык мүмкүнчүлүктөрүн максималдуу өнүктүрүүгө жана окутуу процессинин интенсификациялоого багытталган окууну уюштуруу үчүн база болуп берүүсү мүмкүн.

ЭКИНЧИ ГЛАВА БОЮНЧУ КОРУТУНДУ

1. Өз адынча иштөөнү уюштурууну биз өз алдынча иштөөнүн тышкы зарыл шарттары менен, студенттин жекече өзгөчөлүктөрүнө (ички шарттарга) жараша анын өз алдынчалуулугуна жетүүсүн камсыз кылуучу окуу ишмердүүлүгүн уюштуруучу психологиялык структурасынын элементтерин түзүү процесси катары карайбыз.

2. Студенттеринин өз алдынча иштөөсүн ийгиликтүү уюштуруунун ички шарттарынын башкысы болуп окуу ишмердүүлүгүнүн өз алдынча жөндөп туруучулуктун жогорку деңгээли эсептелет.

3. Психологиялык-педагогикалык адабияттардын анализи окутуу процессине окутууну дифференцирлештирүү жана жекечелештирүү усулдарын киргизүү проблемасына карата мамилелердин ар түрдүүлүгүн көрсөтүү. Бирок азыркы учурда студенттердин психикалык өнүгүүсүн жеке өзгөчөлүктөрүн эсепке алуу, оперативдүү методикалардын жана диагностиканын жетишсиз иштелип чыгылгандыгынан улам кыйынчылык жаратууда.

4. Топ ичиндеги жекечелештирүү, негизинен өз алдынча иштөө формасында ишке ашырылат. Англис тилдеги тестер менен өз алдынча иштөөнү дифференцирлештирүү алардын лексикко-грамматикалык жана логико - композициялык жактан таризделүүсүнө, текстин мазмунун жана маанисин түшүнүүнүн татаалдыгына жараша ишке ашырылат. Текст-

таянычтар менен топтук маектешүүгө чейин да, анын жүрүшүндө да өз алдынча иштөөнүн негизинде студенттерде окуунун жана сүйлөшүүнүн коммуникативдик жөндөмдөрү өнүгөт.

5. ЖОЖдордо окутуунун мазмунун дифференцирлештирүүнү чечүүнүн бир жолу англис тилде окууну үйрөтүүнүн адаптивдүү системасын түзүү болуп калуусу мүмкүн. Окууга үйрөтүүнүн адаптивдүү системасы дидактикалык чаралардын системасы катары практикалык сабактардагы жана сабактан тышкары иштердеги көнүгүүлөрдүн, таянычтардын окутуунун, каражат жана ыкмаларынын комплекстерин өзүнө камтыйт. Окууга үйрөтүүнүн адаптивдүү системасына кирген жана студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруу үчүн кызмат кылган окутууну индивидуализациялоо жана дифференциациялаштыруунун каражаттары болуп тесттердин схемалардын варианттары тапшырмаларды даярдоо мөөнөттөрү иштөөнүн темпин жана режимин вариациялоо эсептелет.

6. Тилдик эмес факультеттерде чет тилде окутуу процессинде текстти аудиториядан тышкары өз алдынча окууга өзгөчө орун ажыратылган. Аудиториядан тышкары өз алдынча иштер окуунун жана адистик боюнча тексттерди редакциялоонун көндүмдөрүн өнүктүрөт. Тексттердин мазмуну жана дифференцирлештирилген тапшырмалар англис тилде окууга кызыгууну өстүрөт.

7. Изилдөөнүн жүрүшүндө биз англис тили боюнча окуу процессин уюштуруунун негизине жекече мамиле жасоо, системалуулук таанып-билүүчүлүк активдүүлүгү жана таанып-билүүчүлүктүн өз алдынчалуулугу принциптеринин негизинде студенттердин таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүн өнүктүрүү жагын алдыңкы планга коюуну сунуш кылабыз.

III ГЛАВА. СТУДЕНТТЕРДИН ӨЗ АЛДЫНЧА ИШТӨӨСҮН УЮШТУРУУНУН НАТЫЙЖАЛУУЛУГУН ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТТЕ ИЗИЛДӨӨ

§ 3.1. ЖОЖдордо студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун педагогикалык шарттары

Студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн өнүктүрүү максатында дидактикалык шарттарды иштеп чыгуу үчүн дидактикалык каражаттардын системасы жана аны ишке ашыруунун этаптары такталды. Адистиги тилдик эмес факультеттерде студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруу боюнча педагогикалык эксперимент өткөрүлдү, студенттин окуу жөндөмдүүлүгүн аныктоо ишмердүүлүктөрү тереңдетилип такталды, окутуунун жаңы методдору, каражаттары, мультимедиялык технологиялардын таасири аныкталды. Окутуучу тарабынан студенттин өз алдынча иштөөсү пландаштырылат, уюштурулат, жетектейт, көзөмөлдөйт. Англис тилин окутуу процессинде атайын дидактикалык шарттардын түзүлүшү зарыл, ал үчүн биз төмөндөгүлөрдү сунуш кылабыз:

- Студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн мазмунун калыптандыруу.
- Окутуучу окутууну оптималдаштыруу, убакытты сарптоодогу окуу процессинин эффективдүүлүгүн жогорулатуу үчүн жеке жана топтук ишти уюштурууга окуу материалдарды (издөө, анализ, тандоо, жасалгалоо, түзүүлөрдү камсыздоо үчүн);
- Окутууга материалдарды тандоону жүргүзүүгө (лексикалык жана грамматикалык көнүгүүлөрдү жана тесттерди түзөт, тексттерди алат), о.э. текст жана окуу куралын анализдөөгө компьютерди колдонушу мүмкүн.

Ошентип, компьютерди колдонуу окутуучу үчүн окуу материалдарын дайыма жакшыртуу мүмкүнчүлүгүн, окуу процессинин жүрүшүнө ыкчам көзөмөлдү, окутуунун жаңы уюштуруучу формаларын киргизүүнү камсыздайт. Окутуучу мамлекеттик билим берүүнүн стандарттарынын жана

программаларынын талаптарына ылайык студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн мазмунун калыптандырат.

Өз алдынча иштөөнүн мазмунун калыптандыруу өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

- студенттердин аудиториялык жана аудиториядан тышкаркы өз алдынча иштөөсүнө алынып чыккан маселелердин, тапшырмалардын бөлүмдөрүнүн зарыл минимумдарын аныктоону жана негиздөөнү;

- өз алдынча иштөөсүнө алынып чыккан, ар бир тема боюнча теориялык окуу материалынын жана практикалык тапшырмалардын мазмунун жана көлөмүнүн дал келүүсүн;

- окутуунун азыркы технологияларына ылайык студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн методдору менен формаларын тандоону жана сунуштоону;

- студенттердин өз алдынча иштерин аткаруу үчүн текшерүүнүн формалары менен методдорун аныктоону;

- Мамлекеттик стандартта аныкталган студенттердин даярдык деңгээлине талаптарды эске алуу менен аудиториядан тышкаркы өз алдынча иштөөнүн жыйынтыктарын баалоонун критерийлерин иштеп чыгууну.

Студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн көлөмү Мамлекеттик билим берүүнүн стандарттары менен аныкталат. Студенттердин өз алдынча иши ар бир студент үчүн милдеттүү болуп саналат жана окуу планы менен аныкталат.

Студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн мазмунун аныктоодо студенттердин өз алдынчалуулук деңгээлин эске алуу керек. Окуу процессинде izdelgen деңгээлге жетишүү зарыл.

- Студенттердин өз алдынча иштөөсүн пландаштыруу.

- Мамлекеттик стандартка жана окуу планына ылайык окуу дисциплинасы боюнча аудиториядан тышкаркы өз алдынча иштөөгө бөлүнгөн убакыттын көлөмүн пландаштыруу.

Календардык-тематикалык жумушчу программа. Окутуучу тарабынан ишти пландаштыруу – анын ишмердүүлүгүнүн зарыл элементи. Дыкаат пландаштыруу окутуучуга окутуунун алдында турган маселелерди максатка

багыттуу жана өз учурунда чечүүгө жардам берет. Азыркы учурда ар кыл окуу пландары жана чет тилин үйрөнүү курсунун программалары тандоо мүмкүнчүлүктөрү боюнча адистиги тилдик эмес түрдүү факультеттерде окутуучу окуу процессин пландаштырууну өзү ишке ашырышы керек. Көбүнчө окутуучу үч түрдөгү планды түзөт: жылдык, календардык-тематикалык, сабактык. Календардык-тематикалык план – бир сабак (окуу дисциплинасы) боюнча түзүлгөн план, ал темалардын, тапшырмалардын жана аларды окутуунун тизмегин, темаларга бөлүнгөн сааттардын санын, сабактын түрүн аныктоону, предмет аралык байланышты, методикалык камсыздоону камтыйт.

Календардык-тематикалык планды түзүүдө ар бир темада же бөлүмдө өздөштүрүүгө жаткан жана окуу материалынын мазмунун аныктаган билимди, о.э. студенттерде калыптана турган жөндөмдү бөлүп көрсөтүү зарыл.

Мында билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн көлөмүн гана эмес, о.э. ар бир этапта аларды өздөштүрүүнүн зарыл деңгээлин аныктоо маанилүү. Календардык-тематикалык планды түзүүдө билимдердин баардык элементтерин ырааттуу берүүнү аныктоо зор роль ойнойт. Бул ырааттуулук теманы берүүнүн жалпы логикасына баш ийет.

•Англис тилине окутуу процессинде өз алдынча иштөөнү студенттердин аткаруусунун эффективдүүлүгү аны уюштуруунун, пландаштыруунун, башкаруунун жана текшерүүнүн шарттарынан түздөн-түз көз каранды. Өз алдынча иштөөнү уюштурууда тапшырманы өз учурунда жана ийгиликтүү аткаруу үчүн педагогикалык шарттарды түзүүгө багытталган окутуучу менен студенттердин аракети болжолдонот. Мындай шарттарды түзүү окутуучудан студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн башкаруунун методдорунун педагогикалык-психологиялык өзгөчөлүгү боюнча билимдерди, окуу ишмердүүлүгүнө баалуулук түзүлүштөрдү, мотивдерди, максаттарды туура, кыска, так айтуу жана өзгөртүү киргизүү жөндөмүн талап кылат.

Башкача айтканда, студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн уюштуруу менен окутуучу төмөнкү суроолорго негиздүү жооп бере билиши керек:

– кандай гана окуу материалы болбосун, аны үйрөнүүдө өз алдынча иштөөнү киргизүү качан максатка ылайыктуу;

– мүмкүн болгондордун ичинен өз алдынча иштөөнүн кандай конкреттүү түрүн билимдерди өздөштүрүүнүн ар бир этабында тандоо жана колдонуу керек?

Англис тилинин практикалык сабактарында өз алдынча иштөөнү уюштуруу жана өткөрүү өзгөчө мамилени талап кылат. Ошондуктан окутуучуга сабактардын планын кылдат ойлонуу, өз алдынча иштөөнүн мазмунун жана ордун, аны уюштуруунун формаларын жана методдорун аныктоо зарыл. Ушундай кырдаалда гана студенттердин өз алдынча иши аңсезимдүү болот. Мында педагог иштин татаалдыгынын жана көлөмүнүн деңгээлин, аны аткаруудагы студенттерде келип чыккан кыйынчылыктарды жана мүмкүн болгон каталарды алдын алышы керек. Ошондой эле англис тили сабактарында өз алдынча иштөөнү уюштурууда студенттерге көзөмөл жүргүзүүнү жана жардам көрсөтүүнү туура уюштуруу керек.

Эреже катары, окутуучулар окуу материалын текшерүү жана бекемдөө процессинде өз алдынча иштөөнү колдонушат, бирок алар репродуктивдүү деңгээлде тапшырманы кыска жана так айтышат.

Өз алдынча иштөөнүн татаалдыгынын деңгээли жөнүндө айтып жатып, ал өтө эле жөнөкөй, студенттердин акыл жөндөмдүүлүктөрүнүн өнүгүшүнүн деңгээлинен төмөн болбошуна көңүл бурабыз. Өз алдынча иштөөнүн кыйынчылыктарынын акырындап өсүшү негизинен үч багытта жасалат:

- тапшырмалардын көлөмүн жана студенттердин өз алдынча иштөөсүн узактыгын көбөйтүү жолу менен;

- тапшырманын мазмунун татаалдаштыруу жолу менен;

- көрсөтмө берүүнүн ыкмаларын жана окутуучу тарабынан жардамдын көлөмүн акырындап азайтуу жолу менен.

Ошентип, студенттердин өз алдынча иштеринин эффективдүүлүгү өз алдынча иштөөнү уюштурууну жана пландаштырууну, башкарууну жана текшерүүнү камсыздаган шарттардан түздөн түз көз каранды. Бул бирдиктүү

окуу-тарбия процессинде студенттердин окуу ишмердүүлүгүн кыйыр башкаруунун методдорун жана алардын аң-сезимдүү өзүн өзү уюштуруунун ыкмаларына ээ болуудагы башкаруунун методдорун колдонууга мүмкүндүк берет. Мындай шарттарды түзүү студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн башкаруунун түз жана кыйыр методдорунун педагогикалык-психологиялык өзгөчөлүгү боюнча билимдерди, ар кандай өз алдынча иштерди студенттердин аткаруусунда окуу ишмердүүлүгүнө баалуулук түзүлүштөрдү, мотивдерди, максаттарды туура, кыска, так айтуу жана өзгөртүү киргизүү жөндөмүн талап кылат.

Окутуунун ар кандай этаптарындагы мындай өзгөрүүлөр студенттердин интеллектуалдык мүмкүнчүлүктөрүнүн өнүгүшүнө, келечекте үзгүлтүксүз өзүнө өзү билим берүүгө аларды даярдоого жардам берет англис тили сабактарында алардын өз алдынча иштөөсүн уюштурууда жаңы программаларды жана тесттерди колдонуунун эффективдүүлүгүн белгилеп кеткибиз келет:

- аткаруунун тездиги;
- тапшырмалардын тактыгы жана кыскалыгы;
- автоматтык текшерүү;
- иштин фронталдык, топтук, жуптук жана жеке формалары;
- тапшырмалардын дифференцирлөөсү;
- өздүк темпте иштөө мүмкүнчүлүгү;
- тапшырмалардын ар түрдүүлүгү;
- кептик ишмердүүлүктүн ар кандай түрлөрүн иштеп чыгуу;
- тестирлөө мүмкүнчүлүгү;
- дисциплинаны үйрөнүүгө мотивацияны күчөтүү.

Окутуу процессинде англис тилин окутуунун азыркы этабында студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн ролу өсүүдө, анын эффективдүүлүгү жаңы программаларды жана тесттерди колдонуунун негизинде жогорулоодо.

Окутуучу студенттердин өз алдынча иштөөсүн жетектөө мезгилинде студенттерге ар түрдүү консультация берет:

- өз алдынча иштөөнүн методикасы боюнча, предмет боюнча конкреттүү тапшырмаларды аткаруу боюнча, эмгекти илимий уюштуруу боюнча, аткарылуучу өз алдынча иштөөнүн сапатын баалоонун критерийлери боюнча;
- студенттердин максаттары, каражаттары, эмгекти көп талап кылышы, аткаруунун мөөнөтү, текшерүүнүн формалары боюнча.

- Өз алдынча ишмердүүлүктү аткарууну текшерүү. Студенттердин өз алдынча иштөөсүн текшерүү үчүн ар түрдүү формалар, методдор жана текшерүүнүн технологиялары колдонулушу мүмкүн.

- формалары: тестирлөө, өзүнө отчёт берүү, бет ачаарлар (презентациялар), кейстер, чыгармачылык ишти коргоо, текшерүү иштери ж.б.

- текшерүүнүн методдору: практикалык иштер, зачёттор, коллоквиумдар, лабораториялык иштер, практикалык иштер, аңгемелешүү, сынактар (экзамендер), дилбаяндар.

- текшерүүнүн технологиялары: кырдаалдык, рейтингдик баалоо, портфолио, өзүнө өзү баалоо ж.б.

Студенттердин уюшулган өз алдынча иштеринин жыйынтыктарын баалоонун жалпы педагогикалык критерийлери болуп саналат: окуу компетенцияларынын деңгээлинде окуу материалын студенттердин өздөштүрүү деңгээли; практикалык тапшырмаларды аткарууда теориялык билимдерди студенттердин колдонуу жөндөмү; окуу көндүмдөрүнүн калыптангандыгы; жооп берүүдөгү негизделгендик жана тактык; талаптарга ылайык отчёттук материалды жасалгалоо; өз алдынча иштөөнү аткарууга чыгармачылык мамиле; аналитикалык прогноздук, рефлексдик жөндөмдөрдүн калыптаныш деңгээли; оозеки жана жазуу түрүндө пикир алышууга ээ болуу деңгээли; жаңы технологияларга ээ болуу жана аларды пайдаланууну түшүнүү деңгээли, маалыматка сынчыл мамиле жасоо жөндөмдүүлүгү; өз окуусуна жана өз алдынча ишмердүүлүгүн уюштурууга жоопкерчилик.

- Англис тилин жогорку окуу жайларда окуп үйрөнүүнүн төмөндөгүдөй функцияларын болуп көрсөтүүгө болот:

- Англис тилин үйрөнүүдөгү таанып билүү кызыкчылыгын мотивациялоо;
- Студенттердин окуу ишмердүүлүгүн калыптандыруу;
- Студенттердин өз алдынча иштерди аткаруу боюнча жөндөмдүүлүгүн калыптандыруу;
- Аналитикалык диагностикалык конструктивдүү, уюштуруучулук, коммуникативдүү, рефлексивдүү билгичтиктерди калыптандыруу;
- Толеранттуулукту, эмоционалдуу туруктуулукту ж.б. жеке инсандык оң сапаттарды өнүктүрүү.

Студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу үчүн педагогикалык экспериментте окутуучуларга коюлуучу негизги талаптар:

- Студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн уюштуруу боюнча окутуучулардын кесиптик-педагогикалык компетенттуулугу;
- Студенттердин өз алдынча билим алуусуна карата кызыгуусун, керектоосун ойготуу, онуктуруу;
- Студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүнүн максаттуулугу; алардын ар бир сабакта жана жыл ичинде аткаруучу өз алдынча иштеринин мазмуну;
- Студенттердин өз алдынча иштоосун уюштуруунун интерактивдүү методдорун жана каражаттарын тандоо.

Эксперименталдык иштин методологиясы жана методикасы социология, педагогика, психология жаатындагы көптөгөн илимий иштерде негизделип, системалык анализ жүргүзүлүп келгени белгилүү, ал эми өз алдынча ишмердүүлүктү уюштуруунун технологиялык жагы жөнүндө айтып жатып төмөндөгү компоненттерди киргизүүгө болот:

Өз алдынча ишмердүүлүктүн максаттык компоненти. Максаттарды тандап алуу негиздери болуп Мамлекеттик билим берүү стандарты тарабынан аныкталган дисциплинанын бөлүмдөрү болуп эсептелет. Мындан сырткары, өз алдынча ишмердүүлүктүн максаттары мотивациялык, когнитивдик

ишмердүүлүк компоненттерди камтыган кийинки өзүн өзү билимдүү кылууга даярдыктын түзүлүшүнө ылайык келиши керек.

Өз алдынча ишмердүүлүктүн мазмундук компоненти. Өз алдынча ишмердүүлүктүн мазмунун тандоонун негиздери болуп жогорку окуу жайлардын Мамлекеттик билим берүү стандарты өзүн өзү билимдүү кылуунун булактары (адабияттар, тажрыйба, өзүн өзү анализдөө) эсептелет. Студенттердин жекече-психологиялык өзгөчөлүктөрү (үйрөнүү, үйрөнгөндүк, окугандык, интеллект, кызыгуу, окуу ишмердүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрү). Мында окуу материалдарын тандоо маанилүү роль ойнойт, анткени биз анын жардамы менен окутуунун мазмунуна маалыматтарды алабыз. Бирок, студенттин керектөөсүнөн сырткары маалымат ал үчүн эч кандай мааниге ээ эмес, жана эч кандай таасир көрсөтпөйт, же маалымат анын керектөөлөрүнө туура келип эмоциялык кайра иштетүүгө кабылса, анда ал кийинки ишмердүүлүккө импульс алат. Бул үчүн окуу материалынын мазмуну окууга жеткиликтүү болуш керек, андагы билимдерден келип чыгышы керек, жана студенттердин турмуштук тажрыйбаларына таянат, ошол эле учурда материал жетиштүү түрдө татаал болушу керек.

Өз алдынча ишмердүүлүктүн өз алдынчалуулугунун жүрүшүн текшерүүдө студент төмөнкү дидактикалык талаптарды жетекчиликке алышы керек.

-өз алдынча иштердин системасы негизги дидактикалык маселерди чечүүгө, студенттердин терең жана бекем билимдерге ээ болуусуна, өз алдынча жөндөмдүүлүктөрдүн аларда өнүгүшүнө, билимдерге өз алдынча ээ болуу, кеңейтүү жана тереңдетүү жөндөмүн калыптандырууга, аларды практикада колдонууга жардам бериши керек.

-өз алдынча иштердин системасы дидактиканын негизги принциптерин, баарынан мурда жеткиликтүү жана системалуулукту, практика менен теориянын байланышын, аң-сезимдүү жана чыгармачылык активдүүлүктү, жогорку илимий деңгээлдеги окутуунун принцибин канааттандырышы керек;

– иштин системасына киргендер окуунун максаты жана милдети боюнча ар түрдүү болушу керек, себеби, ар түрдүү билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү студенттерде калыптанышын камсыздайт;

Өз алдынча ишмердүүлүк үчүн мазмунду тандоодо колдонуунун эффективдүүлүгүн жогорулатууга жардам берүүчү төмөнкү педагогикалык шарттарды эске алуу зарыл:

– окутуучулар менен студенттердин ишмердүүлүгүн оптималдаштыруучу дидактикалык каражаттарды билим берүү процессине киргизүү;

– өз алдынча ишмердүүлүктүн эффективдүүлүгүн жогорулатуу үчүн текшерүүчү-диагностикалык процедуралардын ролун күчөтүү;

– билим берүү процессинин дидактикалык каражаттарын колдонуу аркылуу студенттердин өз алдынчалуулугун активдүү издөөчү деңгээлин калыптандыруу;

– окуу ишмердүүлүгүнүн жекече стилдерин эсепке алуу.

Өз алдынча ишмердүүлүктүн мазмунун тандоонун шарттарына ар кандай факторлордун жетиштүү бир нече тобун киргизүүгө болот, бирок биздин оюбузча, төмөндөгүлөрү чоң роль ойнойт:

1. Окутуучу менен биргеликте жана өз алдынча ишмердүүлүктүн көлөмүн туура айкалыштырууну камсыздоо.

2. Аудиторияда жана андан сырткары иштерде студенттердин ишин методикалык туура уюштуруу.

3. Чыгармачылык процесске өз алдынча ишмердүүлүк процессин айландыруу максатында зарыл методикалык материалдар менен студентти камсыздоо.

4. Өз алдынча ишмердүүлүктүн өз алдынчалуулугунун жүрүшүн текшерүүдө окутуучу төмөнкү дидактикалык талаптарды жетекчиликке алышы керек:

– өз алдынча иштердин системасы негизги дидактикалык маселелерди чечүүгө, студенттердин терең жана бекем билимдерге ээ болуусуна, өз алдынча жөндөмдүүлүктөрдүн аларда өнүгүшүнө, билимдерге өз алдынча ээ болуу,

кеңейтүү жана тереңдетүү жөндөмүн калыптандырууга, аларды практикада колдонууга жардам бериши керек;

– өз алдынча иштердин системасы дидактиканын негизги принциптерин, баарынан мурда жеткиликтүү жана системалуулукту, практика менен теориянын байланышын, аң-сезимдүү жана чыгармачылык активдүүлүктү, жогорку илимий деңгээлдеги окутуунун принцибин канааттандырышы керек;

– иштин системасына киргендер окуунун максаты жана милдети боюнча ар түрдүү болушу керек, себеби, ар түрдүү билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү студенттерде калыптанышын камсыздайт;

– Аудиторияда жана аудиториядан сырткаркы иштерде аткаруунун ырааттуулугу мурунку өз алдынча ишмердүүлүктөн логикалуу келип чыгышы керек жана кийинкилерин аткаруу үчүн негизди даярдайт. Мындай шартта өз алдынча иштердин ортосунда «жакынкы» байланыш гана эмес «алыскы» байланыш да камсыздалат. Бул маселени чечүүнүн ийгилиги окутуучунун педагогикалык чеберчилигинен гана эмес, ошондой эле анын иштердин системасындагы, студенттердин таанып-билүүчүлүк жөндөмдүүлүктөрүнүн өнүгүшүндөгү, алардын ой жүгүртүүсүндөгү жана башка сапаттарындагы ар бир өз алдынча ишмердүүлүктүн маанисин жана ордун кандай түшүнөрүнөн дагы көз каранды.

Өз алдынча ишмердүүлүктүн текшерүүчү-оңдоочу компоненти. Текшерүүнүн каражаттарын кылдат тандоону, эталонду аныктоону, текшерүүнүн жекече формаларын иштеп чыгууну камтыйт. Студенттерде өз алдынча окуунун туруктуу мотивдери, сабактардын жүрүшүндө дайыма жакшыртуу, өзүн өзү билимдүү кылуу, өзүн өзү тарбиялоо жана өзүн өзү уюштуруу калыптанат. Мындай сабак өз алдынча жана окуу-машыгуучу ишмердүүлүктү сарамжалдуу уюштурууга үйрөтөт. Өз алдынча ишмердүүлүк мазмуну жана формасы боюнча ар түрдүү болушу мүмкүн, бул предметке студенттердин кызыгуусун олуттуу жогорулатат жана окутуу процессин жакшыртууга таасир этет.

Педагогикалык изилдөөдөгү ар бир кадам методдордун комплексин пайдалануу менен байланышкан. Ал этаптуу маселедеги объектте анын адекваттуулугун көрсөтүүсү аныкталат (теориялыктан эмпирикалыкка чейин). Эмпирикалык методдор педагогикалык экспериментте (констатациялык жана калыптандыруучу) бир бүтүндүккө биригишет. Экспериментти пландаштырууда биз төмөндөгү жоболорду негиз кылып алдык.

Педагогикалык экспериментте дидактикалык срездер методикасы пайдаланылды. Алар анык бир эксперименталдык убакыттын бөлүгүндө калыптануучу сапаттын деңгээлин диагностикалоо максатында жүргүзүлгөн. Педагогикалык изденүүнүн көп этаптуулугун жана татаалдыгын эсепке алуу менен бул срездерди өткөрүүдө ошол эле баштапкы анык методдор комплекси пайдаланылды. Алынган жыйынтыктар салыштырмалуу математикалык жана статикалык анализдер тарабынан ишке ашты. Бирок эң биринчи констатациялык жана калыптандыруучу этаптардын процедурасын иштеп чыгуу зарыл..

Констатациялык эксперимент тигил же бул сапатты өлчөөнү божомолдойт. Тилдик эмес факультеттердин студенттери тарабынан жогорку көрсөткүчтөр алынган, мотивациялык компоненттер боюнча –78,6% жана 60,8% ге дал келген; көрсөткүчтөр арасындагы айырма бир деңгээлдин чегинде болгон. Ал өз алдынча ишмердүүлүккө болгон даярдыктын сапатынын максатка багытталган калыптануусунун зарылдыгын божомолдоп көрсөтөт.

Компоненттер (мотивациялык, операциялык, теориялык) арасындагы чачылуу теориялык системаларына дал келип, ал системанын өзүн жок кылууга алып келүүсү мүмкүн. Ошондуктан карама-каршылыктарды жок кылуу үчүн артта калган элементтерди тартууга багытталган окутуучу менен студенттин атайын ишмердүүлүгү зарыл. Андан кийинки логикалык кадам болуп корреляциялык көз карандылыкты аныктоо саналат. Ал студенттердин өз алдынча ишмердүүлүккө болгон даярдыгынын калыптануучулук деңгээли менен алардын окуудагы ийгиликтеринин арасындагы божомолдуу тикедентике көз карандылыкты тастыктамак

Тажрыйбалык-эксперименталдык иш ар бир студенттин жекече өзгөчөлүктөрүн жана тилдик ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө тапшырмалардын мазмунунун багыттуулугун эске алуунун шарттарында ЖОЖдордо англис тилин окутууда студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүнүн шарттарын текшерүүнү талап кылды.

Эксперименталдык изилдөө ОшМУнун тилдик эмес факультеттеринде этаптар боюнча жүргүзүлдү.

Тажрыйбалык-эксперименталдык иштин максаты: англис тилин окутууда студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн калыптандырууга жардам берүүчү педагогикалык шарттардын комплексин текшерүү.

Тажрыйбалык-эксперименталдык иш үч этапты камтыды:

1. Констатациялоочу.
2. Калыптандыруучу.
3. Текшерүүчү.

1. Констатациялоочу этаптын максаты: англис тили сабактарында студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун баштапкы абалын диагностикалоо.

1. Окутуучу менен аңгемелешүүдө төмөндөгүдөй суроолор берилди:

- өз алдынча ишмердүүлүк сабакта кандай орунду ээлейт?
- өз алдынча ишке сабакта канча убакыт бөлүнөт?
- өз алдынча иш үчүн тапшырмалар кандай форма боюнча берилет?
- өз алдынча иштин кандай түрлөрү колдонулат?
- өз алдынча иш үчүн тапшырмаларды тандоодо деформацияланган мамиле колдонулабы?
- өз алдынча (жекече) тапшырмаларды даярдоодо кандай методикалык окуу куралдары пайдаланылат?

2. Жетишүү жана өнүктүрүү боюнча кайсы группа экендигин тактоо: модулдук рейтингдерин карап чыгуу.

3. Өз алдынча тапшырмаларды аткаруу менен студенттердин кыйынчылыктарды башынан кечирип жаткандыгын, кандай билимдер,

билгичтиктер жана көндүмдөр жакшы калыптангандыгын аныктоо, фронталдык өз алдынча ишмердүүлүктүн жыйынтыктары менен таанышуу.

Констатациялоочу этапта жалпы окуу жөндөмдүүлүктөрүнүн калыптаныш деңгээлдеринин ачууга зор көңү бурулат. Жаңы материалды түшүндүрүүдө студенттер кунт коюп угушат, бирок окутуучу айтканда гана жазышат. Ошондой эле көпчүлүгү жаңы материалды тез жана туура кабыл алууга жөндөмдүү, бирок, мында студенттердин угуу жөндөмүнүн жогорку деңгээли калыптанды деп айтууга болбойт. Бул жерде студенттер жаңы материалды талдай алышат, «баары түшүнүксүз» деген кырдаал түзүлбөйт. Ошондой эле алар билдирме (справочный) материалдарын эркин пайдалана алышат. Ошентип, студенттердин адабияттар менен иштөөсү орточо деңгээлде деп айтууга болот.

Татаалдыктын орточо деңгээлиндеги тапшырмаларды аткарууда көпчүлүк студенттер өздөрүн активдүүлүгүн көрсөтүшөт, бирок кыйынчылыктарга туш болуу менен алар аргасыз абалга келишет да керектүү чечимди сунуштай алышпайт. Демек, бул аудиторияда тааныш кырдаалдарда билимдерди колдонуу жөндөмү менен тааныш эмес кырдаалдарда билимдерди колдонуу жөндөмү тиешелүү түрдө орточо жана төмөнкү деңгээлде. Өз аракеттерин пландаштырууну жана жыйынтыктарды баалоону студенттер дээрлик билишпейт, ошондуктан окуу жөндөмдөрүнүн бул түрлөрү калыптануунун төмөнкү деңгээлине ээ.

Баалоонун ошондой эле натыйжасы өз алдынча ишмердүүлүк үчүн тапшырмалардын мазмунун тандоодо эске алынган критерийлердин төмөнкү топтору бөлүнүп көрсөтүлдү жана алардын негизинде англис тилин окутууда студенттердин өз алдынча иштерин колдонуунун эффективдүүлүгүн текшерүү жүргүзүлдү. Когнитивдик критерийлер: билимдердин ийкемдүүлүгү, билимдердин бекемдиги. Ишмердүүлүк критерийлери: жалпы окуу жана атайын тилдик жөндөмдүүлүктөрдүн калыптанышы. Инсандык критерийлер окуу- өз алдынча ишмердүүлүгүнүн мотивдерин, өз алдынча ишмердүүлүк менен канааттанууну; студенттердин тилдик жөндөмдүүлүктөрүн; эмгекти

сүйүүсүн жана эмгекчилдигин; өзүн өзү билимдүү кылуу жана өзүн өзү уюштурууга керектөөлөрүн баалоого мүмкүндүк берет. Бул аудиториядагы студенттерде ишмердүүлүктүн орточо деңгээлин байкоону көрсөттү.

Студенттердин өз алдынча иштөөсүнө бөлүнгөн сааттардын санынын бир кыйла көбөйтүлүшү аны башкарууга, уюштурууга, камсыздоого, көзөмөлдөөгө, окуу процессинин катышуучуларынын ролу жана иш-аракеттерине жаңыча мамиле жасоону, башкача айтканда башкаруунун комплекстүү программасын иштеп чыгууну талап кылат. «Өз алдынча иштөө» системасында башкаруунун алдына конкреттүү милдеттер коюлган: өз алдынча иштөөнү уюштуруу жана өткөрүү планын иштеп чыгуу ар бир тапшырманын максатын жана анын түрүн аныктоо, окутуучулардын жана студенттердин «өз алдынча иштөө» системасындагы ишмердүүлүктөрүн өткөрүүнүн планына жана конкреттүү окуу кырдаалына ылайык координациялоо жана жөнгө салуу; өз алдынча иштөөнү өткөрүү деңгээлин баалоо, анын натыйжалуулугун сандык жана сапаттык эсеби:

Бүгүнкү күндө студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн иштиктүү концепциясы иштелип чыгылган жана студенттердин өз алдынча иштөөсүн окутууну интенсификациялоонун негизинде уюштуруунун модели сунуш кылынган. Бирок, ЖОЖдо студенттердин өз алдынча иштөөсүн башкаруунун абалынын тереңирээк анализи бир катар карама-каршылыктардын жана проблемалардын бар экендигин күбөлөндүрөт. Алсак студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн маңызын түшүнүүдө биримдиктин жетишсиздиги: бул иштин мазмуну жана формасы, ар түрдүү тапшырмаларынын түрлөрү чектелүү жана бир жактуу трактовкаланбайт; ар түрдүү предметтерден алынган тапшырмалар жана алардын көлөмдөрү макулдашылбай, бул нерсе студенттердин жүгүнүн тең салмактуу эместигине же оорлугуна алып келүүдө; студенттер тарабынан аткарылган тапшырмалар көп учурда ар түрдүү себептер менен көзөмөлгө алынбай, өз алдынча окуу ишмердүүлүгүн стимулдаштыруу муктаждыгы көңүл сыртында калат; өз алдынча иштөөнү көзөмөлдөө формаларын иштеп чыгуу жана колдонууда система жок; студенттердин өз алдынча иштөөсүн башкаруу

боюнча теоретикалык иштелмелер студенттердин өз алдынча иштөөсүн окуу процессине кийирүүдө жарала турган проблемаларды эсепке албайт. Студенттердин өз алдынча иштөөсүн башкаруунун атайын программасын иштеп чыгуу менен байланышкан перспективалуу багыт ишке ашырылбады. Структуралык жактан алганда, мындай подпрограммалар башкаруунун бир же бир нече милдеттерин чечүүнү баяндаган өз ара байланыштагы подпрограммалардын жыйындысы катары чыгат. Өзөктүк элемент катары мындай программа студенттердин өз алдынча иштөөнү декан жана анын орун басарлары тарабынан борборлоштуруп башкарууну камтып, ошол эле учурда факультеттин баардык кызматкеринин жана студенттердин өз алдынчалуулукту жана демилгелүүлүктү көрсөтүү мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүнү да белгилейт.

Студенттердин өз алдынча иштөөсүн башкаруунун жалпы шарттары. Студенттердин өз алдынча иштөөсүн оптималдаштыруу үчүн биринчи кезекте чечүүнүн талап кылган проблемалар төмөнкүлөр: а) студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн тышкы камсыздалышы, өз алдынча иштөө үчүн орун даярдоо жана аны жабдуу; маалыматтын методикалык каражаттарды иштеп чыгуу; студенттердин өз алдынча иштөөсүн деталдаштырып пландоо (тиешелүү графиктерди түзүү), студенттердин жана окутуучулардын убакыттык бюджетинин нормаларын сактоо; б) студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн ички камсыздалышы; жекече өзгөчөлүктөр эсепке алуунун, стимулдаштыруунун, окуунун талаптары, көзөмөлдөө системасы жана максаты жөнүндөгү маалыматтардын жардамы менен окутуучу жана студенттердин ортосунда позитивдүү кайтарылма байланыштын түзүлүшү; студентти окуу технологиясына үйрөтүү. Бул проблемаларды чечүүнүн өзөгү - окуу процессинин катышуучуларынын биргелешкен ишмердүүлүгүн башкаруу, функцияларды бөлүштүрүү жана студенттердин өз алдынча иштөөсүн турмушка ашырууда максатка ылайыктуу таасир этүү.

§ 3.2. Тажрыйба –эксперименталдык изилдөөнү уюштуруунун критерийлери жана анын усулдары

Тажрыйба эксперименталдык ишти уюштурууга анын эффективдүүлүгүнүн критерийлерин издөө этабы жол көрсөттү. Белгилей кетели, тандалып алынган кесипте эмгектенүүгө даярдык жана талаптарына личносттун психологиялык - физиологиялык өзгөчөлүктөрүнүн адекваттуулугунун критерийлери жана көрсөткүчтөрүнүн проблемасы илимий адабиятта көп деле бир жактуу чечилген эмес. Анан калса, «критерий» түшүнүгүнүн өзү ар түрдүү булактарда ар башкача аныкталып жүрөт. Алсак, Советтик чоң энциклопедияда (1968-ж) аны мындайча түшүндүрүшөт: кандайдыр бир нерсени баалоо, аныктоодо же классификациялоодо негиз болуучу ой жүгүртүүнүн, баалоонун чен - өлчөмү,

М.М.Розенталдын редакциясы астындагы философиялык сөздүктө: критерий кандайдыр бир нерсени баалоо үчүн чен-өлчөм, бул же тигил ырастоолор гипотезанын чындыгын же жалгандыгын текшерүү каражаты .

Критерийлер түшүнүгү көптөгөн авторлор тарабынан каралып аны «бир чечимди ыктымалдуу көп чечимдердин ичинен тандап алуу боюнча кызмат кылган негизги белги» же бир нерсени аныктоодо же калассификациялоодо негиз болгон белги «катары» аныкташат.

Англис тилдердин сөздүгүнө ылайык, критерий бул предметтерди аныктоо баалоо үчүн чен өлчөм: классификацияга негиз кылып алына турган белги. Критерий - гипотезанын чындыкка жакындашуусу жөнүндө чечимди бөлүштүрүү жана кабыл алуунун теоретикалык моделин иш методдорун айкалыштырган көрсөткүч, бул - эсеп кысап жүргүзүү үчүн кабыл алынуучу көрсөткүчтөр болуп, алардын сан жагынан мааниси боюнча ишмердүүлүктү ишке ашыруу учурунда коюлган максатка жетүү жана милдетти чечүүнүн даражасы жөнүндө жыйынтык чыгарууга мүмкүн болгон көрсөткүчтөр. Ошону менен бирге эле, сан жагынан критерийлерди билүү, максатка (жеке же жалпы) жетүү жөнүндө жыйынтык чыгаруу үчүн али жетишсиз. Мындай

жыйынтыктарды чыгарууга мүмкүндүк бере турган нормаларды (критерийлердин алдын ала белгиленген маанисин) аныктоо талап кылынат.

Эффективдүүлүктүн критерийлерине ишмердүүлүктүн объективдүү тарабын жана адамдардын ишмердүүлүккө карата субъективдүү мамилесин чагылдыруучу көрсөткүчтөрдү таандык кылышат. Мында критерийлер системасы унификацияланууга тийиши, башкача айтканда ага кирген көрсөткүчтөрдүн мазмуну жана математикалык берилиши боюнча бирине-бири карама - каршы болбоосу шарт. Алар бири-бири менен жалпыраак критерийлерге баштапкы болуп кызмат кылып бере тургандай мүнөздө байланышта болушу керек. Башкача айтканда эгерде ишмердүүлүктүн жалпы максаты анын структуралык бөлүктөрүн шарттап ал бөлүктөр максаттардын өзүнчө бир дарагын түзгөн болсо, анда ар түрдүү иерархиялык денгээлдердин критерийлери да критерийлердин дарагын түзүшөт: ылдыйкы денгээлдеги критерийлер жогорураак денгээлдердеги эффективдүүлүктүн критерийлеринен келип чыгат.

Критерийлер белгилүү бир талаптарды канааттандырышы керек. Критерийлердин мааниси, анын профессионалдык ишмердүүлүктүн эффективдүүлүгүнүн көрсөткүчү катарындагы мааниси менен аныкталат. Тандалма критерийлер ошондой эле профессионалдык ишмердүүлүктүн бардык маанилүү тарабын чагылдыруусу керек (критерийдин толуктугу). Критерийдин ишенимдүүлүгүнө даражалары ылайык келип, анда ал профессионалдуулук ишмердүүлүктүн туруктуу, стабилдүү параметрлерин мүнөздөп, ишенимдүүлүк убакыттын ар башка интервалында критерийлерди кайра өлчөөлөрдүн корреляциясы менен бааланат. Жетишсиз ишенимдүүлүк кээде критерий катары пайдаланылган маалыматтын так эместиги же критерийди туура эмес өлчөөлөр менен байланышта болот. Ишенимсиздик иштин анча деле узак эмес мезгилдерин изилдөөлөрдө көрүнүшү мүмкүн, анткени кыска убакытта респонденттердин ортосундагы туруктуу айырмачылыктарды аныктоого мүмкүн эмес. Ишенимдүүлүктүн эксперттик баалануусуна бир эле респонденттердин ар түрдүү эксперттер тарабынан баалануусунун

корреляциясы ылайык келет. Тандалган критерийлер жогорку жана ылдыйкы профессионалдык жарамдуулуктардагы талапкерлерди айрылашы керек (критерийлердин дискриминанттуулугу). Оңтойлуулукту (практичность) да ыңгайлуу сапаттарга кошушат. Оңтойлуулук дегенде көбүнчө тиешелүү жыйынтыктардын жөнөкөйлүгүн жана аз чыгымдуулугун түшүнсө болот.

Көрүп тургандай, белгилердин баарын эле критерий катары классификациялоого болбойт. Критерий болуусу үчүн белгилүү бир талаптарга ылайык келиши керек. Бул талаптар баарыдан мурда философиялык адабиятта чагылдырылган.

Критерийлер төмөнкү талаптарды канаттандырышы керек: биринчиден, алар объективдүү болушу, башкача айтканда субъекттин аң-сезимине жана эркине карабастан үйрөнүлүп жаткан предметке мүнөздүү болгон белгилерди чагылдырышы керек; экинчиден алар предметтин эң маанилүү белгилерин камтып туруулары керек; үчүнчүдөн, өзүлөрүнүн эң манилүүлүгүнө жараша бул белгилер ошол предмет же көрүнүштү туруктуу мүнөздөп турушу зарыл; төртүнчүдөн, критерийлердин мүнөздүү белгиси болуп анын кайталанып туруусу саналат.

Кесиптик эффективдүүлүктүн критерийлери катары түздөн-түз объективдүү көрсөткүчтөрдү пайдаланышат. Алсак профессионалдуу жарамдуулукту прогноздоо методдорун иштеп чыгууда үйрөнүүчүлүк критерийлери пайдаланылып, алар үйрөнүүнүн алдындагы жана даярдыктын денгээли, жетишилген натыйжа катарында чыгышат (63).

Чет өлкөлүк жана ата мекендик психологиялык-педагогикалык адабияттардын анализи инсандын профессионалдык калыптануусунун ар бир этабындагы «иштин сапатын», натыйжалуулугун аныктоочу жалпы кабыл алынган критерийлердин жоктугун күбөлөндүрөт. Алсак, Е.В. Брылева [31] профессионалдык өзүн-өзү аныктоонун маселелерин талдап, «критерийдин түбөлүктүү проблемасын» бөлүп көрсөтөт: бул же тигил иш-чаранын каалаган оңтойлуу жана чен-өлчөмдүү натыйжалары кандай болушу керек? «Жакшы тандоону» эмнелер мүнөздөйт жана аны кантип өлчөөгө болот? Иштин

индивиду каалаган натыйжасына түз же кыйыр түрдө алып келген чечим али «жакшы» чечимдин кепилдиги боло албайт. Ал жаңылыш маалыматтын жана жалган концепциянын негизинде кабыл алынып, ал эми жакшы аяктоосу таптаза кокустук болуп калуусу мүмкүн. Ошондой эле белгилүү бир ролду ойноосу мүмкүн болгон натыйжалуулуктун потенциалдуу критерийлеринин арасына төмөнкүлөрдү кошот: аң сезимдин өнүгүшү профессионалдык жетилүү деңгээлинин жогорулашы; реалдуу альтернативаларды же стратегияларды иштеп чыгуу; кесипти тандоодо андап-түшүнүүчүлүк менен чечим кабыл алынышы; профессионалдык маалыматтарды системалуу издөөчүлүк; аракеттин же тандоонун планын эффективдүү ишке ашыруу; кесиптик горизонтторду кеңейтүү. Бул системалардын валиддүү жана ишенимдүү критерийлерин түзүү деп белгилейт ал, бул критерийлерди ченеп - өлчөө көп учурда татаал проблема болуп эсептелет.

Биздин эмгекте критерий психикалык көрүнүш, ошол боюнча классификацияланган, тиешелүү индикатор менен бааланган белги катары каралат. Ал эми көрсөткүч бул сан жагынан айтууга жеңил болгон критерийлер. Өз алдынчалуулукту баалоонун критерийлери катары Е.В. Брылева төмөнкүлөрдү белгилейт:

- өз алдынча кесиптик ишмердикти ишке ашырууга болгон талаптын калыптанышы;
- максатты өз алдынча бөлүп алуу, өз алдынча профессионалдуу ишмердүүлүктү ишке ашырууга шайкеш келген мазмунду жана форма, методдорду тандоо жана пайдалануу жөндөмдүүлүгүнүн бар экендиги;
- окуу кесиптик процессте өз алдынча аракеттенүүнүн интенсивдүүлүгү (башкалардан басымдуулук кылуусу).

Аныкталган критерийлерге ылайык келген көрсөткүчтөр:

- 1) окуу процессинде активдүүлүгү;
- 2) кесиптик билим жана жөндөмдү алуудагы өз алдынчалуулугу (сырттан жетектөөсүз жана практикалык жардамсыз);

3) Башкалардын пикирлерине көз карандысыз көз каршка ээ болуу, айтуу жана негиздөө жөндөмдүүлүгү.

Интеллектуалдык таанып-билүүчүлүк жөндөмдөр: ар түрдүү булактардагы окуу маалыматтары менен иштөө жөндөмү, окуу маалыматтын кайра иштөөдөн өткөрүү жөндөмү, окуу тапшырмаларын чечүү жөндөмү (репродуктивдик проблемалык, бөлүктүк-изилдөөчүлүк, изилдөөчүлүк); окуу-таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүндөгү чыгармачылык денгээл, өз алдынча чечимдерге жөндөмдүүлүктүн денгээли.

Уюштуруучулук-ишмердүүлүк жөндөмү: окуу убактысын максаттуу бөлүштүрүү жөндөмү; өз алдынча окуу таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктү пландаштыруу жөндөмү, өз алдынча иштөөнү көзөмөлдөө өлчөмү; аракеттин метод жана каражаттарын инструменталдык тандоо; кызматташуудагы жардам көрсөтүү методу, кесиптик милдеттерди чечүүнүн методдорун өздөштүрүү темпи; өз алдынча окуу-таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктү уюштуруу жөндөмү.

Мотивациялык - баалуулуктуулук мамилелери: өз алдынча иштөөгө баалуулуктуулук-мотивациялык мамиле; окуу таанып-билүүчүлүк-ишмердүүлүгүндөгү адекваттуу өзү өзү сындоочулукка жөндөмдүүлүк; түрдүү даражадагы татаал милдеттерди чечүүгө умтулуу; чакан топто иштөөгө болгон каалоо; кесиптик өсүүнү стимулдаштыруу; өз алдынча окуу-таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн стили .

В.А. Козаков [61] өз алдынчалуулукту өнүктүрүүнүн төмөнкү критериалдык негиздерин бөлүп көрсөтөт: адамдын интеллекти, эмоциясы жана эрки.

Ю.А.Ленина [70] болчоктогу мугалимдин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун стилин издөө менен төмөнкүдөй критерийлерди, белгилерди жана көрсөткүчтөрдү бөлүп көрсөтөт: инсандын интеллектуалдык рефлексивдик, уюштуруучулук операциялык жана коммуникативдик жөндөмдүүлүктөрү.

Интеллектуалдык критерий өз алдынча иштөөнү уюштуруунун максаттарын, инсандын, анын ишмердүүлүгүнүн маанисине багытталган ички

көрсөтмөлөрү жана мотивдери менен айкалыштыруунун жолдору боюнча мүнөздөлөт. Бул критерийлердин белгилери өз алдынча иштөөнүн жолдорун рефлексиялоо денгээли жана аны уюштуруунун алкагында өзүн башкалар менен өз ара байланыштуулукта аңдап-сезүүнүн денгээлинен көрүнөт.

Уюштуруучулук операциялык критерий өз алдынча иштөөнү уюштуруунун алгоритмин тандоо менен байланышкан максатты ички тандоодон, план түзүү жана аткаруудан тартып уюштуруунун формаларына окуу убактысын структуралаштыруу жана өз ишмердүүлүгүн көзөмөлдөөгө чейинки жана өз алдынча иштөөнүн репродуктивдик же чыгармачыл түрлөрүн жана жолдорун тандоодон тартып сапаттуу жыйынтык чыгаруу жана анын натыйжаларын өз алдынча анализдөөгө чейинки белгилерди мүнөздөйт. Бул критерийлердин көрсөткүчтөрү болуп өз алдынча иштөөнү уюштуруунун жана анын операцияларынын (салттуулук, салттуу эместик, конструктивдүүлүк, конструктивдүү жана анын ар бир операциясын уюштуруу жолдорун пайдалануунун толуктугу) алгоритминин мүнөздөмөсү эсептелет.

Коммуникативдик критерий инсандын өзүнүн стилине карата мамилеси, окуучулардын аларды окуткан педагогтордун стилине карата мамиле жана аны баалоонун жолдору боюнча айырмаланып турат. Анын көрсөткүчү болочок мугалимдердин ар түрдүү муундагы педагогикалык салттарга карата мамилесинин мүнөзүн өзүнө камтыйт (мурастоочулук, проблемалык же конфликттик).

В.Ф.Челышева [124] студенттерди чет тилдерге үйрөтүүнү уюштуруунун принциптерин анализдөө менен андан кесиптик ишмердүүлүккө ориентация, окутуунун өсүп олтуруучу мүнөзү личносттун өнүгүүсүнө багытталгандык, окутуунун коммуникативдик багытталмалуулугу студенттердеги окуу процессине болгон кызыгууну туруктуу кармоо жана алардын интеллектуалдык активдүүлүгүн тынымсыз жогорулатуу зарылдыгын белгилейт.

Студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн, анын ичинде аларды англис тилди үйрөнүүсүнүн критерийлерин бөлүп белгилөөгө карата мамиленин бир жактуу

эместигине байланыштуу бул проблеманы, спецификасына жараша, толугураак карап чыгабыз.

Англис тилдерди билүү бүгүн ар кандай профилдеги адистин адистик даярдыгынын милдеттүү компоненти болуп эсептелет. ЖОЖдун бүтүрүүчүсү жаңы маалыматтарды издөө үчүн англис тилдеги атайын жана өлкө таануучулук адабияттар менен иштөөнүн бардык түрүн билиши керек.

Сүйлөшүү жана аудирлөө төмөнкү жөндөмдөрдү талап кылат:

- маек жүргүзүү, оозеки маалыматты түшүнүү;
- монологиялык формада, билдирме, түшүндүрмө, өз пикирин айтуу түрүндө мотивдештирилген ой-пикирлер менен чыгуу;
- 13-18 фразадан кем эмес кесиптик мүнөздөгү билдирүүнү орто темпте сүйлөө менен баяндоо;

Жазма тил чөйрөсүндө студент төмөнкүдөй жөндөмдөргө ээ болушу зарыл:

- кызматтык жазышууларды алып баруу;
- аннотациялоону аткаруу;
- анкета толтуруу;
- план тезис, билдирүүлөрдү түзөө билүү, англис тилден орус, кыргыз тилдерине жана кыргыз жана орус тилдеринен англис тилге которуу жөндөмүнө ээ болуу.

Башкача айтканда, англис тилдер тармагындагы адистерди кесиптик жактан даярдоого коюлуп жаткан азыркы талаптар конкреттүү билимдин чоң көлөмүн системалуу өздөштүрүү ага ээ болуунун темпин тездетүү, башкысы ЖОЖдо алынган билимдин запасын өз алдынча тереңдетүү жана өркүндөтүү аны практика да эффективдүү колдоно билүү, ишке чыгармачыл мамиле жасоо зарылдыгын айтуу да.

Буга таянуу менен, биз студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштурууну эффективдүүлүгүнүн бир критерий катары мотивациялык- баалуулук критерийин кабыл алдык.

А.Н. Рыблова [94] баалуулук ориентациясынын ролун мүнөздөө менен, минтип белгилейт: максат менен каражаттын кайсы бирин тандап алуу керек,

муктаждыктын кандай көрсөтмөсү (установка) жана ал кандай даражада канаттандырылууга тийиш негизгиси ишмердин ар бир эле жөндөөсү аны белгилүү бир нормаларга баш ийдирип жана тандоо актыларында аны башкарган баалуулуктук ориентациясы менен шартталган:

Ошентип, баалуулуктар ориентациясы личносттун турмуш чындыгына карата мамилесинин ички негиздерин билдирет. Ал баалуулуктар инсандын ишмердүүлүгүнүн максаты жана ага жетүүнүн каражаттары жөнүндөгү көз караштарын чагылдырып, ошонусу менен болчоктогу эле эмес, андан аркы турмуштук иш-аракетинде билимге карата мамилесин прогноздоонун маанилүү булагы болуп калат.

Башка айтканда инсандын ар - кандай эле касиетинин психологиялык маңызын түшүнүү үчүн баарынан мурда кандай муктаждык жана мотивдер, баалуулук ориентациясы адамды тиешелүү аракеттенүүлөргө көндүрөөрүн, ал эмнеликтен жана эмне максатта активдүүлүгүн көрсөтүп, эмнеден кубанып, же тескерисинче эмнеден көңүлү калгандыгын аныктоо керек. Инсандын бир эле касиетинин мындай ушундай психологиялык маазмунуна жараша ар түрдүү адамдарда таптакыр ар башкача болуп калышы мүмкүн.

Мисалы, бир студенттин тырышчаактыгы билим, көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү алып, коомдон татыктуу ордун табуу кызыкчылыгы менен байланыштуу болсо, экинчи бирөөндө турмуштук шарт-кырдаалдарга ыңгайлашуу аракети менен шартталышы мүмкүн. Студенттин личносттук багыттуулугун анын муктаждык мотив, максат, ынаным идеалдарын эсепке алуу гана анын иш аракеттеринен көрүнгөн сапаттарынын чыныгы табиятын түшүнүүгө жардам берээрин эч качан эстен чыгарбоо зарыл.

Тилде адамдын баалуулуктуулук ориентациясы, анын багыттуулугу личносттун мүнөздөмөсү катары тилдик туюнтманын мазмундук тарабынан да, спецификада тилдин эмоционалдык баалоочулук компонентинен да билинет. Тилдин эмоционалдык-баалоочулук компоненти адамдын тилинин интенсивдүүлүгүн жана эстетикалык мүнөздөмөлөрүн өзүнө камтыйт. Адамдын тилдик маданияты адамдын жалпы маданиятынын да, анын руханий

компонентинин, гуманитардык маданиятынын маанилүү бир бөлүгүнүн да эң маанилүү мүнөздөмөсүн билдирип турат.

Англис тилди үйрөнүүгө карата баштапкы талап прогматикалык багытка ээ болуп, ал окуу процессинде милдетүүлүк мотивациясы, эрктик өзүн-өзү жөнгө салуучулуктун, ошондой эле жетүү муктаждыгы менен кармалып турулат. Англис тилди окуу процессинде аларга тил таанып-билүүчүлүк (тил системаларын үйрөнүү) жана коммуникативдик сыяктуу таанып-билүүчүлүк түрлөрү кошулган.

Студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун эффективдүүлүгүнүн бир критерийи катары мотивациялык-баалуулукту аныктоо менен, тилдик эмес ЖОЖдо студенттердин англис тилди үйрөнүү боюнча ишмердүүлүгү баарынан мурда, тиешелүү мүнөздө мотивацияланышы керек.

Студент болочоктогу кесиптик ишмердүүлүгүндө тигил же бул тапшырманы сөзсүз аткаруу керек болоорун, ага берилген тапшырманын профессионалдык баалуулугун аңдап-түшүнүүсү жана бул тапшырманы түшүнүктүү жана күчү жете тургандай кабыл алышы керек.

Экинчи критерий катары биз уюштуруучулук ишмердүүлүктү бөлүп караганбыз. Аны бөлүп көрсөтүү биздин коомдо экономикалык жана саясий кырдаалдын алдын ала болжого мүмкүн эместей өзгөрүп туруусуна байланыштуу жаш адис эл чарбасынын кайсыл бир тармагында узак убакыт эмгектенүүнү ишенимдүү айта албоосу менен шартталган: эмгектик ишмердүүлүгүн алмаштырып калуу ыктымалдуулугу абдан жогору. Андыктан, студенттерге максималдуу кыска мөөнөттө жаңы кесипке ээ болууга мүмкүнчүлүк бере турган көндүмдөр зарыл. Келтирилген айрым ой-пикирлер студенттерди ЖОЖдогу даярдык учурунда эле өзүнчө окуп билим алуунун көндүмдөрүнө үйрөтүү зарылдыгын күбөлөндүрөт. Ал ортодо А.А.Дорофеевдин [43] маалыматы боюнча канааттандыралык баа алган студенттердин 58% га чейинкилери убакытты рационалдуу пайдаланууда эле кыйынчылык тартышпастан, болочоктогу кесиптик ишмердүүлүгүнүн контекстинде чыгармачылык менен ойлонуп, проблемалык окуу

тапшырмаларын өнүмдүү чечүүгө жөндөмсүз. Өз алдынча иштөөнүн өзүнүн стилинде бардык студенттердин үчтөн бири (37%) өзүнүн жөндөмдөрүн убакытты бөлүштүрүү пландоо жана рационалдуу пайдаланууга бөлүштүрүшкөнү менен алардын көпчүлүгүндө (75. 1%) кенже курстарда өз алдынча окуу иштерин максимум индивидуалдык ой жүгүртүү менен жана окутуучунун жардамысыз аткарыла турган чыгармачылык ишмердүүлүк катары түшүнүк калыптанган эмес.

Үчүнчү (коммуникативдик) критерийди бөлүп көрсөтүү окутуунун негизги катнашуу процесси, башкача айтканда ушул тилде каражаттар менен маалымат алмашуулар түзөөрү шартталган. Катнашуунун каражаты болуп кызмат кылуу маалыматты кабылдоо, топтоо жана берүүнүн каражаты болуу дегенди билдирет. Тил бул функцияларын ишке ашыруусу үчүн студенттер өздөштүрүлгөндөрдү кабылдоо, кайра иштеп чыгуу жана берүү жөндөмдүүлүктөрүнө ээ болуулары, б.а. англис тилинде катнашуулары керек. Англис тилдерге окутуунун негизги максаты ушунда камтылган.

Сурамжылоо маалыматтары далилдегендей, чоң адамдардын көпчүлүгүндө прагматикалык ориентация басымдуулук кылат: тилди үйрөнүүгө умтулууда алар бул билимдин кесиптик ишмердүүлүк үчүн маанилүүлүгүнө ориентир жасайт; максаттын практикалык маанисине респонденттердин 100% көрсөтүшкөн (ошол тилде катнашуу -85,5%, ошол тилде иштөө үчүн -38,5%, адистик боюнча адабияттарды окуу үчүн-45%), ошол эле убакытта респонденттердин 68% гана жок дегенде бир «гуманитардык» максат болуп, алардын ичинен чет тилди үйрөнүүнү маданий деңгээлди жогорулатуу - 27%, көркөм адабият окуу - 25%, бош убакытты кызыктуу өткөрүү - 12,5% менен байланыштырышкан.

Чоң кишилерди чет тилди үйрөнүүгө карата практикалык ариентациясы алардын тилге катнашуунун каражаты катары кызыгуусу аркылуу ишке ашып, бул бир чети коммуникативдик муктаждыктын канааттандырылуусуна жетишерлик даражада тез алып келүүсү мүмкүн. Анткени тилди жогорку эсеп деңгээлде билсе деле айрым адамдар жетиштүү түрдө эффективдүү катнаша албоосу мүмкүн, ал эми экинчи жагынан алып караганда, прагматикалык

ориентиция гана тигил же бул тилдин маданиятына сүнгүп кирүү үчүн тоскоол болуп, анын натыйжасында ошол тилди алып жүрүүчүлөрдүн ортосундагы өз ара түшүнүүчүлүк жолундагы барьер болуп калуусу мүмкүн.

Ошентип үчүнчү критерий билдирип тургандай, тилдик эмес ЖОЖдо англис тилди окуп-үйрөнүү адистигине даярдоо компоненти болуп эсептелет жана ЖОЖдун бүтүрүүчүсүн коммуникативдик компетенттүүлүккө жетишүүсүн камсыз кылат.

Бөлүп көрсөтүлгөн критерийлерге ылайык констатациялоо жана калыптандыруучу эксперименттер өткөрүлүп, жыйынтыктары эмгектерде көрсөтүлгөн.

Калыптандыруучу эксперимент үч жыл аралыгында жүргүзүлдү. Анын биринчи этабында тестик тапшырмаларды иштеп чыгуу жана тандап алуу талап кылынды.

Акыркы этапта эксперименталдык топтун студенттери окутуучунун жетекчилиги астында практикалык иштердин жана аларга өз алдынча даярдануунун план графигин иштеп чыгышты.

Студенттердин англис тили курсу боюнча практикалык иштеринин жана аларга өз алдынча даярдануунун тематикалык календардык план-графиги

(курс_____, семинар_____, саат саны_____)

№	Өткөрүү датасы	Сабактын темасы	Студенттердин өз алдынча иштөөсү үчүн тапшырма
---	----------------	-----------------	--

Темаларга студенттердин жекечелигин эсепке алган жана алар тарабынан өз алдынча тандалган тапшырмалар тиркелди.

Текстти окугула жана жазуу жүзүндө жооп бергиле

Mathematics is one of the most useful and fascinating divisions of human knowledge . Nearly every part of our life involves mathematics. It has played an essential role in the development of modern technology – the tools, materials,

techniques, and sources of power that make our lives and work easier. In every day life , we use mathematics for such complex tasks as making up a household budget or figuring our income tax. Cooking, driving, gardening, sewing, and many other common activities involve mathematical calculations. Mathematics is also part of many games, hobbies and sports.

Mathematics is an essential part of nearly all – scientific study. It helps scientist design experiments and analyzes data. Scientists use mathematical formulas to express their findings precisely and to make predictions based on these findings. The physical sciences, such as astronomy, chemistry, and physics rely on mathematics. Such social sciences as economics, psychology and sociology also depend greatly on statistics and other kinds of mathematics.

Mathematics Helps industries design, develop and test products. It is necessary in designing bridges, buildings, dams, highways, tunnels and other architectural and engineering projects. Mathematics also used in buying and selling.

Questions.

1. Is mathematics one of the most useful knowledge?
2. Where do we use mathematics?
3. How does mathematics help scientists?
4. What kind of study is mathematics?

Жуп менен иштөө. Текстти окугула: бирөөңөр негизги фазалардын планын жазуу жүзүндө түзүп, экинчиңер бул планга таяныч жасоо аркылуу текстин жазуу жүзүндө калыбына келтиргиле.

There are four basic operations of arithmetic that you all know of. They are addition, subtraction, multiplication and division. In arithmetic an operation is a way of thinking about two numbers and getting one number. As you remember from the above in the

operation of addition the two numbers with which you work are called addends or summands and the number that you get as a result of they operation is the sum. In subtraction again you as two numbers. In multiplication there is a number that must be multiplied. It is the multiplicand. If we multiply the multiplicand by the multiplier we shall get the product as a result. When two or more numbers are multiplied, each

of them is called a factor. In the operation of division there is a number that is divided and it is called the dividend; the number by which we divide is called the divisor.

Берилген аныктамаларды окуп чыккыла жана аларга төмөнкү терминдерди тандагыла:

Numbers, a parallelogram, a rectangle, a rhombus;

1. Potentials were originally devised as an aid to solving problems in gravitation attraction .
2. Is a quadrilateral whose opposite sides are parallel .
3. Is a parallelogram in which all angles are right angles.
4. Is a parallelogram in which the four sides are congruent.
5. Numbers are one of the most basic of the great ideas of mathematics.

Берилген сүйлөмдөрдү жазуу жүзүндө англис тилине которгула:

1. Операция сложения это обратное вычитанию
2. Операция сложения означают знаком +
3. Умножение это быстрый способ сложения любых чисел в определенное количество раз
4. Мы используем краткое умножение, когда множитель не больше 12

Берилген сүйлөмдөрдү кунт коюп окуп чыккыла жана темага жазуу жүзүндө диалог түзгүлө.

You have gone through the quotation of the company and become interested in their Latest model of office equipment. The companies price doesn't suit you. Meet Mr. Asanov, the top manager of this company, and discuss the price problem with him.

- Have you gone through the quotation of the company?
- Yes I have. I have gone through the quotation of the company.
- Why you become interested in their Latest model of computers?
- I become interested in their Latest model of computers because it is very easy to work with it.
- Does the price of the computer suit you?
- Yes it does.
- Who is the top manager of the company?
- Mr. Asanov is.
- With whom do you discuss the price problem?
- I discuss the price problem with the manager.

Сүйлөмдү уккула жана ойду оозеки бүтүргүлө:

Co- company	Payt- payment
Fig- figure	Hr- hours
e.g- for example	inc- Incorporated
P.o- Postal order (Post office)	MBWA- management by walking around
No- number	agt- agent
Etc- cetera	sg(n)- singular
Icc- International Chamber of Commerce	esp- especially
Vip- very important person	
Govt- government	
Ie- that is	
Mgt- management	

Сүйлөмдү уккула жана ойду оозеки бүтүргүлө:

1. After the complete programmer has been read and stored, the computer...
...
2. Before our teacher made an appointment with the parents of the group he...
...
3. After the limit concept had been introduced, the teacher... ..
4. After we had found the measure of the area we... ..
5. After they had slightly changed the traditional approach they... ..

Менеджменттин ар башка түрлөрүн мүнөздөгөн 10 сөз айкаштарын кунт коюп уккула жана мүмкүн болушунча алардын көпчүлүгүн оозеки кайталап айтып бергиле:

- a) Company information
- b) Joint information
- c) Job information
- d) Important information
- e) Old information
- f) Top information
- g) Sales information
- h) Handle information
- i) Store information

Берилген сөз жана айкаштарын уккула жана аларды жалпы кабыл алынган кыскартуулардын жардамы менен жазгыла:

International chamber of commerce- ICC
Signed- sg(n)
Hours- hr
company - co
Number- no
for example- e.g

agent- agt
payment- payt
society- soc
double- dbl
govt- government

Сүйлөмдөрдү уккула жана темага диалог түзгүлө:

You company requires some latest computer equipment. You have come to Bishkek to place an order for it with Brown and Co. Call on Mr. Blake a representative of this company and discuss with him the price for the latest model.

- Where do you work?
- I work at the company.
- Who requires latest computers equipment?
- Our company does.
- Where have you come to place an order for it?
- I have come to Bishkek.
- What did you discuss in Bishkek with him?
- I discussed with him the price for the latest model.

Сүйлөмдөрдү окугула жана англис тилине которгула:

1. Мы решили разместить у этой фирмы заказ на офисное оборудование.

We decided to place orders for office equipping at this firm.

2. Условия платежа нас вполне устраивают, и мы согласны произвести платеж по аккредитиву против отгрузочных документов.

The term of payment fully arrange us, and we are agreed to make payment on credit against unloading documents.

3. Представитель этой компании сказал, что они дадут нам скидку, если мы разместим у них большой заказ.

Representative of this company said, that they would give us allowances, if we place at them a great order.

4. Наше оборудование отвечает требованиям наших заказчиков.

Our equipment reply to requires of our customers.

5. Я посмотрел всю переписку с фирмой «Акун КГ», но не нашем последнего каталога, который они нам прислали.

I looked through all the correspondence with to firm “Akun KG”, but didn’t find the last catalogue, that they send to us.

Жуп менен иштөө. Текст кунт коюп уккула; бирөөнөр негизги фразалардан турган текстин оозеки планын түзүп, экинчилери ошол планга таянуу менен тексти кайра айтып берет.

The personal computer
Plan:

1. Computer.
2. Manufactures and advertisers of computers.
3. The programmer of the computer.
4. The role of the language during conversation.
5. Computer specialists and their work in this field.
6. Your personal computer.

Бул иштердин натыйжалуулугу жогоруда бөлүп көрсөтүлгөн, тактап айтканда: студенттерди англис тилди окуусунун мотивациясы; англис тили сабактарынын интенсивдүүлүгү; студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн негизги түрлөрү; англис тилди үйрөнүүдөгү кыйынчылыктар студенттердин коммуникативдик жөндөмдүүлүгү критерийлерге жооп берген методика боюнча көзөмөлгө алынып турулду.

§ 3.3. Тажрыйба – эксперименталдык изилдөөнүн жыйынтыктары

Педагогикалык экспериментте студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун дидактикалык методикасы пайдаланылды. Эксперименталдык изилдөө ОшМУнун математика жана информациялык технологиялар, медицина, искусство ж.б. факультеттеринде этаптар боюнча жүргүзүлдү.

Педагогикалык эксперименттин негизги максаты: адистиги чет тили болбогон факультеттерде англис тилин окутуу процессинде студенттердин өз алдынча иштөөсүн калыптандырууга жардам берүүчү педагогикалык шарттардын комплексин текшерүү болду.

Коюлган маселелерди аткаруу үчүн ОшМУнун математика жана информациялык технологиялар, медицина, искусство ж.б. факультеттеринде педагогикалык эксперимент өткөрүлдү. Анда студенттердин өз алдынча иштөөгө болгон даярдыгынын калыптануу системасынын бардык элементтери текшерилди.

Изилдөөнүн негизинде биз алдыбызга студенттердин өз алдынча иштөөсүндө дифференцирлеп окутуу кандай таасир этээрин аныктадык. Ошол эле учурда текшерүүнүн ар түрдүү формаларын табууга аракет кылдык. Эксперименталдык группаларда практикалык иштердин учурунда, биринчи курстун студенттери менен иштөөнүн коллективдүү, дифференцирленген жана жеке формалары колдонулду. Педагогикалык адабияттардын жана ЖОЖдордун практикасынын анализи көрсөткөндөй, мектептерде дифференцирлеп окутууну колдонууда классты үчкө бөлүү ыңгайлуу. Ал эми жогорку окуу жайларда, академиялык группаларда студенттердин саны аз болгондуктан, студенттерди эки эле группага бөлгөн оң. Мындай бөлүштүрүү студенттердин жеке өзгөчүлүктөрүн эске алууга мүмкүнчүлүк берет.

Биздин практикада көбүнчө кайсы группага барууну студент өзү тандайт. Жогорку деңгээлдеги биринчи курстун студенттери көбүнчө А группасын, төмөн деңгээлдегилер Б группаны тандашат. Орто деңгээлдеги кээ бир студенттер биринчи же экинчи группада иштешет. Ал эми окутуучунун максаты - ар бир студент тандаган группасында иштей алабы же жокпу ошону аныктоо.

Эгер студент тандоону туура эмес кылса, башка группанын тапшырмасын сунуштоо керек.

Текшерүү иштеринин жыйынтыгы көрсөткөндөй, студенттердин билим деңгээли орто мектепте алган билимине көз каранды, ошондуктан биз дифференцирлеп иштөөнү мектептерде колдонуу зарыл экендигин сунуш кылабыз.

Эксперименттин биринчи этабы студенттердин дифференцирлеп өз алдынча иштөөсү билимине жакшы таасирин тийгизээрин көрсөттү. Андан да, студенттердин өздөрү белгилегендей, дифференцирленген-аудиториялык иш учурунда аңгемелешүүгө жана кызматташууга ыңгайлуу шарттар түзүлөт.

2014-2015 - окуу жылында студенттердин өз алдынча тапшырма аткаруусунда жоопкерчиликти жогорулатуу үчүн жаңы каражаттарды пайдаланууга аракет кылдык. Ушул максат менен биз студенттердин үй тапшырма аткарган орто мезгилин изилдөөнү чечтик. Изилдөө методу катары бир катар көнүгүүлөрдү окутуучунун көзөмөлүндө, аудиториядан сырткаркы учурда экспериментатордун көзөмөл астында өткөрүлдү.

Ар бир сабак учурунда студенттерге бештен сегизге чейинки көнүгүүлөр сунушталды. Ал көнүгүүлөрдүн бдан 8ге чейинки иш циклдеринен турган жалпы инструкциясы иштелип чыкты. Жалпысынан, сабак учурунда көнүгүүнү аткаруу 12-15 минутту алат. Андан сырткары, биз биринчи курстун студенттерине өз алдынча окууга канча убакыт кетерин изилдеп чыктык. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, мектепте англис тилин окубаган студенттер өз алдынча аудиториядан сырткары иштерди аткаруу учурунда, окуп айтып берүүгө берилген тексттерде 1-2 гана белгисиз грамматикалык көнүгүүлөр жана 3-5 пайыздан ашпаган лексикалык өлчөмдөр болушу керектиги айкындалды.

Эксперимент учурунда студенттерге төмөндөгү жазуу иштери сунушталган: диктанттар, суроолорго жазуу түрүндө жооптор, бош орундарды толтуруу менен аткарылуучу көнүгүүлөр. Көп жылдар бою практикалык иш учурунда биз экспресс-маалыматтарды кеңири колдондук. Эксперименттин экинчи бөлүгүндө мындай күчөтүлгөн текшерүүлөр жогорку да, билими төмөн да биринчи курстун студенттерин аракет кылууга түрткү берээрине ынандырды.

Жалпысынан экспериментке биринчи курстун 389, МИТ, география, медицина жана башка факультеттердин экинчи курсунун 438 студенти катышты.

Мында билимдин үч баскычтуу шкала боюнча калыптанышы белгиленди: I деңгээл - базалык стандарт катары белгиленди. Буларды аткаруу менен студент конкреттүү материал менен камсыз болот, аны кайра айтып бере алат. Бул иштин өзүнүн өзгөчөлүктөрү бар. Ошондуктан I деңгээлдеги программанын мазмунуна түшүндүрмө киргизилет. Ал боюнча эмнени окуп, эмнеге көңүл буруш керек, андан кандай жыйынтык чыгарыш керек экендигин билсе болот. Татаал программанын ишин аткаруудан мурун, ар бир студент I деңгээлдин тапшырмаларын аткара алышы керек.

II деңгээлдин программасы студенттердин сабакты өздөштүрүүдө окуу ишинин жалпы же атайын ыкмаларын кабыл алышын камсыз кылат. Ошондуктан, конкреттүү билимден сырткары бул программага биринчи деңгээлдин материалынан башка дагы кошумча маалыматтар киргизилет. Бул деңгээл маалыматтардын көлөмүн бир нечеге көбөйтөт жана негизги материалды тереңирээк түшүнүүгө жардам берет.

Эксперименталдык тестирлөөнүн негизинде бардык студенттерди 3 кичи тайпага бөлдүк. Биринчи кичи тайпага бардык үч текшерүүдөн эң жогорку көрсөткүчтөрдү көрсөткөндөр кирди. Экинчи кичи тайпага - орто, үчүнчүгө - 50 пайыздан төмөн көрсөткүч көрсөткөндөр кирди.

Эксперименттин башкы тестинин жыйынтыгы төмөнкү таблицада берилген.

3.5 – таблица

Тайпа	Тексти окуп түшүнүү		Лексика		Грамматика		Кичи тайпалардын орто %	
	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б
I (жогорку)	89	85	70	70	54	56	71	70
II(ортоңку)	89	79	44	42	25	37	55	52
III(төмөнкү)	76	64	17	17	27	39	40	40

Таблицада көрүнгөндөй, эң жакшы жыйынтыкты текстти окуп түшүнүү көрсөттү. А вариантында билими төмөн студенттердин көрсөткүчтөрү 76%, Б тайпасыныкы 64% пайызды түздү. Лексикалык тесттин көрсөткүчү төмөн болду: билими орто жана төмөн тайпаларда канааттандыраарлык көрсөткүчтөн да төмөн болду (44%,17%).

Тестирлөөнүн жыйынтыгына карап, биз мындай жыйынтыкка келдик. Берилген тайпаларда студенттердин лексикалык жана грамматикалык билим деңгээли төмөн болгондуктан, англис тилин окутуу дифференцирлөө методикасын талап кылат.

Ар бир кичи тайпалардын жыйынтык тесттеринин орточо көрсөткүчтөрү төмөнкү таблицада берилген.

3.6-таблица

Тайпа	Тексти окуп түшүнүү		Лексика		Грамматика		Кичи тайпалардын орточо пайызы	
	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б
I (жогорку)	90	91	93	93	40	89	74	91
II(ортоңку)	73	90	76	78	33	73	60	80
III (төмөнкү)	43	75	77	75	46	61	55	70

3 – таблицадагы маалыматтар көрсөткөндөй:

а) текстти окуп түшүнүүдө аткарылган тесттин жыйынтыгында жогорку тайпалардын студенттеринин көрсөткүчтөрү бирдей болду (90%-91%), орто тайпаныкы А - 73 %, Б - 90%, билими төмөн тайпалардыкы-43%, 75% ды көрсөттү.

Тесттердин жыйынтыгын салыштырганда, текстти окуп түшүнүүдө сабакты уюштуруунун дифференцирленген формасы, билими жогору болгон студенттердин билим деңгээлине таасирин тийгизген жок. Орто тайпанын Б тайпасынын студенттери А группага караганда жакшыраак көрсөткүчтөрдү көрсөтүштү.

б) лексикалык тесттин жыйынтыгы дээрлик бардык үч тайпада бирдей көрсөткүчтөрдү көрсөттү (айырма +2%)

в) грамматикалык тестте Б тайпалары баардык үч кичи тайпаларда көрсөткүчтөрү жогору экенин көрсөттү. (жогору кичи тайпаларда айырма 49%, орто-40%, төмөнкү-15%).

Демек, сабакты дифференцирлеп уюштуруу формасында билими орто жана төмөн студенттерге анын таасири жакшы экен.

Студенттерди окутуунун деңгээлин аныкташ үчүн төмөнкүдөй методика колдонулду:

1. Биз базистик мүнөзүндөгү көлөмү өтө чоң эмес жаңы окуу материалды тандадык.

2. Жаңы билимди өздөштүрүү үчүн окулган материалды кайталоо.

3. Жаңы окуу материалды түшүндүрүү.

4. Аналогиялык өзгөрүлгөн жагдайларда жаңы материалды колдонуу.

5. Студенттердин өз алдынча иштөөсү.

Жогорудагы талаптарды аткарууда студенттердин өз алдынча иштөөсү төмөнкү схема боюнча өткөрүлдү:

- жаңы өздөштүрүлгөндөрдү билгендерди жазуу;
- жаңы материалдын мазмунунан суроого жооп берүү;
- үлгү боюнча тапшырманы аткаруу;
- өзгөрүлгөн жагдайда тапшырманы аткаруу;
- алган билимдерди жаңы жагдайларда колдонуу.

Биринчи курстардын студенттерин эксперименталдык тайпаларга бөлүштүрүү максатында жана алардын билим деңгээлин аныктоо үчүн коллективдүү, дифференцирленген жана жеке иштер жүргүзүлдү. Ошондой эле өз алдынча иштердин варианттары, дифференцирленген тесттер, аудиторияда, аудиториядан сырткаркы учурда иштөө үчүн көнүгүүлөр сунушталды.

Анализ көрсөткөндөй, англис тили боюнча студенттердин мектептен алган билими жетишсиз болуп, келечектеги кесиби менен байланышы жок, окуу материалды таанып билүүдө алардын кызыкчылыктары өтө төмөн.

Ош мамлекеттик университетинин биология, география, тарых жана башка факультеттеринде англис тилинин окутуу процессине 4 жылдык (2012-2016-ж.ж.) анализ көрсөткөндөй, аталган факультеттердин студенттерине даярдалган өз алдынча иштердин варианттары, рефераттардын жана докладдардын темалары талап кылынган деңгээлде эмес экендиги маалым болду.

Окутуучулардын 60 пайыздан ашыгы жаңы материалды түшүндүрүүдө дифференцирленген тапшырмаларды колдонушпайт жана билими ар түрдүү деңгээлдеги студенттер менен иш алып баруусунда кыйынчылыктарга дуушар болушат. Мунун баары кафедранын окутуулары менен бирдикте студенттердин чыгармачылдыгын өстүрүүгө жана келечектеги кесибине кызыгуу туудуруш максатында, ар түрдүү деңгээлдеги тапшырмаларды, тесттерди, аудиториядан сырткары жана өз алдынча иштерди уюштуруу менен дифференцирленген сабактардын системасын киргизүү талап кылды.

Дифференцирленген сабактардан кийин эксперименталдык тайпаларда билим деңгээлин текшерүү максатында тестирлөө алынды. Тестирлөөнүн жыйынтыгы көрсөткөндөй, эксперименталдык группаларда студенттердин билим деңгээлдеринде жакшы өсүү байкалды жана контролдук группаларга салыштырмалуу алардагы өсүш 25%га жогору болду. Мындай өздөштүрүү ыкмасы менен студенттердин 83% кызыгышты. Алар дифференцирленген тапшырмалардын берилиши эффективдүү болорун белгилешти. 90 пайызы болсо практикалык сабактарда экспресс-маалымат методун пайдаланууну жактырышты. Студенттердин англис тили боюнча сабакка даярдануу деңгээлинин көтөрүлгөнү да байкалды. Текшерүү иштеринин жыйынтыктарынан студенттердин чыгармачылык деңгээлинин өнүккөндүгүн байкоого болот. Себеби алар рефераттарды, докладдарды, салттык эмес сабактарга материалдарды даярдоого умтулуша башташты. Мындан сырткары семинар, дискуссия, дидактикалык оюндар формасында өткөрүлгөн англис тили боюнча аралаш сабактар студенттердин жакшы калыптанышына түрткү бере тургандыгы аныкталды.

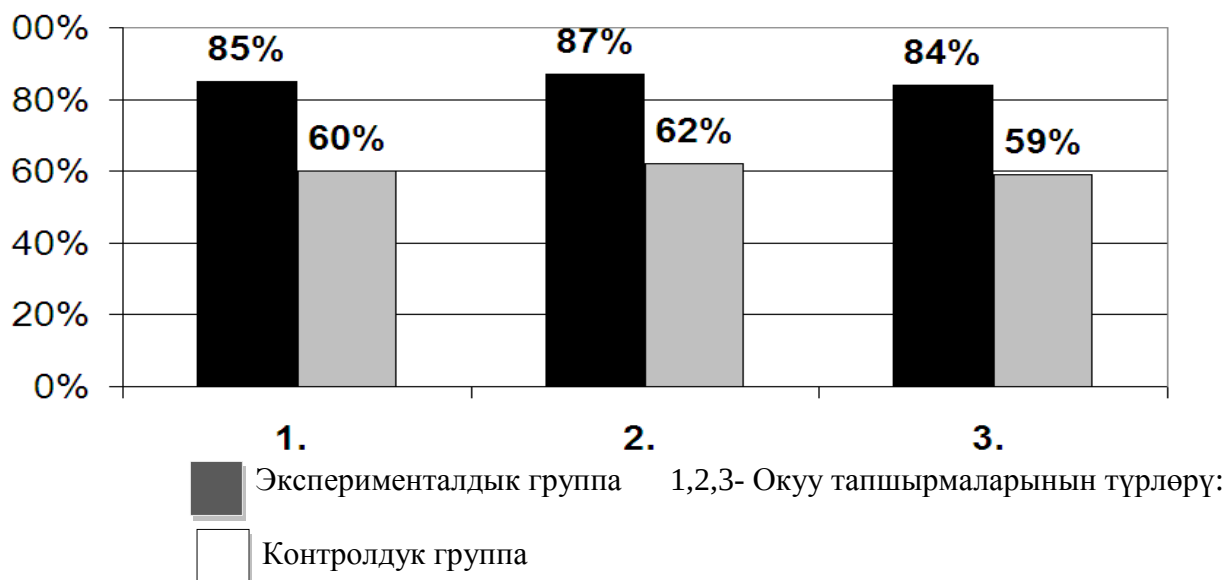
3.7 – таблица

Студенттердин өздөштүрүлгөн билимдеринин көрсөткүчтөрү

Окуу тапшырмаларынын түрлөрү		2013-2014-окуу жылында өздөштүрүлгөн билимдердин коэффициенти (милдеттүү деңгээл)	2014-2015-окуу жылында өздөштүрүлгөн билимдердин коэффициенти (милдеттүү деңгээл)
1.Аудиториядан сырткаркы өз алдынча иштер	Э	76%	85%
	К	57%	60%
2.Түрдүү деңгээлдеги тесттер	Э	80%	87%
	К	56%	62%
3.Рефераттар	Э	78%	84%
	К	54%	59%

1 – диаграмма

Студенттердин өздөштүрүлгөн билимдеринин көрсөткүчтөрү

Педагогикалык эксперименттин жыйынтыктоочу этабында англис тили боюнча өз алдынча иштерди дифференцирлеп уюштуруудагы студенттердин билим деңгээлдеринин сандык жана сапаттык жыйынтыктары төмөндөгү формула аркылуу аныкталды.

$$K_{\text{орт}} = (n/N) \cdot 100\%$$

Бул жерде $K_{\text{орт}}$ – билимдерди өздөштүрүүнүн орточо коэффициенти;

N – жалпы берилген тапшырмалардын саны;

n – туура аткарылган тапшырмалардын саны.

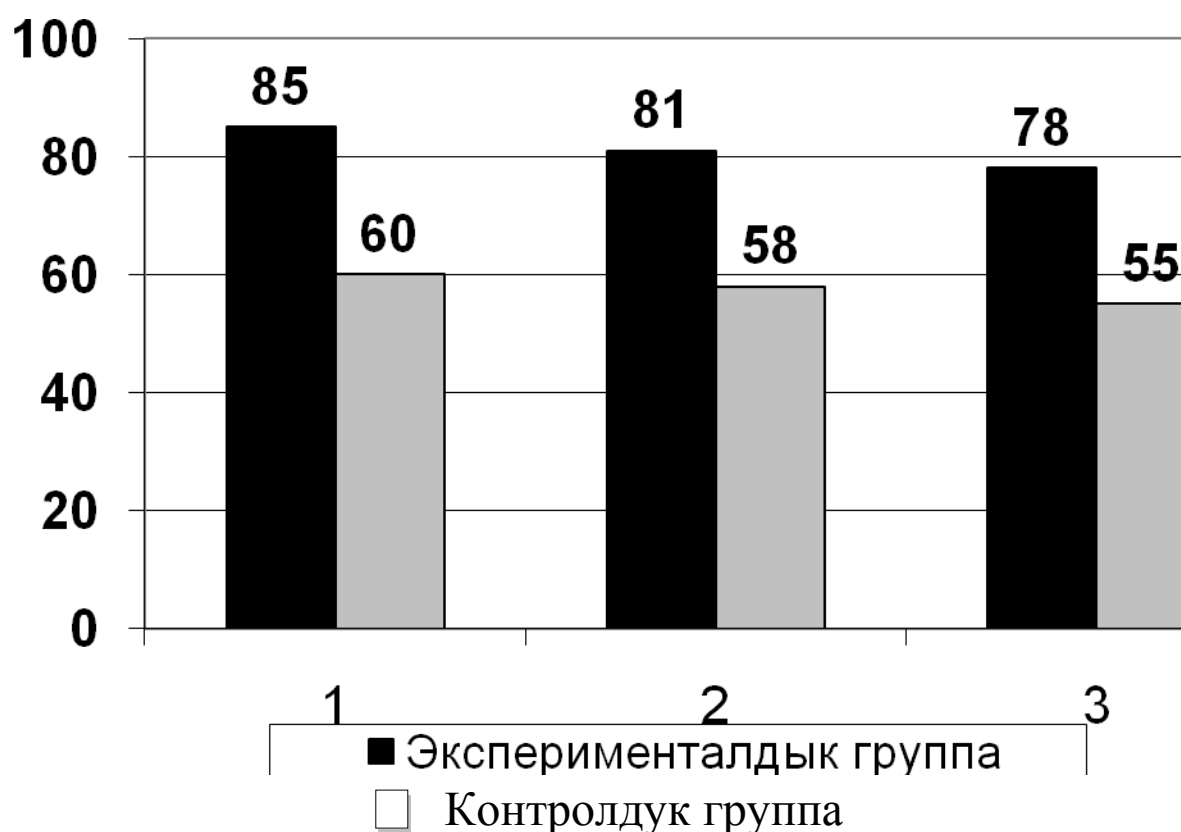
8 - таблица

Өз алдынча иштерди дифференцирлеп уюштуруудагы студенттердин билим деңгээли

Студенттердин билим деңгээлдери	Тапшырмалардын жалпы саны (N)				Туура жооптордун саны (n)				Өздөштүрүлгөн билимдердин орточо коэффициенттери (Kcp)			
	1-курс		2-курс		1-курс		2-курс		1-курс		2-курс	
	Э	К	Э	К	Э	К	Э	К	Э	К	Э	К
Жогорку	94	73	94	72	85	61	88	62	85	60	85	60
Орто	86	71	85	76	76	55	72	51	81	58	83	61
Төмөн	87	70	82	78	68	45	69	48	78	55	80	57

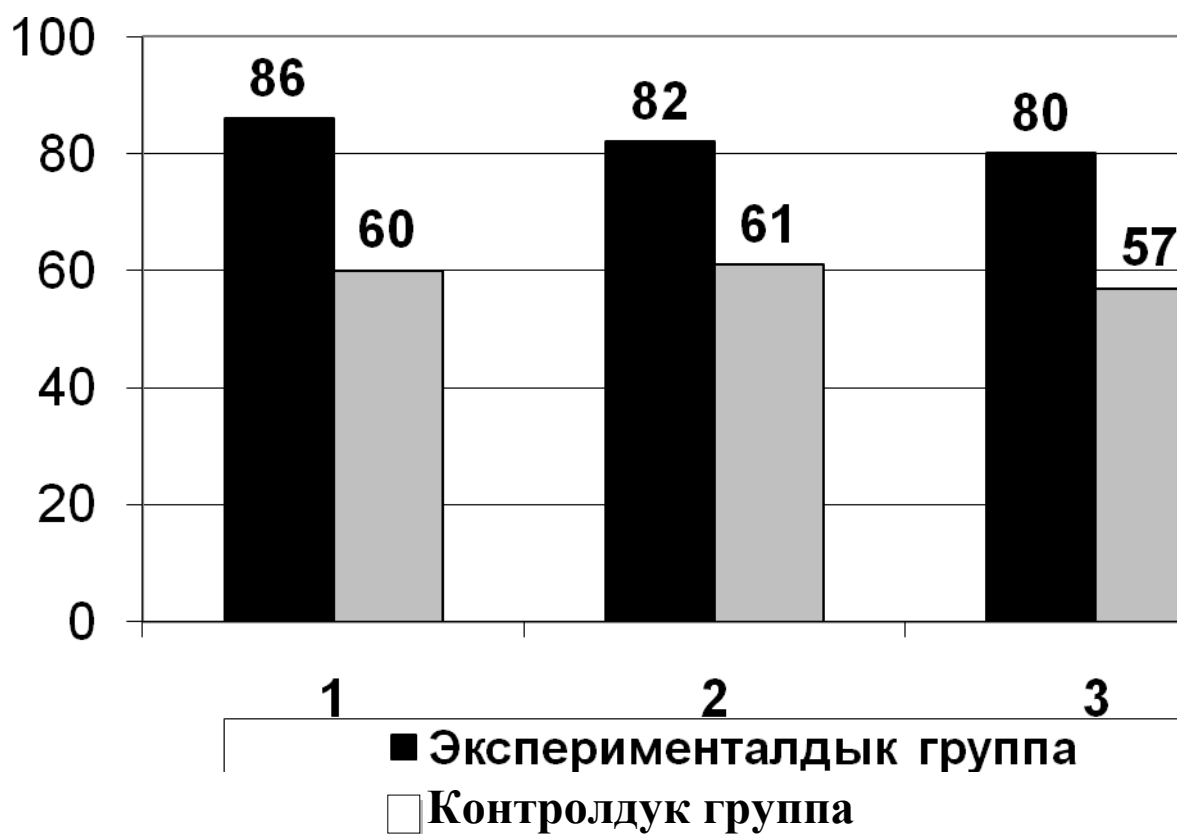
2 – диаграмма

Студенттердин өз алдынча иштерди дифференцирлеп уюштуруудагы 1-курстун билим деңгээли

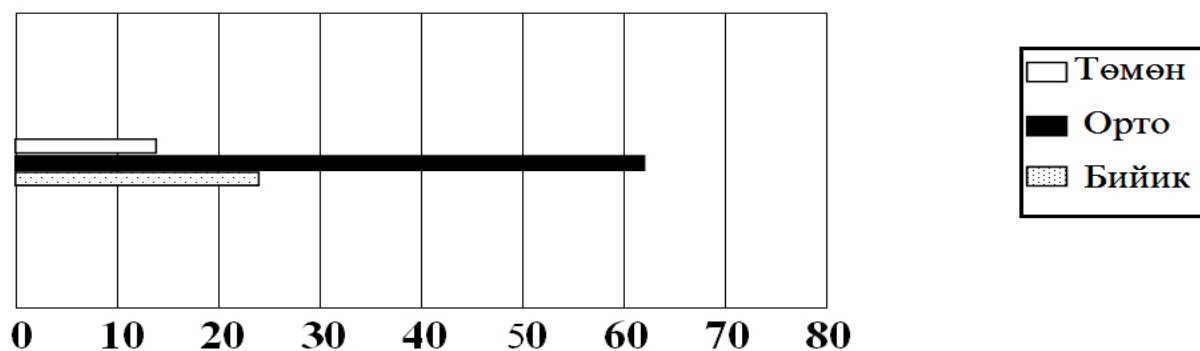
Студенттердин өз алдынча иштерин дифференцирлеп уюштурууда 2-курстун билим деңгээли

3 – диаграмма

Англис тилди үйрөнүү маселесинде адистиги чет тили эмес факультеттердин студенттеринин бул тилди үйрөнүү деңгээли төмөн экендигин биз констатациялык эксперименттин биринчи этабында Ош мамлекеттик университетинин тийешелүү группаларында студенттеринин арасында жүргүзгөн сурамжылоо да күбөлөндүрөт. Суралгандардын 22 гана пайызы бул деңгээлди жетишээрлик даражада жогору деп эсептейт (6-сүрөт)

4 -сүрөт. Ош МУ студенттери тарабынан англис тилди үйрөнүүнүн бааланышы

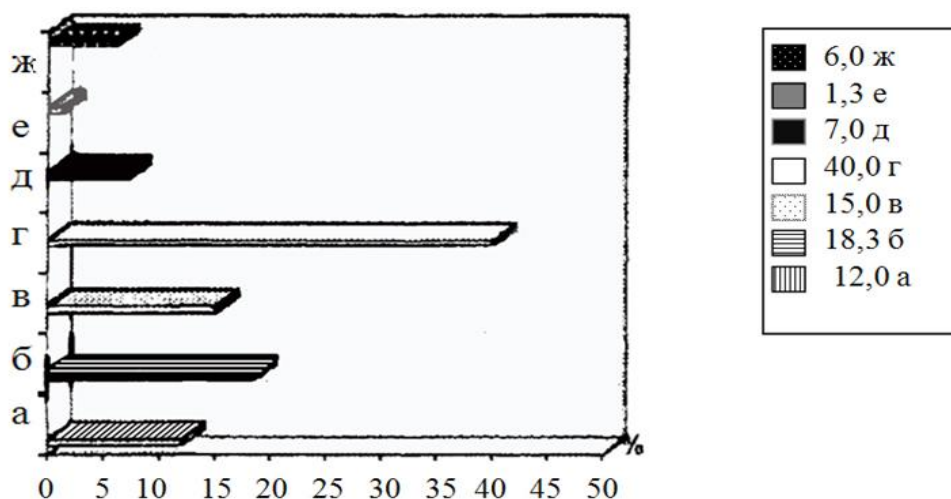
«Англис тилди мектепте сиз өз каалооңуз менен эле окудуңузбу?» деген суроого мындайча жооптор алынды: «Ооба, каалоо менен » - суралгандардын

35,2%; анча - мынча каалоо менен - 37,5%; каалоосуз - 12,5%; таптакыр эле окуган эмеспиз -10,1%. Башкача айтканда, ар бир онунчу окуучу мектепте чет тилди окуган эмес, ар бир сегизинчи окуучу аны каалабай эле окуп, ал эми ар бир үчүнчү окуучуда аны үйрөнүүгө анча-мынча каалоо болгон.

Англис тили боюнча билим сапатынын төмөндүгүн шарттаган негизги себептерге респонденттер төмөнкүлөрдү кошушут; башка окуу предметтер менен жүктүн оорлоштурулушу суралгандардын (20,1%)мектептеги жетишсиз даярдык (16,1%); чет тилди окууга убакыттын жетишсиздиги (10%); жадыбалда сабактардын тең эмес өлчөмдө бөлүштүрүлүшү (3,6%) студенттерди окуу материалын өздөштүрүүнүн сапаты жана темпи боюнча дифференцирлештирүүнүн жоктугу (3,0%)

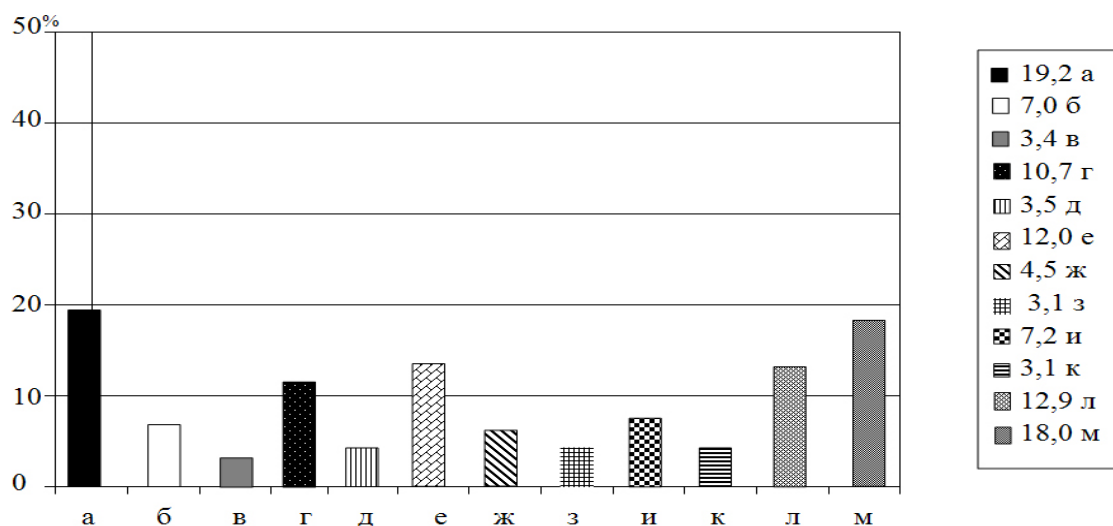
ЖОЖдун өзүнө келсек, сурамжылоого катышкандардын 9 пайызы чет тилди окугусу келбейт, 7 пайызы чет тилди үйрөнүүнү каалашканы менен, ал сабактарды кызыксыз деп эсептейт, 40 пайызы билимдеги боштукту кантип четтетүүнү билбейт. 12 гана пайызы тилди мектептегидей эле кызыгуу менен окуса, 18 пайызында аны ЖОЖдо окуп үйрөнүүгө карата каалоо пайда болгон.

5-сүрөт. Студенттердин ЖОЖдо чет тилди үйрөнүүгө карата мамилеси

а - тилди мектептегидей эле кызыгуу менен окушат; б - тилди үйрөнүүгө каалоо көбөйдү; в - тилди зарылчылык боюнча окушууда; г - тилди үйрөнүүнү каалайт, бирок билимдеги боштукту четтетүүнүн жолдорун билишпейт; д - окууну каалашат, бирок ЖОЖдогу сабактар кызыксыз; е - тематикасы кызыксыз болгондуктан, тилди окуганды каалашпайт.

6 - сүрөттө студенттерди англис тилди окууга кызыктырган негизги себептер, биздин изилдөөлөрдүн маалыматтары боюнча берилген. Ал себептер: ар бир билимдүү адам жок дегенде бир чет тилди билүүсү керек (а пункту); тил кесиптик ишмердүүлүк үчүн зарыл (м пункту); дипломго жакшы баа керек (л пункту)

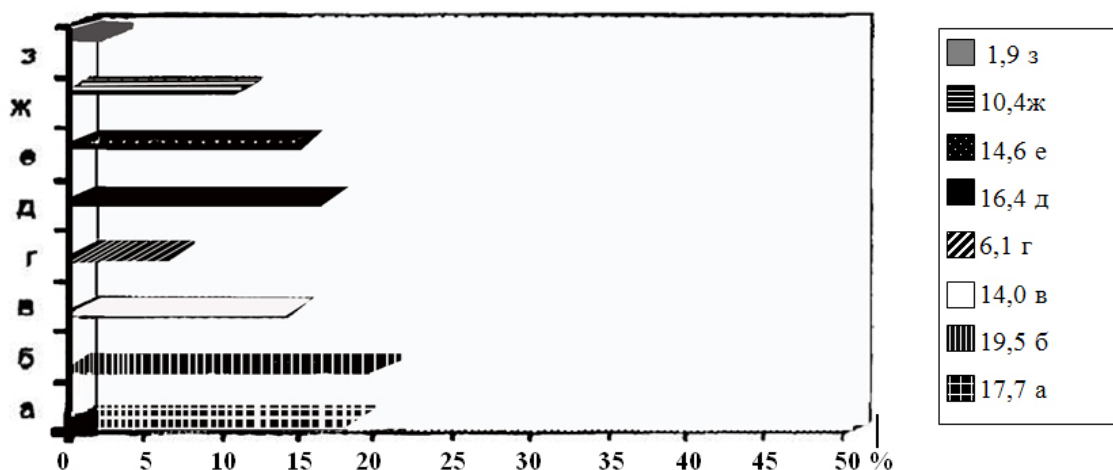

6 -сүрөт. Студенттерди англис тилди окууга кызыктырган себептер:
а - билимдүү ар бир адам жок дегенде бир чет тилди билиши керек; б - окуяны англис тилде талкуулоо мүмкүнчүлүгү; в - анда аркы окуу үчүн зарыл; г - предмет программага киргизилген; д - сабактар кызыктуу өтөт; е - англис тили менин көрөңгөмдү кеңейтет; ж - англис тилден эне тилден кызыктуу айырмачылыктары; з - башка элдин маданияты менен таанышам; тил менин ой жүрүртүүмдү өнүктүрөт; к - менин башка тилдик жөндөмүмдү өнүктүрөт; л - дипломго жакшы баа керек; м - тил кесиптик ишмердүүлүк үчүн зарыл.

Биздин гистограмманын (6-сүрөт) маалыматтарынын анализи биринчиден англис тилди үйрөнүү үчүн үстөмдүк кылуучу мотивдердин катарында социалдык (а пункту кесиптик (м пункту) менен бирге утилитардык мотивдер (дипломго жакшы баа керек – л -пункту) да бар болуп калганын күбөлөндүрөт.

Чет тилди окууга карата мындай мамиленин себептери биринчи курстагылар туш болгон кыйынчылыктарда жатат. Суралгандардын 80 пайзы ар түдүү кыйынчылыктарды баштарынан өткөрүшкөн. Негизги кыйынчылыктардын арасында төмөнкүлөр бар: материалды рационалдуу эстеп

калу, суралган биринчи курстагылардын 19,5%; окуу үчүн убакытты пландаштыруу (17,1%), сабактарда жана аудиториядан тышкары жеке иштерди уюштуруу (16,4%), үй тапшырмаларын иштөөнүн эрежелери (14,6%) ж.б. (8 - сүрөт).

8 -сүрөт: Англис тилди окууда биринчи курстагылардын негизги кыйынчылыктары

А - убакытты кантип жакшы пайдалануу керек;

Б - материалды кантип эстеп калууга болот;

В - англис тилдеги тексттер менен кандайча иштөө керек;

Г - окулган тексттеги башкы маанини кантип белгилөөгө болот; сабактарда жана аудиториядан тышкары убактарда өзүндүн иштеринди кандайча уюштуруу керек;

Е - англис тил боюнча үй тапшырмаларын кантип туура иштөө керек;

Ж - өз алдынча иштөөгө кантип үйрөнүүгө болот;

З - чет тилди таптакыр билбеймин.

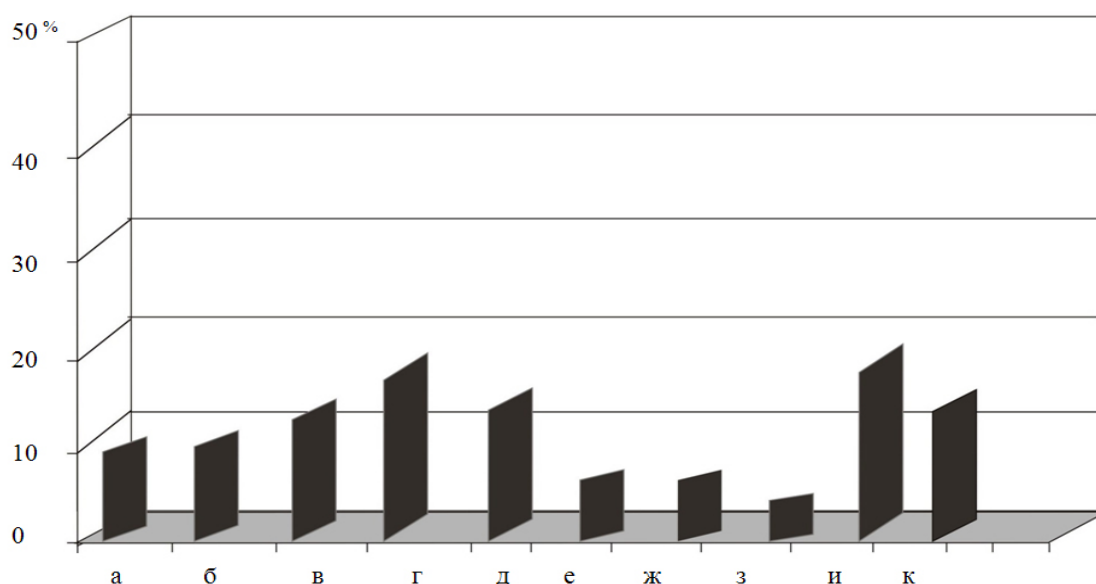
Жогоруда саналган кыйынчылыктарды эки топко бөлүштүрүүгө мүмкүн: жалпы окуу көндүмдөрү жана жөндөмдөрү (б,в,г, пункттары) жана студенттердин өз алдынча иштөө жөндөмдүүлүктөрүн мүнөздөөчү (а,д,е,ж) топтор. 10-сүрөттөн көрүнүп тургандай, дал ушул экинчи топ биринчи курстагыларда азыраак калыптанган болот.

9 - таблица

I - II курстагы студенттердин практикалык сабактарда англис тилди үйрөнүүдөгү негизги кыйынчылыктар

	Негизги кыйынчылыктар	Суралгандардын жалпысынын проценти
А	Окуу үчүн убакытты кантип жакшы пландаштыруу керек	14,7
Б	Материалды кантип рационалдуу эстеп калуу керек	22,0
В	Текст менен кантип иштөө керек	19,1
Г	Окулгандардын ичинен башкысын кантип белгилөөгө болот	7,2
Д	Сабактарда жана аудиториядан тышкары мезгидерде өзүнүн иштерин кантип туура уюштурууга болот	14,2
Е	Англис тили боюнча үйгө берилген тапшырманын үстүндө кантип туура иштөө керек	13,4
Ж	Өз алдынча иштөөгө кантип үйрөнсү болот	10,1
З	Англис тилди билбөө	5,3

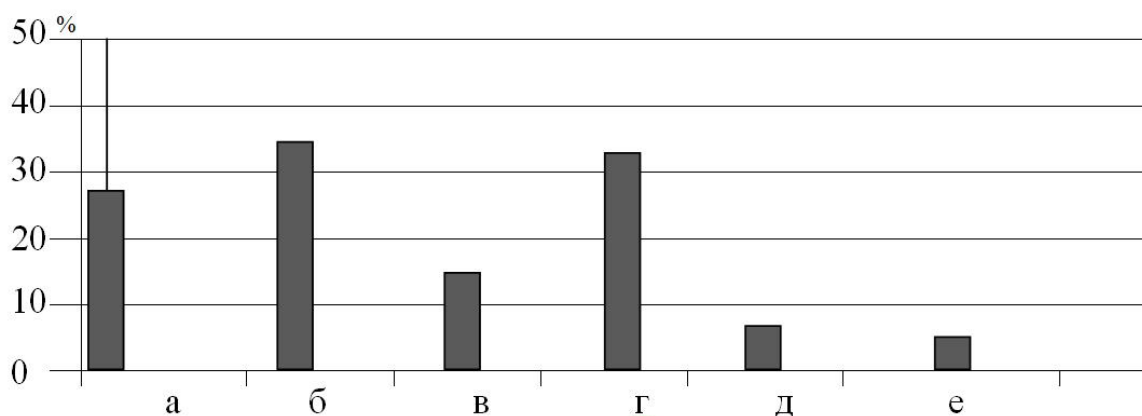
9 - таблицада ушул эле проблема боюнча I - II курстардын студенттерин сурамжылоонун жыйынтыктары көрсөтүлгөн. Жекече өз алдынча иштөөнү уюштурууда кыйынчылык тарткан студенттердин саны (а,б,е,ж пункттары) дээрлик өзгөрүлбөгөн болуп чыкты. Муну чет тил менен иштөөнүн студенттер тарабынан азыраак артыкчылык бериле турган форма жана методдоруна өз алдынча иштөө, жекече план боюнча иштөө ишмердүүлүктүн жок алгоритмдеринин негизинде өз алдынча иштөө, ТСОну пайдалануу менен жекече иштөө кире тургандыгы жөнүндөгү факт да күбөлөндүрүп турат (11-сүрөт).

8 -сүрөт. Англис тили боюнча практикалык сабактарда студенттер артыкчылык берген иштердин формалары жана методдору:

- а) окутуучунун жетекчилиги астында өз алдынча иштөө;
- б) жуп менен иштөө;
- в) чакан топ менен иштөө;
- г) коллективдүү иштөө;
- д) дифференцирлештирилген сабактарды аткаруу;
- е) жекече пландар боюнча иштөө;
- ж) ишмердүүлүктүн жок алгоритмдеринин негизинде өз алдынча иштөө;
- з) ТСОну пайдалануу менен өз алдынча иштөө;
- и) компьютерди колдонуу менен иштөө;
- к) ролдук оюндар;

Төмөндө келтирилген гистограмма (9-сүрөт) англис тили боюнча сабактарга даярданууда студенттер тарабынан иштин кайсыл түрлөрү көбүрөөк пайдаланылаары жөнүндө түшүнүк берет.

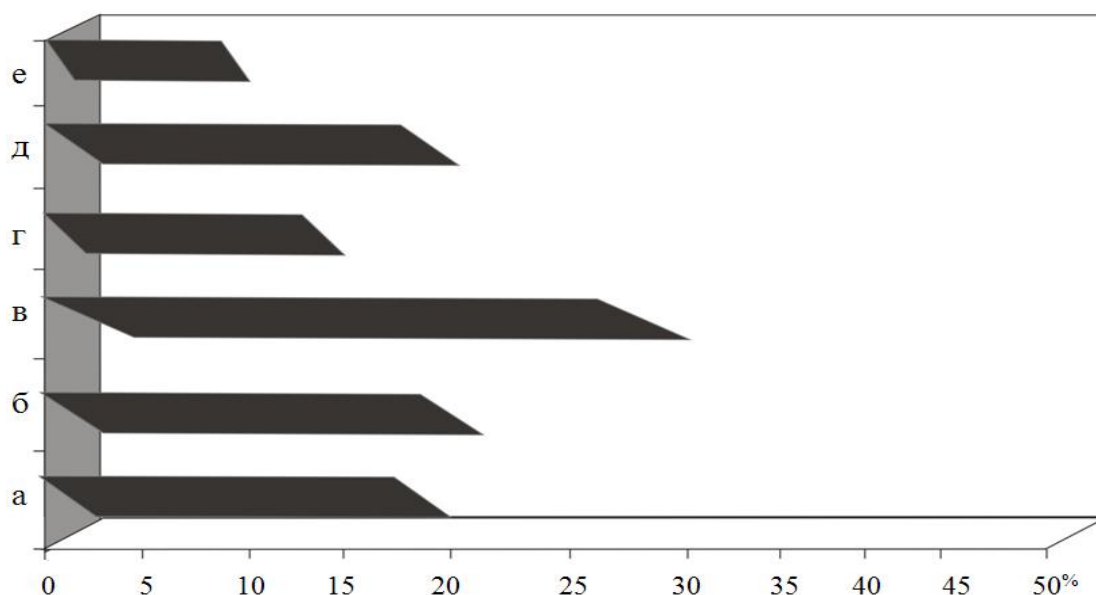

9 – сүрөт. Англис тили боюнча сабактарга даярданууда биринчи курстун студенттери тарабынан пайдаланылган иштердин түрлөрү;

а - сөздүк менен иштөө; б - материалды оозеки жаттоо; в - дискте жазылгандарды угуу; г - окуу маалымдамалык куралдар менен иштөө; д - окутуучу менен кеңешүү; е - башка студенттерден жардам сурап кайрылуу.

Сүрөттөн көрүнүп тургандай, студенттер үчүн материалды жаттоонун мааниси чоң да, окутуучу менен кеңешүүнүн ролу кичине.

Изилдөөнүн жыйынтыктоочу этабында биз студенттер, англис тилди өздөштүрүүнүн үстүнөн көзөмөл жүргүзүүнүн кандай түрлөрүнө артыкчылык берээрин аныктоого аракет жасадык (13-сүрөт)

10-сүрөт. Тилдик материалды өздөштүрүүнүн үстүнөн көзөмөл жүргүзүүнүн студенттер артык көргөн түрлөрү:

а - аудитория алдында оозеки билдирүү; б - кат жүзүндөгү сурамжылоо ; в - тандоо жооптору бар тестер; г - өтүлгөн материал боюнча текшерүү иши; д - компьютердин жардамы менен текшерүү; индивидуалдык үй тапшырмалары.

Жогоруда аталган методика боюнча өткөрүлгөн тажрыйба эксперименталдык иш студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштурууга мындай мамиле жасагандар критериалдык көрсөткүчтөрдүн денгээли олуттуу өсө тургандыгын көрсөттү.

Алсак студенттердин өз алдынча иштөөсүн жогоруда мүнөздөлгөндөй методика боюнча уюштуруу англис тилди үйрөнүүгө карата социалдык жана кесипчилик мотивациялардын өсүүсүн жана утилитардык мотивациянын алсыздануусун камсыз кылды (9-таблица)

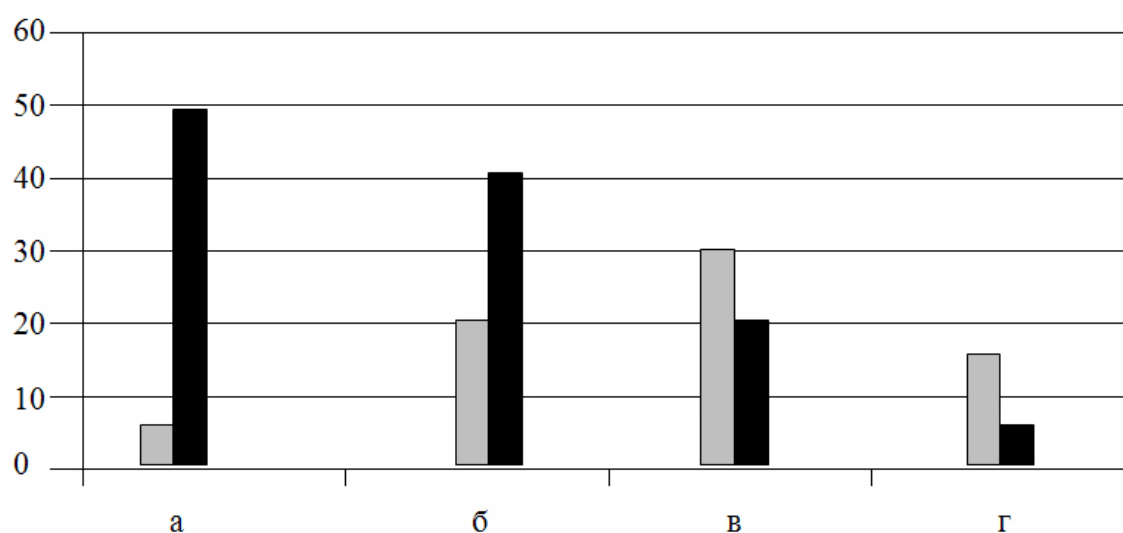
9 -таблица

Студенттердин англис тилин үйрөнүүсүнүн мотивациясы

Тилди үйрөнүүнүн мотивдери	Констат. эксперим.	Формир. эксперим
Билимдүү ар бир адам жок дегенде бир чет тилди билүүсү керек	19,2	27,3
Окуяны чет тилде талкулоо мүмкүнчүлүгү	7,0	19,3
Менин андан аркы ишине, окууга зарыл	3,4	48,1
Предмет программага киргизилген	10,7	1,2
Сабактар кызыктуу өтөт	3,5	74,3
Чет тили менен көрөңгөмдү кеңейтет	12,0	32,1
Чет тилден эне тилден айрымачылыгы кызык	4,8	9,3
Башка элдин маданияты менен таанышуу	3,1	12,1
Тил менин ой жүгүртүмдү өстүрөт	7,3	28,2
Менин чет тилдик жөндөмүмдү өнүктүрөт	3,1	15,2
Дипломго жакшы баа керек	12,9	0,2
Кесиптик ишмердүүлүк үчүн зарыл	18,0	91,3

Бул маалыматтар биз үчүн маанилүү , анткени кечеги мектеп окуучусу менен бүгүнкү студенттин англис тили боюнча жетишүүсүнүн ортосундагы байланышты мүнөздөөчү салыштырмалуулуктун коэффициенти экспериментке чейин 0,86 га барабар болсо, эксперименттен кийин 0,14 болуп калды. Бул мектеп окуучулары менен студенттердин жетишүүсүнүн чукул кайчылаштырылышын күбөлөндүрөт.

11-сүрөттө текшерүү жана эксперименталдык топтордогу студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн интенсивдүүлүгүн изилдөөгө тиешелүү маалыматтар көрсөтүлгөн.

11- сүрөт. Студенттердин англис тилин өз алдынча окуусунун интенсивдүүлүгү

А - тынымсыз окуймун; б - туруктуу окубаймын; в - окугум келет, бирок убакыт жетишпейт; г - окубаймын.

■ эксперименталдык топ ■ контролдук топ.

Калыптануучу эксперименттин маалыматтары студенттин а тилди окуусунун интенсивдүүлүгүндө төмөнкүдөй пайыздык катыш болгондо жогорулай тургандыгын күбөлөндүрөт: эгерде текшерилүүчү топтордогу суралгандардын 6,1% ал эми эксперименталдык топто 51,2% регулярдуу (тынымсыз) окуса. Анда тиешелүү түрдө 23,7 жана 5,04. Студенттер окубаган

болуп эсептелет. Биздин оюбузча эксперименталдык топтордо белгилүү бир санда англис тилин окубаган студенттердин болуусу алардын жалпы билим берүүчү мектептердеги даярдыктардын начардыгы менен шартталган: суралгандардын 10% чет тилде мектепте окубаган 80% ашыгы ЖОЖдо окуунун алгачкы мезгилинде кыйынчылыктарга туш болушкан.

Текшерилүүчү жана эксперименталдык топтордун студенттерин сурамжылоо англис тилди окууга даярдануудагы ишмердүүлүктүн артыкчылык берилген түрлөрүнүн өзгөрүлгөндүгүн күбөлөндүрөт

(10-таблица)

№	Ишмердүүлүктүн түрлөрү	Топтор	
		текшерүү	эксперим
1.	Тилдик тапкычтыкты өнүктүрүү боюнча	9,4	27,9
2.	Сөздү эстеп калуу боюнча көнүгүүлөр	31,2	21,0
3.	Тексттерди которуу	35,0	20,0
4.	Белгилүү темалар боюнча оозеки билдирүүлөрдү даярдоо	24,2	33,5
5.	Аудио-видео аппаратуралардын жардамы менен лабораториялык иштер иштерди аткаруу	5,9	31,4
6.	Диалогдорду түзүү жана инсценировкалоо	7,2	37,1
7.	Сүйлөшүү оюндарын пайдалануу	11,3	16,1
8.	Чыгармачыл иш үчүн үй тапшырмасы	1,1	21,1

Таблицада көрүнүп тургандай текшерилүүчү топтордо тилди окууда негизги иштердин түрлөрү болуп сөздөрдү эске тутуп калуу (31,2%), тексттерди которуу (35,0), ал эми эксперименталдык топтордо диалогдорду түзүү жана инсценировкалоо (37,1) жекече чыгармачыл тапшырмалар (21,2) белгиленген темалар боюнча билдирүүлөрдү даярдоо (35,5) эсептелет.

Англис тилди окуудагы негизги кыйынчылыктарга текшерүү топторунун студенттери төмөнкүлөрдү киргизишти: өзүнүн убактысын пландаштыруу (17,1%) аудиториядан тышкаркы окуулардагы иштерди уюштуруу (16,4%), өз алдынча иштөө жөндөмү (10,4%). Эксперименталдык топтордо бул кыйынчылыктар иш жүзүндө жок.

11 - таблица

Студенттердин коммуникативдик жөндөмдөрүнүн калыптануусунун деңгээли

№	Коммуникативдик жөндөмдөр	Топтор	
		Текшерүү	эксперим
1.	Жолдошторунун жоопторун баалоо, жана оңдоо	3,3	4,2
2.	Өз алдынча ишмердүүлүктү уюштуруу үчүн жолдоштору менен байланыш орнотуу	3,9	4,0
3.	Окуу проблемаларын тактоо үчүн окутуучу менен байланыш орнотуу	3,4	4,3
4.	Өздөштүрүлгөндөр жөнүндө айтып берүү	3,5	4,4
5.	Материалды өзүндүн сөздөрүң менен баяндоо	3,4	4,6

Коммуникативдик жөндөмдөрдүн калыптануусунун жогорку деңгээли жөнүндө эксперименталдык топтордун студенттери, өздөрүнүн текшерүү топторундагы курбалдаштарына салыштырмалуу, сабактарга коллективдүү иштөөлөрдү артык көрүшкөндүгү да кошумча маалымат берет.

12 - таблица

Англис тили сабактарында студенттер артыкчылык берген иштөөлөрдүн формалары

№	Иштөө формасы	Топтор	
		текш	экспер.
1.	Окутуучунун жетекчилиги алдында өз алдынча иштөө	7,9	13,0
2.	Жуп менен иштөө	10,5	22,0
3.	Чакан топтор менен иштөө	10,5	15,7
4.	Коллективдүү иштөө	10,0	18,6
5.	Дифференцирлештирилген тапшырмаларды аткаруу	10,0	17,8
6.	Жекече программа боюнча иштөө	3,5	28,3
7.	Аракеттердин жок алгоритмдерин пайдалануу менен өз алдынча иштөө	-	16,4
8.	Тилдик лабораторияны жана ТСОну пайдалануу менен жекече иштөө	4,2	10,4
9.	Ролдук оюндар	3,2	25,4

Англис тилдүүлөр менен маектешүүлөрдө эксперименталдык топтордун студенттеринин өз мүмкүнчүлүктөрүн өзү баалай билүү жагы да олуттуу өзгөрүүгө дуушар болуу. “Сиз чет өлкөлүктөр менен маектеше аласызбы?” деген суроого эксперименттик топтордун студенттеринин 51,2%, ал эми текшерүү топторунан болгону 5% “ооба” деп жооп беришти эксперименталдык топтордун студенттеринин 44% бул үчүн билим жетишпейт деп жооп беришкен ал эми текшерүү топторунда андайлардын саны 15%ды түзөт.

Изилдөөлөрдүн жыйынтыгы боюнча биз тараптан жүргүзүлгөн анализ көрсөткөндөй текшерүү топторунун студенттери сабактарга даярданууда материалды оозеки жаттап алуу, сөздүк жана маалымдамалык (справочник) окуу куралдары менен иштөө сыяктуу формаларга артыкчылык беришсе, эксперименталдык топтордун студенттери булар менен бирге эле окутуучу менен кеңешүүнү, студенттер менен жуп болуп иштөөгө да маани беришээрин билдиришкен.

Эксперименталдык топтордогу студенттердин чет тили сабактарындагы ишмердүүлүктүн белгилүү түрлөрүнө карата ариентацияларынын өзгөргөндүгүнө алардын окутуучуларга берген кеңештери да күбө. Алсак, чет тилди окутууда кайсыл аспектилерге көбүрөөк көңүл буруу керектиги жөнүндө окутуучуга кеңеш берүү боюнча биздин өтүнүчүбүзгө эксперименталдык топтордун студенттери ийримдердин, факультативдердин иштерин жандандыруу, чет тилдүү адамдар менен жолугушууларды уюштуруу, сабактан бош мезгилдерде таанып-билүүчүлүк иш-чараларды чет тилинде өткөрүү сыяктуу конструктивдүү сунуштарын айтышты. Текшерүү топторунун студенттери жөнөкөйлөштүрүлгөн программаларга, чет тилди окууга бөлүнөн сааттардын көбөйүшүнө, сабактардын тематикасынын өзгөртүлүшүнө басым жасашты.

ҮЧҮНЧҮ ГЛАВА БОЮНЧА КОРУТУНДУ

Бул главада жогорку окуу жайларда студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштурууну, ошондой эле практикада кеңири жайылтууну, тиешелүү шарттарды түзүүнү талап кылат.

1. ЖОЖдо студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун абалын изилдөө.

2. ЖОЖдо студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштурууга таандык болгон баштапкы маалыматтарды өзгөчөлөнгөн шарттарда анализдөө.

3. Окутуучулар, кафедра башчылары, декандар үчүн студенттердин өз алдынча иштөөсүн башкарууга тиешелүү нормативдик документтерди, методикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

4. Студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн тышкы факторлорун ырааттуу (жаңы окуу жылынан) пландоо, түзүү жана окуу процессинде башкаруу системасын ишке ашыруу.

5. Студенттердин өз алдынча иштөөсүн студенттердин жекече өзгөчөлүктөрүн диагностиканын негизинде дифференцирлештирүү.

Адабияттардын анализи ЖОЖдо студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун эффективдүүлүгүн аныктоого карата изилдөөчүлөрдүн мамилеси бир жактуу эместигин күбөлөндүрөт. Жогорку окуу жайында англис тилди үйрөнүүнүн спецификалык милдеттерине таянуу менен, биз мотивациялык баалуулукту, уюштуруучулук ишмердүүлүктү жана коммуникативдик критерийлерди белгиледик.

Биринчи критерийлердин баалуулугу тилдик эмес ЖОЖдордо студенттердин англис тилди үйрөнүү боюнча ишмердүүлүктөрү баарынан мурда тиешелүү мүнөздө мотивациялануусу керек экендиги менен шартталган. Студенттердин тигил же бул тапшырманы болочоктогу профессионалдык ишмердүүлүгүндө аткаруу зарылдыгын андап түшүнгөн абалга жеткирүү зарыл, алдына коюлган милдеттин кесиптик баалуулугун ал түшүнүүсү жана бул милдеттерди колдон келе турган жана түшүнүктүү иш катары кабыл алуусу керек.

Экинчи критерийди белгилөө биздин өлкөдөгү экономикалык жана саясий кырдаалдардын туруксуздугунун айынан жаш адис эл чарбасынын бир тармагында көп жылдап иштеп берем деп ишенимдүү айта албастыгы менен шартталган: эмгек ишмердүүлүгүн алмаштыруунун ыктымалдуулугу жетиштүү даражада жогору. Андыктан студенттерге максималдуу кыска мөөнөттө жаңы кесипке ээ болууга мүмкүндүк берүүчү көндүмдөр зарыл. Айтылган ойлор студенттерди ЖОЖдордогу даярдоонун жүрүшүндө эле өз алдынча окуп билим алуунун көндүмдөрүнө үйрөтүү зарылдыгын күбөлөндүрөт.

Үчүнчү критерий тилдик эмес ЖОЖдордо англис тилди окуп үйрөнүүнү адисти даярдоонун компоненти болуп, ал бүтүрүүчүлөрүнүн коммуникативдик компетенттүүлүккө жетишүүсүн камсыз кылып, бул компотенттүүлүк англис тилди профессионалдык ишмердүүлүктө пайдаланууга мүмкүндүк берет.

Констатациялоочу эксперименттин этабында биз тараптан жүргүзүлгөн изилдөөлөр, биз белгилеген критерийлер боюнча, текшерүү жана эксперименталдык катары аныкталган топтордо олуттуу айырмачылыктардын жок экендигин көрсөтүү.

Сунуш кылынган методика боюнча студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруу англис тилди окууга карата социалдык жана кесиптик мотивациянын өсүүсүн камсыз кылды. Калыптандыруучу эксперименттин маалыматтары студенттердин англис тилди окуусунун интенсивдүүлүгү жогорулагандыгын, өзүнүн өз алдынча иштөө жөндөмдүүлүгү менен байланышкан кыйынчылыктардын жоктугу, алардын коммуникативдик жөндөмдүүлүктөр чөйрөсүндөгү жакшы өзгөрүштөр жөнүндө кабар беришет.

Эксперименттин жыйынтыктары изилдөө максатына жеткендигин, жумушчу гипотезасынын негизги жоболору ырасталганын, коюлган милдеттер толук көлөмүндө чечилгенин күбөлөндүрөт.

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн натыйжасында төмөндөгүдөй корутундулар жасалды:

ЖОЖдордо студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруу боюнча жана илимий-методикалык адабияттарды анализдөө жана системалаштыруу бул иштин маңызы боюнча ар кандай көз караштар бар экендигин көрсөттү. Бул түшүнүктүн көп кырдуулугу менен түшүндүрүлүп, ошондуктан бул түшүнүктү тактоо талап кылынарын байкадык. Кээ бир изилдөөчүлөр өз алдынча иштөөнү окутуунун методу катары аныкташат, ал эми башкалары окутуунун формасы катары эсептешет, үчүнчүлөрү өз алдынча иштөөнү ишмердүүлүктүн түрү катары, окуу ишмердүүлүгүн уюштуруудагы каражаты катары, өздөштүрүлгөн ыкмасы, системасы жана сабактын формасы катары эсептешет. Окуу ишмердүүлүгүн уюштуруунун каражаты жана билим алуунун, өз алдынча изденүүнүн, чыгармачыл кайра иштөөнүн жана жаңы илимий маалыматты пайдалануунун методу деп эсептешкендер да бар.

Англис тили боюнча өз алдынча иштөөнүн түрлөрүнүн классификациясы окутуунун мазмунун, структурасын жана критерийлерин аныктоого жардам берди. Анткени ага таянбай туруп студенттердин өз алдынча иштөөсүн эффективдүү курууга мүмкүн эмес: *биринчи түрдөгү* өз алдынча иштөөгө, ишмердүүлүктүн алгоритминин негизинде жана тапшырманын шарттарында камтылган ишмердүүлүктө эмне талап кылынса, дидактикалык максаты аны тышкы планда көрсөтүү жөндөмүн студенттерде калыптандырууну көздөгөн өз алдынча иштөө киргизилген; *экинчи түрдөгү* өз алдынча иштөөнүн жеке дидактикалык максаты типтүү маселелерди чечүүгө жана өздөштүрүлгөн маалыматтарды эске тутуу боюнча кайра жаратууга мүмкүндүк берүүчү билимдерди, билгичтиктерди, көндүмдөрдү жана ишмердүүлүктү калыптандырууда турат; *үчүнчү түрдөгү* өз алдынча иштөөнүн жеке-дидактикалык максаты болуп типтүү эмес маселелерди чечүүнүн негизинде жаткан билимдерди, билгичтиктерди, көндүмдөрдү жана ишмердүүлүктү

студенттерде калыптандыруу; *төртүнчү түрдөгү* өз алдынча иштөөнүн жеке дидактикалык максаты – чыгармачылык ишмердүүлүк үчүн өбөлгөлөрдү түзүү.

Англис тилинин практикалык сабактарындагы жана аудиториядан тышкары иштеги студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун жаңы методдору жана каражаттары аркылуу адистиги тилдик эмес факультеттерде алардын өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун дидактикалык шарттары аныкталды. Алар төмөнкүлөр: студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн мазмунун калыптандыруу; алардын өз алдынча иштөөсүн пландаштыруу; уюштуруу; жетектөө; текшерүү; окутуунун мотивациясын жогорулатуу. Аныкталган шарттар студенттердин окуу материалын өздөштүрүү деңгээлин, практикалык тапшырмаларды аткарууда теориялык билимдерди, билгичтиктерди, көндүмдөрдү колдонуу жөндөмүн, окуу көндүмдөрүнүн калыптангандыгын, жооп берүүдөгү негизделгендик жана тактык; өз алдынча иштөөнү аткарууга чыгармачылык мамиле, аналитикалык-прогноздук, рефлексиялык жөндөмдөрдүн калыптаныш деңгээли; оозеки жана жазуу түрүндө пикир алышууга ээ болуу деңгээлин, жаңы технологияларга ээ болуу жана аларды пайдаланып түшүнүү, маалыматка сынчыл мамиле жасоо жөндөмдүүлүгүн; өз окуусуна жана өз алдынча таанып билүүчүлүк ишмердүүлүгүн өзү уюштуруусуна жоопкерчилигин арттырат.

Англис тилин дифференцирлеп окутуу студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун дидактикалык шарттарынын алардын билим деңгээлинин жогорулашына тийгизген динамикасын эксперимент аркылуу тастыктоо өзүнүн оң натыйжасын берди.

ЖОЖдордо англис тилинин практикалык сабактарында студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууда дифференцирлеп окутуунун каражаттары, аларды колдонуунун технологиялары иштелип чыкты, алар төмөндөгүлөр:

- Өз алдынча иштерди уюштурууда студенттердин окуу ишмердүүлүгүнүн мазмуну боюнча дифференцирлөө.

- Студенттердин жөндөмдүүлүктөрү боюнча дифференцирлөө.

- Англис тилин дифференцирлеп окутуу процессин уюштуруунун формалары жана түрлөрү боюнча бөлүштүрүү.

- Факультеттердин өзгөчөлүгүнө, студенттердин тандап алган кесибине, чыгармачылык жөндөмдүүлүгүнө карата өздүк иштерди дифференцирлеп уюштуруу сунушталды.

Практикалык сунуштар:

- Адистиги тилдик эмес факультеттердин методикалык секцияларында, чыгармачыл топтордо, бардык окутуучулар, баштапкы «Өз алдынча иштөөнү уюштуруунун педагогикалык-психологиялык негиздери» атуу атайын курсун өткөрүү зарыл.

- Студенттердин окуу тарбия процессин уюштурууда өз алдынча иштөөгө болгон даярдыгын диагностикалоо керек.

- Кафедраларда студенттердин өз алдынча иштөөгө болгон даярдыгын калыптандыруу, системалаштыруу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу жана методикалык иштелмелерди даярдоо сунушталат.

Изилдөөнүн мындан аркы багыты кээ бир илимий-теориялык маселелерди студенттердин өз алдынча ишмердүүлүккө болгон даярдыгынын калыптануу системасын колдонуу өзгөчөлүгү менен байланышкан. Азыркы учурда ЖОЖдордо студенттердин өз алдынча иштөөсүнө бирдиктүү талап иштелип чыкпагандыгы бул проблеманын андан ары изилдөөнү талап кылат.

Биз тараптан жүргүзүлгөн изилдөөлөр аталган проблема боюнча баардык маселелерди иликтеп бүткөн жок. Студенттердин өз алдынча иштөөсүн аталып өткөн белгилер боюнча окутуучунун билимин жогорулатуу системасы үчүн, англис тилди өзүнчө окуп үйрөнүп жаткандар үчүн дифференцирлөө жөнүндөгү маселе олуттуу кызыкчылыкты жаратары шексиз.

Бул маселелер аталган проблеманы келечекте дагы тереңдетип изилдөө үчүн объект болору бышык.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ

1. Абылкасымова А.Е. Познавательная самостоятельность в учебной деятельности студента [Текст] / А.Е. Абылкасымова. – Алматы: Санат, 1998. – 180 с.
2. Авазова А. Сабактан жетишпеген окуучулар менен иштөөдөгү социалдык педагогдун ролу [Текст] / А. Авазова . Кут билим. – 2012. – №1. – 14-б.
3. Алдашева К.Б. Куррикулум по иностранным языкам [Текст] / К.Б. Алдашева. Второй проект образования АБР. – Бишкек, 2011. – С. 5-9.
4. Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы. [Текст] / А. Алимбеков. – Бишкек, 1996. – 42 б.
5. Апыш Б. Педагогика [Текст] / Б. Апыш. – Ош, 1993.
6. Асаналиев М.К. Педагогические условия организации самостоятельной работы студентов [Текст] : Диссерт. кандидатский р-та. 1992 г. .
7. Асаналиев М.К. Проектирование технологии организации и управления самостоятельной работой студентов в системе университетского образования [Текст]: дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 / М.К. Асаналиев. – Бишкек, 2008.
8. Абдухаирова А.Т. Проблема активизации самостоятельной учебной работы студентов колледжа (по материалам изучения строительных дисциплин) [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / А.Т. Абдухаирова. – Алматы, 2003. – 150 с.
9. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности [Текст] / К.А. Абульханова-Славская. – М., 1980. – 335 с.
10. Антропова М.В., Дифференцированное обучение: педагогическая и физиологическая оценка. [Текст] / [Г.Г. Манка, Л.М. Кузнецова, Г.В. Бородкина.] - Сов.педагогика, 1992. - № 9-10. - С.23-28.
11. Акиева Г.С. Педагогикалык чеберчиликтин негиздери [Текст]: лекциялар курсу / Г.С. Акиева, А.С. Раимкулова. – Бишкек, 2001.
12. Акимова М.К. Индивидуальность учащегося и индивидуальный подход [Текст] / М.К. Акимова, В.Т. Козлова. – М.: Знание, 1992. – 60 с.

13. Актуальные проблемы развития познавательной активности и самостоятельности студентов [Текст] / Под ред. Л.Г.Вяткина. – Саратов:-1987.289 с.
14. Александров Г.Н. Разработка общей концептуальной модели программированного обучения [Текст]: дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 / Г.Н. Александров. – М., 1993. – 34 с.
15. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогики сотрудничества [Текст] / Ш.А. Амонашвили. – Киев: Освита, 1991. – 110 с.
16. Андреева О.Н. Использование проектной методики на уроках английского языка [Текст] / О.Н. Андреева // Коммуникативная методика. – 2005. – №5. – С. 23-24.
17. Анциферова Л.М. Методологические проблемы развития [Текст] / Л.М. Анциферова /Принцип развития в психологии. – М.: Наука, 1978. С.170
18. Артёмов В.А. Психология обучения иностранным языкам [Текст] / В.А. Артёмов. – М.: Просвещение, 1969. – 348 с.
19. Асипова Н.А. Билим философиясы жана тарыхы [Текст]: окуу китеби / Н.А. Асипова. – Бишкек, 2010.
20. Асипова Н.А. Научно-педагогические основы формирования культуры межнационального общения школьников [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Н.А. Асипова. Алматы, АГУ им. Абая, 1998. – 41 с.
21. Ахметова Н.А. Самостоятельная работа по совершенствованию грамматических навыков русской речи студентов национальных групп с использованием ЭВМ [Текст]: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Н.А. Ахметова. – М., 1990. – 169 с.
22. Бабанский Ю.К. Системе способов оптимизации обучения. [Текст]: Вопросы психологии. 1982. № 5. – С. 12 – 23.
23. Байгазиев С.О. Азыркы мектептеги тарбиянын максаты, мазмуну жана технологиясы [Текст] / С.О. Байгазиев. – Бишкек: Гулчынар, 2009.
24. Барменкова О.И. Эффективные приемы обучения английскому языку [Текст] / О.И. Барменкова. – Пенза, 1997.

25. Бекбалаев А.А. Лексическая номинация в современном немецком языке [Текст] / А.А. Бекбалаев. – Фрунзе, КГУ, 1979.
26. Бекбоев И.Б. Педагогика. Кыргыз педагогикасы: энциклопедиялык окуу куралы [Текст] / Башкы ред. Асанов Ү.А. – Б.: Шам, 2004. – 554 б.
27. Белкин Е. Л. Сущность понятия «самостоятельная работа» в дидактике [Текст] / Е.Л. Белкин, В.В. Давыдов // Методы совершенствования учебно-воспитательного процесса в вузе: Межвуз.сб. науч. тр. Волгоград, 1989.
28. Беляева А.Л. Управление самостоятельной работой студентов [Текст] / А.Л. Беляева // Высшее образование в России. – 2003. № 6. С. 105-109.
29. Бурденюк Г.М. Управление самостоятельной учебной деятельностью при обучении иностранным языкам. [Текст] / -Кишинев: Штиинца, 1988.-132с.
30. Бим И.Л., Маркова Т.В. Об одном из возможных подходов к составлению программ по иностранным языкам [Текст] / И.Л. Бим - ИЯШ. – 1992. – №1.
31. Брылева Е.В. Методические рекомендации по формированию профессиональной самостоятельности у студентов технического вуза в процессе изучения иностранного языка. [Текст] /Брянск: БГТУ, 1999. - 35с.
32. Буряк В. К. Самостоятельная работа учащихся [Текст] / В.К. Буряк. – М.: Просвещение, 1984.
33. Вербицкий А.А. Самостоятельная работа студентов младших курсов [Текст] / А.А. Вербицкий // Высшая школа России. – 1995. – №3. – С. 17.
34. Верещагина И.Н. Книга для учителя к учебнику английского языка для школ с углубленным изучением английского языка, лицеев и гимназий / И.Н. Верещагина, Т.А. Притыкина. – М., 2009. – 237 с.
35. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам [Текст] / Н.Д. Гальскова. – М.: Арти-Глассо, 2000. – 281 с.
36. Гарунов М.Г. Самостоятельная работа студентов как предмет психологических и социологических исследований // Проблемы активизации СРС [Текст] / М.Г. Гарунов. – Пермь: ПГУ, 1976. С. 44-49.

37. Гарунов М.Г. Самостоятельная работа студентов [Текст] / М.Г. Гарунов, П.И. Пидкасистый. – М.: Знание, 1978. – Вып. 1. – 44 с.
38. Гарунов М.Г. Развитие творческой самостоятельности специалиста [Текст] / М.Г. Гарунов // Высшее образование в России. – 1998. – №4. – С. 83-87.
39. Гелашвили Н.И. Педагогические основы управления самостоятельной работы студентов в процессе обучения [Текст] / Н.И. Гелашвили. – Тбилиси: Ганойлеба, 1988. – 202 с.
40. Гончаров Н.К. Дифференциация и индивидуализация образования и воспитания в современных условиях 'Материалы научн.конф. ученых-педагогов соцстран. - М.: АПН СССР, 1971.-С.31-37.
41. Годная В.И. Управление самостоятельной работой студентов // Материалы VI научно-практической конференции [Текст] / В.И. Горовая, О.Г.Зайцева, Н.Г.Лукинова. Ставрополь: СГПИ,2002. С. 78-85.
42. Государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования /Госкомитет РФ по высшему образованию. – М.: Лотос, 1995.
43. Дорофеев А.А. Педагогическая технология дифференцированной организации, самостоятельной работы курсантов (на опыте изучения общевоинских дисциплин) Автореф.дис.канд.пед.наук.-Брянск, 1998.-16 с
44. Дайри Н.Г. О сущности самостоятельной работы [Текст] / Дайри Н.Г. // Народное образование. – 1963. – №5. – С. 13.
45. Данилов М.А. Теоретические основы обучения и проблема воспитания познавательной активности и самостоятельности учащихся [Текст] / М.А. Данилов. – Казань, 1982. – С. 15-19.
46. Думчине А.Л. Пути интенсификации внеаудиторной самостоятельной работы студентов вечерних отделений вузов [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / А.Л. Думчине. – Вильнюс, 1980. – 16 с.
47. Дюшеева Н.К. Психолого-педагогические основы профессионально личностного формирования будущего учителя [Текст]: монография / Н.К. Дюшеева. – Каракол, 2009. – 147 с.

48. Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя Сов.педагогика. - 1990. - №8. - С.82-88.
49. Жарова Л.В. Учить самостоятельности [Текст] / Л.В. Жарова. – М.: Просвещение, 1993. – 204 с.
50. Жолчиева А.А. Формирование коммуникативных компетенций учащихся в процессе изучения иностранных языков (на примере английского языка в школах с кыргызским языком обучения) [Текст]: дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / А.А. Жолчиева. – Бишкек, 2014. – 172 с.
51. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроке.-М.'.Учпедгиз, 1961.-239с.
52. Иванов Д.А. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий. [Текст]: учебно-методическое пособие / Д.А. Иванов. – М.: АПК и ПРО, 2003. – 101 с.
53. Ильицкая И.А. Проблемные ситуации и пути их создания на уроке [Текст] / И.А. Ильицкая. – М.: Знание, 1993. – 187 с.
54. Кононова Е.Н. Дифференцированная педагогическая поддержка развития познавательной активности обучающихся в процессе изучения иностранного языка в техническом вузе. [Текст] / дис.канд.пед.наук. - Орел, 1998. -173с.
55. Каипова В.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках русского языка в киргизской школе [Текст] / автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / В.П. Каипова. – М., 1980.– 21 с.
56. Ким Н.П. Формирование грамматических умений на английском языке в V-VII классах киргизской школы [Текст] / автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Н.П. Ким. – М., 1973.– 18 с.
57. Ким Н.П. Об использовании англо-киргизских сопоставлений по курсу 5-7 классов [Текст] / Н.П. Ким. – Фрунзе: НИИ педагогики, 1962. – 47 с.
58. Ким Н.П. Обучаем английскому языку в школах [Текст] / Н.П. Ким, Т.Т. Турсуналиев. – Фрунзе: Мектеп, 1966. – 91 с.
59. Кобыляцкий И.И. Дидактические основы учебного процесса в высшей школе [Текст] / И.И. Кобыляцкий. – Одесса, 1972. – 124 с.

60. Ковалева Г.Е. Организация самостоятельной работы студентов на основе деятельностной теории учения [Текст] / – СПб, 1995. – 143 с.
61. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение. [Текст] /. - К.: Вища школа, 1990. - 152с
62. Койчуманов М.К. Формирование рациональных приемов самостоятельной работы с учебной литературой по физике у студентов вузов (на примере студентов вечерней системы обучения [Текст]: дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / М.К. Койчуманов. – Челябинск, 1974. – 172 с.
63. Колкер Я.М. Практическая методика обучения иностранному языку [Текст] / – М.: Академия, 2000. – 389 с.
64. Коновалова И.В. Самостоятельная работа учащихся на уроках английского языка [Текст] / И.В. Коновалова // Первое сентября. – 2013. – С. 37-43.
65. Конышева А.В. Современные методы обучения английскому языку [Текст] / А.В. Конышева. – Минск: Тетра Системс, 2005.
66. Конышева А.В. «Организация самостоятельной работы учащихся по иностранному языку» [Текст] / А.В. Конышева. – СПб: КАРО, 2005.
67. Корнева Л. П. Применение метода проектов на уроках английского языка [Текст] // ИЯШ. – 2006. – №5. – С. 19-22.
68. Коряковцева Н.Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык [Текст]: пособие для учителей / Н.Ф.Коряковцева. – М.: АРКТИ, 2002. – 176 с.
69. Курбанов А. Внеаудиторная работа студентов в процессе профессиональной подготовки учителя [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / А. Курбанов. – Чарджоу, 1993.
70. Ленина Ю.А. Стиль организации самостоятельной работы как фактор личностно-профессионального становления будущего учителя: Автореф.дис.канд.пед.наук. Брянск, 1994. - 17с.
71. Мазур Л.Ю. Ролевые игры [Текст]: английский язык // Первое сентября. Л.Ю. Мазур. – 2004. – №35.

72. Майлие Ш.М. Самостоятельная работа по алгебре в VI-VII классах восьмилетней школы [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Ш.М. Майлиев. – Ташкент, ТашГПИ им. Низами, 1972.
73. Малкин И.И. О классификации и рациональном сочетании видов самостоятельных работ учащихся на уроке И.И. Малкин [Текст] // – Казань, 1966. – С. 23.
74. Мамбетакунов Э.М. Дидактические функции межпредметных связей в формировании у учащихся естественнонаучных понятий [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Э.М. Мамбетакунов. – Ташкент, 1992.
75. Матренина Л.Ф. Организация самостоятельной работы студентов [Текст] / Л.Ф. Матренина. – М.: МИРЭА, 1993.
76. Микельсон Р.М. О самостоятельной работе учащихся в процессе обучения [Текст] / Р.М. Микельсон. – М.: Учпедгиз, 1970. – С. 28.
77. Мокроусова Г.И. Организация внеклассной работы по немецкому языку [Текст] / Г.И. Мокроусова. – М.: Просвещение, 1989. – 192 с.
78. Наумченко И.Л. Самостоятельный учебный труд студентов [Текст] / И.Л. Наумченко. – Саратов, 1984. – 225 с.
79. Национальный проект «Образование». Первые шаги [Текст] // Труд и право. – 2006. – №2. – С. 58-65.
80. Нильсон О.А. Теория и практика самостоятельной работы учащихся [Текст] / О.А. Нильсон. – Таллин, 1996.
81. Огородников И.Т. Повышение самостоятельности и творческой активности учащихся [Текст] / И.Т. Огородников. – М., 1967.
82. Околелов О.П. Управление самостоятельной работой студентов Сов.педагогика. - 1980. - №9. - С.48-51.
83. Панкова Г.Д. Теоретические и практические проблемы совершенствования самостоятельной работы студентов на основе использования информационных технологий [Текст]: дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 / Г.Д. Панкова. – Бишкек, 2005.

84. Педагогика: Учебное пособие для студентов педвузов и педколледжей [Текст] / Под ред. П.И. Пидкасистого. – М.: Пед. общество России, 1998.
85. Педагогика: учебное пособие для студентов пед. учебных заведений [Текст] / [В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, А.И.Мищенко.] М.- 2000.
86. Педагогикалык-психологиялык практикум [Текст]: окуу методикалык колдонмо / А. Жолдошева, З. Ибрагимова, Т. Архипова. – Ош, 2001.
87. Петин Б.Ф. Введение в научные основы организации самостоятельной работы студентов в условиях многоступенчатой системы высшего образования [Текст]: дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Б.Ф. Петин. – М., 1991.
88. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. Теоретико-экспериментальное исследование [Текст] / П.И. Пидкасистый. – М.: Педагогика, 1980. –240 с.
89. Пискунов Я.А. Педагогическое руководство познавательным интересом студентов (на материале иностранного языка) [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Я.А. Пискунов. – М., 2006.
90. Пойзнер Б. Готовность к самоопределению [Текст] // Высшее образование в России / Пойзнер Б. – 1998. – №2. – С. 80-83.
91. Половникова Н.А. О теоретических основах воспитания познавательной самостоятельности в обучении [Текст] / Н.А. Половникова. – Казань, 1986. – 203 с.
92. Реан А.А. Психология педагогической деятельности [Текст] / А.А. Реан. – Ижевск, 1994.
93. Рабунский Е.С. Индивидуальный подход в процессе обучения школьников. [Текст] - М: Педагогика, 1975. - 182с.
94. Рыблова А.Н. Самостоятельная познавательная деятельность студентов: пути интенсификации руководства [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / А.Н. Рыблова. – Саратов, 1997. – 168 с.

95. Рыскулова Р.А. Развитие профессиональной активности студентов в процессе педагогической практики [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Р.А. Рыскулова. – Бишкек, КИО, 1992.
96. Савельев А.Я. Новые информационные технологии в обучении [Текст] / А.Я. Савельев // Современная высшая школа. – Варшава. – 1990. – №3-4.
97. Самудинов С.С. Повышение эффективности самостоятельной работы по физике учащихся вечерних школ в условиях зачетной системы [Текст]: автореф. дис. канд.пед. наук: 13.00.02 / С.С. Самудинов. – Ленинград, 1985.
98. Саранцев Г.И. Познавательная самостоятельность будущего учителя [Текст] / Саранцев Г.И. // Педагогика. – 1995. – №4. – С. 63-66.
99. Саткыналиев Н.С. Обучение иностранным языкам в Киргизии [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Н.С. Саткыналиев. – Фрунзе, 1973. – 21 с.
100. Скаткин М.Н. Активизация познавательной деятельности учащихся в обучении [Текст] / М.Н. Скаткин. – М.: Педагогика, 1985. – 170 с.
101. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам, базовый курс лекций: пособие для студентов педвузов и училищ [Текст] / – М.: Просвещение, 2005. – 239 с.
102. Сосновская Л.Б. Педагогические аспекты организации самостоятельной работы студентов на основе принципа индивидуально дифференцированного подхода (на примере технического вуза) [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л.Б. Сосновская. –Л.,1989. 24 с.
103. Срода Р.Б. Воспитание активности и самостоятельности учащихся в учении [Текст] / Р.Б. Срода. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 55 с.
104. Стамалиева К.А. Дидактические основы активизации познавательной самостоятельности студентов 1-2 курсов специальности математики [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / К.А. Стамалиева Бишкек, 2009. – 24 с.

105. Стрезикозин В.П. Организация процесса обучения в школе [Текст] / В.П. Стрезикозин. – М: Просвещение, 1964. – 280 с.
106. Стуколова Л.З. Развитие проблемы познавательной самостоятельности в отечественной и зарубежной педагогике [Текст] / Л.З. Стуколова. – Казань, 1993. – 175 с.
107. Суворова Г.Ф. Средства обучения и методика их использования в начальных классах [Текст] / Г.Ф. Суворова. – М., 1990.
108. Тарантей В.П. Педагогика в вузе: самостоятельная работа студентов Сов.педагогика. [Текст] / - 1990. - №2. - С.83-87
109. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний [Текст] / Н.Ф. Талызина. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 343 с.
110. Тернавская Л.М. Системный подход к проектированию дифференцированной педагогической поддержки познавательной активности студента при изучении иностранного языка Педагогика и психология формирования творческой личности: Проблемы и поиски: [Текст] Сб.научн.работ Отв.ред. Т.И.Сущенко.- Вып. 13. - Киев-Запорожье: Просвгга, 1999. - С. 141-143.
111. Толстова В.М. Организация самостоятельной работы учащихся по иностранному языку / Материалы конференции (6-8 декабря 2004 г). [Текст] / В.М. Толстова. – Салават, 2004.
112. Трифонов В.В. Основы рациональной организации самостоятельной работы обучаемых в вузах [Текст] / В.В. Трифонов. – М.: Министерство обороны, 1982. – 204 с.
113. Тупичкина Е.А. Виды самостоятельных работ в условиях развивающего обучения [Текст] / Е.А. Тупичкина, И.В. Крючкова // Начальная школа. – 1996. – № 5. – С. 10-16.
114. Туркина М.А. Развитие познавательной самостоятельности студентов в условиях проблемно-деятельностного обучения в вузе [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / М.А. Туркина. – Ставрополь, 2000. 205 с.
115. Унт Н.Э. Индивидуализация и дифференциация обучения [Текст] / Н.Э.

Унт. – М.: Педагогика, 1990. – 180 с.

116. Урмамбетова Ж. Өткөөл курактагы өспүрүмгө кандай жардам беребиз? [Текст] / Ж. Урмамбетова . - Кут билим. – 2012. – №4.
117. Усова А.В. Влияние системы самостоятельных работ на формирование у учащихся научных понятий [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / А.В. Усова. – Л., 1970. – 38 с.
118. Усова А.В. Активные методы и формы обучения [Текст] / А.В. Усова. – М., 1996.
119. Фатьянова А.Т. Организация самостоятельной работы на уроке иностранного языка [Текст] / А.Т. Фатьянова // Начальная школа. – 2003. – № 4. – С. 14-19.
120. Хакунова Ф.П. Особенности организации самостоятельной работы обучаемых [Текст] /Ф.П. Хакунова Начальная школа. – 2003. – № 1.
121. Халилов У.М. Самостоятельная работа как средство успешного обучения стереометрии учащихся старших классов средней школы [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Халилов У.М. – Алма-Ата, Каз ГПИ им. Абая, 1970.
122. Хан Н.Н. Коллективная познавательная деятельность как технология сотрудничества в педагогическом процессе школы [Текст] / Н.Н. Хан // Поиск. – 1995. – № 2. – С. 49-55.
123. Хаутиева З.М. Формирование модели развития познавательной самостоятельности учащихся [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Хаутиева З.М. – М., 2000. – 22 с.
124. Челышева В.Ф. Принципы организации обучения иностранным языкам студентов специальности "Мировая экономика" Лингвометодическая концепция обучения иностранному языку бизнеса и профессиональной коммуникации в ГУУ. [Текст] / Сб.научн.трудов. М., 1999. - С. 19-22.
125. Чередов И.М. Система формирования организации обучения в советской общеобразовательной школе. [Текст]: - М: Педагогика, 1987. - 151с.
126. Шайденко Н.А. Совершенствование учебно-воспитательного процессов

- педвузе [Текст] / Н.А. Шайденко. – Тула, 1991. – 144 с.
127. Шарыгалова Т.В. Формирование учебных умений студентов младших курсов вузов. [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Т.В. Шарыгалова. – Бишкек, КИО, 1998. – 23 с.
128. Шамова Т.И. Школа-гимназия: цели, содержание, управление [Текст] / Т.И. Шамова Н.А. – М., 1992. – Шарай // Магистр. – №4. – С. 9-14.
129. Шепелева В.И. Принципы организации внеклассной работы [Текст] / В.И. Шепелева // Иностранные языки в школе. – 1975. – №5. – С. 18-22.
130. Шитиков Г.Ф. Для активизации самостоятельной работы [Текст] / [Г.Ф. Шитиков, Л.В. Василевская, А.М. Цехнович] - Вестник высшей школы. 1985. – №1. – С. 72.
131. Шнирман А.М. О формировании привычки к самостоятельной работе [Текст] / А.М. Шнирман // Советская педагогика. – 1977. – №5. – С. 17.
132. Щукина Г.И. Активизация самостоятельной деятельности учащихся в учебном процессе [Текст] / Г.И. Щукина. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.
133. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды [Текст] / Д.Б. Эльконин. – М., 1989. – 245 с.
134. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности [Текст] / Э.Г. Юдин. – М.: Наука, 1978. – 391 с.
135. Якушина Л.З. Связь урока и внеурочной работы по иностранному языку [Текст] / Л.З. Якушина // Иностранные языки в школе. – 1975. – №5.
136. Якиманская И.С., Психолого-педагогические проблемы дифференцированного обучения [Текст] / [С.Г. Абрамов. Е.Б. Шиянова НИ.Юдашин.] - Сов.педагогика. - 1991. - №4. - С. 44-52.
137. Якиманская И.С. Требования к учебным программам, ориентированным на личностное развитие школьников [Текст] / Вопр.психологии. -1994. -№2. - С.64-77.
138. Настольная книга преподавателя иностранного языка [Текст] /. Справочное пособие Коллектив авторов. - Минск: Высшая школа, 1992. - 445с.

139. Большой энциклопедический словарь. [Текст] /Т.1. М.:Сов.энциклопедия, 1991.-842с.
140. Педагогический словарь. [Текст] / -Т.2.- М.: Изд-во АПН РСФСР.- 1960. - 766с.
141. Claudio Nodary. Autonomie und Fremdsprachenlernen // Fremdsprache Deutsch "Autonomes Lernen". Sondernummer Ernst Klett Verlag, 1996. - S. 4-10.

1-тиркеме

Ош мамлекеттик университетинин

студенттери үчүн

АНКЕТА

Багыттама: Тигил же бул жагдайды канчалык деңгээлде элестете алаарыңызды текшерип көрүңүз. Мисалы, кандайдыр бир предметтин образы (көрүнүшү) Сиздин элесиңизде анык жана жакшы, дээрлик реалдуу сүрөттөлсө, Сиз өзүңүзгө жогорку бал бересиз. Бул жерде 9 балдуу баалоо шкаласы колдонулат (V белгисин же тегеректети белги коюу керек) , ошондуктан Сиз 9 бал коё аласыз. Ал эми Сиз тигил же бул образды жакшы элестете албасаңыз, анда 1 же 2 деген баалоо балын колдоносуз. Эгерде Сиз чын дилден жана ырааттуулук менен жооп берсеңиз, жыйынтыгында өзүңүздү артык көрүү же анча эмес баалоодон качып, чыныгы аракетинизди реалдуу баалай аласыз.

Аты-жөнү. _____

курсу _____ группасы _____ күнү _____

1 . Эсиңиздеби, Сиздин досторуңуздун кимисинин чачы эң узун эле?

1 2 3 4 5 6 7 8 9

2. Мектептеги сүйүктүү мугалимиңиздин жүзүн эстеңизчи

1 2 3 4 5 6 7 8 9

3. Сиз өзүңүздү жолборстун терисиндеги тилкелердей элестетинизчи

1 2 3 4 5 6 7 8 9

4. Сиз жашаган үйдүн алдыңкы эшигинин түсүн эстеңизчи

1 2 3 4 5 6 7 8 9

5. Өзүңүздү бийик шляпа кийип алган теле алпаруучудай элестетинизчи

1 2 3 4 5 6 7 8 9

6. Сиз өзүңүздү өздүк китепканаңыздагы эң чоң китепмин деп элестетинизчи

1 2 3 4 5 6 7 8 9

7. Сиздин досторуңуздун кимисинин үнү өтө акырын чыгат

1 2 3 4 5 6 7 8 9

8. Бала кездеги досуңуздун үнүн эстенизчи

1 2 3 4 5 6 7 8 9

9. Суу алдында Сиздин үнүңүз кандай чыгаарын элестетип көрүңүзчү

1 2 3 4 5 6 7 8 9

2- тиркеме

Жогорку окуу жайынын студенттеринин маалыматтык активдүүлүгүнүн баштапкы абалынын диагностикасы.

Урматтуу жолдош! Сиздин биздин тажрыйбага катышууңуздун суранабыз. Сиздин жоопторунуз жогорку окуу жайында англис тилин андан ары тереңдетип окутуу процессине салымын кошот.

Биз Сиздин чын дилден берген жоопторуңузду билим беруу процессин жакшыртууга гана пайдаланарыбызга кепилдик беребиз.

Анкетанын ар бир суроосуна жооптордун варианттары берилген. Ал жооптордун кайсынысын туура деп эсептесеңиз, аны тегеректеп белги коюңуз. Эгерде Сиз алардан ынгайлуу жоопту таба албасаныз, анда өз вариантың-ызды жазыңыз. Суроо эгерде жооптордун варианттарынан түшүндүрмөлөрдү талап кылса, анда аларды чечмелеп бериңиз.

1. Туулган жылыңыз _____ Сиз бүтүргөн мектеп (окуу жай) _____ бүтүргөн жылыңыз _____

2. Кандай бааларды алып жүргөндүгүңүздү белгилеңиз:

мектепте жогорку окуу жайда

а) - 5

а) - 5

б) - 5-4

б) - 5-4

в) - 4

в) - 4

г) - 4-3

д) - 3

е) - 3-2

ж) - 2

г) - 4-3

д) - 3

е) - 3-2

ж) - 2

3. Бул жогорку окуу жайды тандап алууңуздагы негизги мотивдерди көрсөтүңүз:

а) - тандап алган кесибимди бала кезден максат кылчуумун

б) - бул окуу жайды тандоомду ата-энем талап кылды.

в) - тандап алган кесибим менин жөндөмүмө жана кызыкчылыгыма жооп берет

г) - окуу жайды бүтүргөндөн кийин жумушка орношуумда проблемалар болбойт

д) - азыркы учурда тандап алган окуу жайым кадыр-барктуу деп эсептелет.

е) - башка себептер (кайсылар?)

4 . Жогорку окуу жайында окууда биринчи күндөрү Сизде кыйынчылыктар болгонбу? а) - ооба; б) – жок;

5. Эгерде кыйынчылыктар болсо Сиз алардын негизгилерин атаңыз:

а) - окуу үчүн убакытты кантип туура пландаштыруу керек

б) - материалдарды кантип рационалдуу эске тутуу керек

в) - чет элдик текс менен кантип иштөө керек

г) - окулгандардын арасынан негизгилерин кантип бөлүп алуу керек

д) - сабактарда жана аудиториядан тышкаркы убактарда кантип өз ишинди эффективдүү уюштурууга болот

е) - чет тилинен үй тапшырмаларын аткарууну кантип туура уюштуруу керек

ж) - өз алдынча иштөөнү кантип үйрөнүү керек

з) - башка кыйынчылыктар (кайсылар?).....

6. - окутуучудан качан жана эмне жөнүндө кеңеш алгыңыз келди эле

а) - тил уйронуудо (эмне жөнүндө ?)

б) - сабак учурунда (эмне жөнүндө ?)

в) - өз алдынча иштөө убагында (эмне жөнүндө ?)

7. Мектепте өз каалооңуз менен чет тилин окудуңуз беле :

а) - ооба;

б) – чоң эмес каалоо менен;

в) - каалоом жок болчу;

г) - такыр окуган жокмун;

8. Жогорку окуу жайында тил үйрөнүү ишиңиз кандай болуп жатат;

а) - мектептегидей эле кызыгуу менен үйрөнүп жатам

б) - чет тилин билүүгө чоң кызыгуум пайда болду

в) - зарылчылыктан улум чет тилин үйрөнүп жатам

- г) - үйрөнгөндү каалайм, бирок кантип аны өздөштүрүүдөгү проблемаларды жеңерди билбейм
- д) - чет тилин үйрөнүүнү каалайм , бирок жогорку окуу жайында өтүлгөн сабактар кызыксыз
- е) - бул предметке кош көңүл мамиле жасайм
- ж) - кызыксыз тематикалардан улам окугум келбейт
- з) - чет тилин үйрөнүүгө каалоом жок
- и) - өз пикириңизди билдириңиз

9. Сиз чет тилин билүү деңгээлиңизди кандай баалайсыз: а) - төмөн; б) - орто; в) - жогорку

10. «Даража» графасына Сизди чет тилин үйрөнүүгө эмне түрткү болгондугун маанилүүлүгүнө карап белгилеп чыгыңыз.

Себептери	Даража
а) – билимдүү адам жок дегенде бир чет тилди билүүсү зарыл деп эсептеймин	
б) – чет тилинде баарлашуу, окуяны талкуулоо мүмкүнчүлүгү өзүнө тартат	
в) – чет тили менин кийинки билим алуума да керек болот (магистратура, аспирантура)	
г) – чет тили программага киргизилгени үчүн үйрөнөм	
д) - мугалим ар дайым сабакты кызыктуу, жаңы ыкма менен өтөт	
е) – чет тил менин кругозорумду кеңейтет	
ж) – мага эне тили чет тилден эмнеси менен айрымаланышын билип алуу жагат	
з) – мен тилин үйрөнүп жаткан элдин маданияты менен таанышып алуу мүмкүнчүлүгү жеңил болот деп ойлойм	
и) – чет тили менин ойлонуу жөндөмдүүлүгүмдү өнүктүрөт	
к) – чет тили сабагында менин чет тилди үйрөнүү жөндөмдүүлүгүм ачылат	
л) – мага дипломдо чет тилден жакшы баа керек	
м) – чет тилдер менин келечектеги кесиптик ишмердүүлүгүмө керек болот	

11. Сизде чет тилин үйрөнүү каалоосунун жоктугу эмнеден? (Чет тилди үйрөнүүнү каалабагандар үчүн):

- а) – чет тили мага кийин керек болбойт деп ойлойм
- б) – окуу материалын түшүнбөйм
- в) – мектепте чет тилинен алган даярдыгымдын деңгээли төмөн

- г) – мугалимдин сүйлөө речин угуп, кабыл алууга даярдыгым начар
- д) – мугалимге жана предметке терс мамиледемин
- е) – үйрөнүлүп жаткан материалдын көлөмү коркутат
- ж) – чет тилди үйрөнүү жөндөмдүүлүгүмдүн денгээли төмөн
- з) – материалды жакшы эстеп кала албайм
- и) – мугалимдин талаптарын түшүнбөйм
- к) – башка себептер

12. Чет тили сабактарына даярдануунун кандай түрлөрүнөн пайдаланасыз?

- а) – адистик боюнча сөздүктөр менен иштейм
- б) – материалды жаттайм
- в) – дисктерди угам
- г) – сурап билүү жана окуу колдонмолордон пайдаланамын
- д) – мугалимден консультация алам
- е) – башка иштер

13. Англис тили сабактарында иштин кайсыл форма жана усулдары сизге жагат?

- а) – мугалимдин жетекчилигинде өз алдынча иштөө
- б) – жуптарда иштөө
- в) – кичик топтордо иштөө
- г) – жамаат менен иштөө
- д) – дифференцирленген тапшырмаларды аткаруу
- е) – жеке программалар менен иштөө
- ж) – аракеттердин так алгоритмдерин колдонуп өз алдынча иштөө
- з) – тилдик лабораторияда жеке иштөө (техкаражаттарды колдонуу менен)
- и) – аудио-видео аппаратураларды колдонуп иштөө
- к) – ролдук оюндар
- л) – иштөөнүн башка формалары (кандай?) ...

14. Чет тили сабактарында кайсыл аспектиге көбүрөөк көңүл бурулуусу керектиги жөнүндө мугалимге сунуш бериңиз («Даража» графасына маанилүүлүгү боюнча сандарды жазыңыз):

Аспект	Даража
а) – сүйлөшүү речине (кептик практика)	
б) – атайын адабияттарды окууга	
в) – котормочулук негиздерине үйрөтүү	
г) – маалымат кабарларды угууга	
д) - кеп ишмердүүлүгүнүн ар кандай түрлөрүн өстүрүүгө	
е) – грамматиканы үйрөнүүгө	
ж) – башка аспектилерге (кандай?)....	

15. Тилдик материалды өздөштүрүүнү текшерүүнүн кайсыл түрлөрү Сиз үчүн ыңгайлуу экендигин ирети менен көрсөтүңүз.

Текшерүү түрү	Даража
а) – доскада оозеки баяндоо	
б) – жазуу түрүндө	
в) – тест суроолору (жооптору менен)	
г) – өтүлгөн материал боюнча чакан текшерүү иши	
д) – жардам менен программалуу текшерүү	
е) – текшерүүнүн башка түрлөрү (кандай?)....	

16. Өз алдынча чет тилин үйрөнөсүзбү:

- а) – ооба; б) – ар дайым эмес;
в) – үйрөнгүм келет, бирок убакыт жок; г) – жок.

17. Чет тилди үйрөнүүдөгү иштердин кайсыл түрлөрү Сиздин ойлонуу жөндөмдүүлүгүңүздү өнүктүрөт:

- а) – тилдик тапкычтыкты өстүрүү көнүгүүлөрү
б) – сөздөрдү эстеп калуу үчүн көнүгүүлөр
в) – тексттерди которуу
г) – берилген темаларга оозеки баяндамаларды түзүү
д) – лингафон системасында лаборатордук иштерди аткаруу
е) – диалогторду түзүү жана сахналаштыруу
ж) – ролдук оюндардан пайдалануу
з) – башка ыкмалар (кандай?)....

18. Чет тили сабактарында Сиздин сапат жана мүнөздөрүңүздү өнүктүрүлүп жаткан жагдайларды маанилүүлүгү боюнча белгилеп бериңиз.

Белги	Даража	Сапат	Даража
а) – көңүл буруу		а) – көңүл коючулук	
б) - эске тутуу		б) - байкоочулук	
в) - өздөштүрүү		в) - тырышчаактык	
г) - элестетүү		г) - зиректик	
д) - ойлоо		д) - өз алдынчалык	
е) - сүйлөө		е) - билимдүүлүк	
ж) - туюп-билүү		ж) - жоопкерчилик	
з) - жөндөмдүүлүк		з) - уюштуруучулук	
и) - эрк		и) - чыдамкайлык	
к) – ж.б.		к) – ж.б.	

19. Чет өлкөлүк адам менен сүйлөшө аласызбы:

а)–жеңил эле

б) - сүйлөшөм, бирок тилдик каражаттарым жетпейби деп ойлойм

в) - кыйынчылык менен, анткени кантип туура баштоо керек экендигин билбейм

г) - сүйлөшө албайм, себеби сүйлөшүүнүн этикетинин формулаларын өздөштүргөн эмесмин

д) - сүйлөшө албайм, (эмне үчүн?).....

20. Сиз кандай ойлойсуз, чет өлкөлүк маектешиңиздин өлкөнүн маданиятын начар билүүсү, аны менен аңгемелешүүгө тоскоол болобу:

а) - ооба, сөзсүз;

б) - ооба, көп деле эмес;

в) - жок, бирок айрым суроолорду түшүнүүгө кедергисин тийгизет;

21. Англис тилинен биринчи курстун студенттеринин билиминин төмөнкү деңгээлинин негизги себептерин белгилеңиз:

Себептер	Даража
а) - башка предметтердин көптүгү	
б) - чет тилин үйрөнүүгө убакыттын жетишсиздиги	
в) - тилди үйрөнүүгө жетиштүү саатын бөлүнбөгөндүгү	
г) - расписаниеде сабактардын бирдей эмес бөлүнгөндүгү	
д) - мектептеги даярдыктын начардыгы	
е) – мектептеги билим менен жогорку окуу жайдагы билимдин ортосундагы олуттуу тыныгуу	
ж) - чет тилин окутуу программасынын татаалдыгы	
з) – студенттердин окуу материалдарын өздөштүрүү сапатында жана темпинде дифференциянын жоктугу	
и) - системалуу текшерүүнүн жоктугу	
к) - тилдик материалдардын мектептик көлөмүнүн салыштырмалуу көбөйүшү	
л) - бул предметке кызыгуунун жоктугу	
м) - алдыда чет тилине болгон зарылчылыктын жоктугуна ишенүү	
н) - биринчи эле сабактарды материалдардын көлөмүнүн көптүгү	
о) - тилдик жөндөмдүүлүктүн деңгээлинин төмөндүгү	
п) - эмгекчилдиктин, кунт коючулуктун жетишсиздиги	
р) - жалпы интеллектуалдык деңгээлдин төмөндүгү	
с) - башка себептер (кайсылар?)	

22. Англис тилин үйрөнүүдө Сиздин алдыңызда пайда болгон кыйынчылыктарды жеңүүгө аракет кыласызбы:

а) - ооба;

б) – айрым учурларда; в) - жок;

23. Англис тилин үйрөнүүдө Сиздин алдыңызда пайда болгон кыйынчылыктарды жеңүүгө эмне жардам берерин аныктаңыз:

- а) - жолдошторумдун – курсташтарымдын жардамы
- б) - жеке өзүмдүн тырышчаактыгым жана эмгекчилдигим,
- в) - кыйынчылыктарды жеңүүгө болгон аракет
- г) - окутуучунун кеңештери жана жардамдары
- д) - репетитерден кошумча сабак алуу
- е) - башка факторлор (кандай?).....

24. Сиздин гана көз карашыңызга таандык болгон англис тилин үйрөнүүдөгү негизги сапаттарды белгилеңиз.

- а) - билимге болгон умтулуу
- б) - сабак учурунда активдүү иштөөгө болгон каалоо
- в) - билимди тереңдетүүгө болгон аракет
- г) - проблемаларды жоюуга болгон аракет
- д) - дискуссияларга катышууга болгон аракет
- е) - жалпы кругозордун кеңдиги
- ж) - адабияттар менен иштөөнү билүү
- з) - өзүнүн жалпы маданий деңгээлин көтөрүүгө болгон каалоо

25. Эгер Сиз англис тили окутуучусу болсоңуз, англис тилин окутуу процессине кандай өзгөртүүлөрдү киргизет элеңиз:

- а) - программаны жөнөкөйлөтмөкмүн
- б) - программаны татаалдаштырмакмын
- в) - тил окутуу сабактарынын саатын көбөйтмөкмүн
- г) - сааттардын санын кыскартмакмын
- д) - тематикасын өзгөртөт элем
- е) - кружоктордун, факультативдердин, котормо бюролорунун иштерин активдештирмекмин
- ж) - окутулуп жаткан чет тилинин өкүлдөрү менен жолугушууларды, аңгемелешүүлөрдү уюштурмакмын
- з). - сабактан тышкаркы убактарда чет тилинен класстык эмес маалымат арттыруучу - кызыктыруучу иш чараларды уюштурмакмын

3 - тиркеме

Биринчи курстун студенттеринин жалпы окуу билимдерин текшерүүнүн диагностикасы

Билим деңгээлди текшерүүнү 5 балдык системада баалоо аркылуу ишке ашырыңыз. Туура деп эсептеген бааңызды тегеректеп коюңуз.

1. Илимий таанып билүү

1. Маалымат булагынын негизгисин бөлүп алуу	1 2 3 4 5
2. Материалды өздөштүрүүгө кошумча булактарды тартуу	1 2 3 4 5
3. Материалды системалаштыруу	1 2 3 4 5
4. Өз алдынча иштөөдө жеке көзөмөлдү жүзөөгө ашыруу	1 2 3 4 5
5. Аткарылган жумуштун тууралыгын далилдөө	1 2 3 4 5
6. Окуунун түрдүү ыкмаларын пайдалануу	1 2 3 4 5
7. Өзгөргөн шартка ылайык өз билимин пайдалануу	1 2 3 4 5
8. Ар тараптуу анализ жүргүзүү аркылуу маалыматты иштеп чыгуу	1 2 3 4 5

2. Долбоорлоону билүү

1. Окуу материалын иштөөдө өз максатын билүү	1 2 3 4 5
2. Текс менен иштөөнүн натыйжасын долбоорлоо	1 2 3 4 5
3. Өз ишинин ыкмалары менен методдорун аныктоо	1 2 3 4 5
4. Окуу материалдары менен иштөөдө логикалык ырааттуулукту аныктоо	1 2 3 4 5
5. Жакынкы келечектеги узак мөөнөттүү ишти пландаштыруу	1 2 3 4 5

3. Конструктивдүү ыкма

1. Үйрөнүлгөндөр тууралуу кыска конспекти түзүү	1 2 3 4 5
2. Текске план түзүү	1 2 3 4 5
3. Тезистерди, аннотацияларды даярдоо	1 2 3 4 5
4. Белгилүү тема жөнүндө маалымат даярдоо	1 2 3 4 5

4. Уюштуруу чаралары

1. Өзүңдү иштөөгө даярдоо	1 2 3 4 5
2. Өз ишиндин ритимин, оптималдуу темпин аныктоо	1 2 3 4 5
3. Аткарылган иштин натыйжасына бардык көңүлүңдү буруу	1 2 3 4 5
4. Жумуш ордунду аныктоо	1 2 3 4 5
5. Окуу материалдары менен иштөөнү уюштуруу	1 2 3 4 5

5. Коммуникативдик баалоо

1. Башкалардын жоопторун оңдоо жана баалоо	1 2 3 4 5
2. Башкалар менен жеке ишмердүүлүктү уюштуруу үчүн байланыш түзүү	1 2 3 4 5
3. Окуу проблемаларын билүү үчүн окутуучу менен байланыш түзүү	1 2 3 4 5
4. Өздөштүрүлгөндөр жөнүндө айтып берүү	1 2 3 4 5
5. Материалды өз сөзүң менен баяндоо	1 2 3 4 5

4 - тиркеме

Англис тилин үрөнүүнүн мотивациясы жана жогорку окуу жайында өз алдынча иштин стили

Сизди англис тилин үйрөнүүгө эмне түрткү болгондугун маанилүүлүгүнө карап “Даража” графасына белгилеп чыгыңыз.

Мотивдер	Даража
1. Билимдүү адам жок дегенде бир чет тилди билүүсү зарыл деп эсептейм	
2. Англис тилин үйрөнөм, себеби бул предмет программага киргизилген	
3. Окутуучу ар дайым сабакты кызыктуу өтөт	
4. Мага дипломдо англис тилден жакшы баа керек	
5. Англис тили менин кийинки билим алуума да керек болот (магистратура, аспирантура)	
6. Менин англис тилин үйрөнүүгө болгон аракетим башка тилге болгон мүмкүнчүлүгүмдү кеңейтет	

7. Чет тил менин аң сезимимди кеңейтет	
8. Англис тилин үйрөнүүгө болгон кызыгуу мен үчүн сыймыктуу	
9. Англис тили менин келечектеги кесиптик ишмердүүлүгүмө керек болот	
10. Англис тилинде баарлашуу, окуяны талкуулоо мүмкүнчү жлүгү өзүнө тартат	
11. Окутуучу менен аңгемелешүүгө болгон аракет	
12. Чет тили ишти жамааттык формада уюштурууга шарт	
13. Сабакка болгон чыгармачылык атмосфера	
14. Мен тилин үйрөнүп жаткан элдин маданияты менен таанышып ала алам деп ойлойм	
15. Кесиптик адабияттарды окуп өздөштүрүүгө болгон каалоо	
16. Чет тил менин кругозорумду кеңейтет	
17. Мага эне тили чет тилден эмнеси менен айрымаланышын билип алуу жагат	